

શ. હી. દ. નો સંદેશ

અનુનાયક
લાલ યાજ્ઞિક

પેટ્રિક વિથર્ન

મકાશક કાર્યાલય
સમુદાય

સ્વ. ગાંધિયાવ બેઠક સ્મારકમાળા—પૃ. ૩

શહીદનો સંદેશ

આયર્વેન્ડના ગ્રહીદ

પેટિક પિયર્ન

અનુવાદક અને પ્રગટાવનાલેખક

કન્દુલાલ યાજ્ઞિક

પ્રકાશક

પ્રથા ન કાર્યાલય

અમદાવાદ

સં. ૧૯૬૭

આર આના

સ્વ૦ ગાંધીવાચ બેકર સ્મારકભાષા—પૃષ્ઠ ૩

શાહીદનો સંદેશ

આયર્વેન્ડના ગાહીદ

પેટિક પિયર્સ

અનુસાદક અને પ્રસ્તાવનાલેખક

કન્દુલાલ યાજ્ઞિક

પ્રકાશક

પ્રથાન કાર્યાલય

અમદાવાદ

સં. ૧૯૬૭ 1935

આર આના

સચાલક અને પ્રકાશક
 રણછોડભાઈ કેસુરભાઈ મિસ્ત્રી • પ્રસ્થાન કાર્યાલય અમદાવાદ

સાખાઓ

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ	કેળાપીઠ
મુળઈ	સુરત

પહેલી આવૃત્તિ
 કામણુ • ૧/ ૨
 *
 [સર્વ હક લેખકને સ્વાધીન]

કિંમત

વાર્ષિક ફાળે	૪૮૪
૦-૮-૦	૦-૧૨ ૦
ટપાલખર્ચ સાથે	ટપાલખર્ચ ૦૫
પાંડુ પ્રેસ ૧-૦-૦	

અર્પણ

હિંદુસ્તાનના જે નર કે સગીઓએ

રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિને શિક્ષણની અજાણતી જ્યોત

સદીઓના અંધારામાં દરમ્યાન

સતત જાળવી રાખી છે

તેમના ચરણકમળમાં

આ લઘુ પુસ્તક

પ્રેમભક્તિપૂર્વક

અર્પણ કરું છું.

ઈન્દુલાલ

અનુક્રમણિકા

			પૃષ્ઠ
આયરિશ ભાષાની લડત	...	મ. યાસિક	૩
પિયર્સની પિઝાન	...	"	૨૬
સેતાની મકળે	...	પિયર્મ	૫૦
૧ ગુલામીની છાપ	...	"	૫૫
૨ સેતાની સકળે	...	"	૫૬
૩ 'હુ ધનકાર કરું છું—'	...	"	૬૧
૪ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો આદર્શ	...	"	૬૫
૫ કેળવણીમાં દૃષ્ટ	...	"	૬૮
૬ વીર વાતો તરફ વળો !	...	"	૭૩
૭ સ્વરાજ મળે ત્યારે	...	"	
મંત્ર એંડાની પાકશાળા	...	પિયર્મ	૭૭
૧ મંગલાચરણ	...	"	૮૮
૨ પ્રગતિના પથ	...	"	૯૮
૩ નવા સાહમ	...	"	૧૧૧
૪ આનંદાત્મક	...	"	૧૨૧
૫ ઉપગદાર	...	"	
પદ્મસિંહની સ્મરણાંતરિ	...	કેઝમડ ગાયન	૧૦૪
નાટકોનો આગ	...	મ. યાસિક	
૧ શીનનો ઉદય	...	"	૧૩૭
૨ કુદાલનની કથા	...	"	૧૪૧
૩ કોનર મોરતી કદાણી	...	"	૧૫૩
૪ ઈસોગન	...	"	૧૫૬
૫ ગગન	...	"	૧૫૮

પ્રરતાવના

રાષ્ટ્રીય ભાષા, ગાંધીય માહિત્ય, ગાંધીય કલા, રાષ્ટ્રીય સંગીત અને લોકકથા—દરેક પ્રગ્નના પ્રાણરૂપ ગણાય છે જ્યારે ગાંધીય તત્ત્વોનો લોપ થાય છે ત્યારે તે પ્રગ્નની પણ પડતી થાય છે મિસર અને પેનેટાર્ઝન એમીગ્રિયા અને બેબીલોનમાં દશ્યે માણસો તો વમે છે છતાં જૂની ભાષાસંસ્કૃતિની પ્રશ્નાનિકાનો અસ્ત થવાથી તેમના મવજીવનનું વ્યક્તિત્વ ભુમાર્ધ ગયું છે

વળી, જગતનો ઇતિહાસ વાચતા એ પણ ચોખ્ખું દેખાય છે કે એક બળવાન પ્રગ્ન બીજી પ્રગ્ન પર હુમલો કરીને તેના પર રણમગ્નમાં જીત મેળવે છે ત્યાગપછી તેના પર પોતાનું કાયમનું આધિપત્ય જમાવવાને માટે જિતાયેલી પ્રગ્નની ભાષા, માહિત્ય અને સંસ્કૃતિ સત્તામગ્ની નાગ્દ કરવાને કાગ્મ પ્રયાસો કરે છે ઘણુંખરુ આ પ્રયાસો અમુક દાયકા—મદીઓ સુધી સફળ પણ થાય છે છતાં જો પ્રાચીન વીર કથાઓ અને રણમગ્નીન પ્રગ્નના કાગ્મ પણ મચવાય છે અને તેમાંથી ગાંધીપ્રેમના તાર ફરીવાર ઝલુઝણી જાડે છે તો પ્રચલ ગાંધીય જાગૃતિના પૂર આવે છે અને કાગ્મને પ્રગ્ન ગુલામીની બેડીઓ તોડીને ગાંધીય સ્વતંત્રતા પણ મેળવે છે

પોલેન્ડ અને ગેકાર્ગેવાગ્રિયા, હંગરી અને આયર્લેન્ડના તાગ્ન ઇતિહાસમાંથી આ મનાતન મત્ત મહેજે તરી આવે છે ખૂમી તો એ છે કે હંગરીનો નવજાગૃતિનો ઇતિહાસ દોઢે ધરીને આયર્લેન્ડના ત્રીદોએ ગર્ધ સદીની આખરે પોતાની ગાંધીય જાગૃતિના બીજ નવેમર રોપ્યા અને આપણો દેશ આયર્લેન્ડની માફક સ્થિર મસ્તનનને તામે યરેનો દોવાયો એ દુર્ભાગી જના બદાદુર પ્રગ્નના તાગ્ન પરાક્રમોમાંથી પણ આપણે ચોડુધલ ધાંખી રખીએ

આ જાગનમાં એક બેદ ખામ ખ્યાનમાં ગાખવો ઘર કે કેટલાક દેશમાં વિગુદ સ્વદેસપ્રેમમાંથી જ ગાંધીય ભાષામાહિત્યના

પ્રચાર અને શિક્ષણની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ ખીની જોડે છે અને તેમાંથી વળી કુદરતી રીતે જ રાષ્ટ્રીય ને રાજકીય સમામના સ્વર ગાજે છે હઠગરી તેમજ આયર્લેન્ડમાં મોટે ભાગે આમ જ થયેલું ત્યારે ખીજે કેટલેક ઠેકાણે સ્વરાજ મેળવવાના એક સર્વોત્તમ સાધન તરીકે જ રાષ્ટ્રીય ભાષાશિક્ષણની પ્રવૃત્તિઓ યોગ્ય છે આપણા દેશમાં આ બંને દૃષ્ટિથી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની ચળવળ થઈ છે સ્વામીશ્રી દયાનંદ સરસ્વતી અને લોકમાન્ય તિરુકે હિંદુસ્તાનની આર્થ અને ઐતિહાસિક સંસ્કૃતિના જોડા પ્રેમ અને અભ્યાસથી પ્રેરાઈ ને જ રાષ્ટ્રીય તાલીમની જુદીજુદી યોજનાઓ ધડેલો ત્યારે સન ૧૯૦૫ ની સ્વદેશી-સ્વરાજના પહેલા આ દોતનને અગે અને તે પછીના ચાલુ જમાનામાં રાષ્ટ્રીય કેળવણીના મડાણ તપ્પરે કે અત્યંત રાજકીય હેતુથી જ કરવામાં આવ્યા હતા.

હવે આયર્લેન્ડની પહેલા પ્રકારની વધારે સ્થાયી પ્રવૃત્તિના એક મહાન વિધાયક તરીકે પેટ્રિક પિયર્સનું નામ ઇતિહાસને પાને અંકાર્ધ ગયું છે રાષ્ટ્રીય ભાષાનો પ્રચાર રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનું ઘડતર અને રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાનો સમામ—આ ત્રણે તેના જીવનની મુખ્ય મુરાદ હતી તેણે સન ૧૯૧૬ની જગી લડતમાં પ્રાણ આપ્યા તેથી તેનું નામ સ્વતંત્રતાના આ યુગના શહીદામાં સર્વોપરિ ગણાય છે છતા ખૂબી તો એ છે કે જેમ બીજામાંથી થડ, ડાળ, પાન કળી, ફૂલ ને ફળ કુદગતી રીતે ખીલે છે તેમ આ શહીદના દૂકા પછી ઝગઝગતા વીરજીવનમાં પ્રથમ રાષ્ટ્રીય ભાષાસાહિત્યના પ્રેમનો જુવાળ આવ્યો ને તે રાષ્ટ્રીય પત્રનો અધિપતિ બન્યો—આ કાર્ય કરતા કુદગતી રીતે તેના દિવમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની ભાવનાઓ ખીલી, ને (તેણે પોને લખ્યું છે તેમ) નિંદગીના સારામાં સારાં વરસ તેણે તે ભાવનાઓના ચિંતનમાં અને આદર્શ રાષ્ટ્રીય શાળા ચલાવવામાં ગાળ્યા—ને આ સમય ચિંતન-મનન-કર્મના પરિપામ્ફે જ રાષ્ટ્રીય મથામમાં નિદાન આપવાનો આવેશ તેના જીવલેતા હૃદયમાં પ્રગ્ની જાગ્યો

અને ૧૯૧૬ના એક મગવપ્રભાતે પોતાની પ્રિય પાઠશાળા અને કુટુંબમાવને તજીને ગાંધીય મઠમાં જીવનનું બલિદાન આપવાને હમનો હમનો તે આવી નીકળ્યો.

સદ્ભાગ્યે આ નગરી પોતાની પાછળ લેખો અને ભાષણો, કાવ્યો અને નાટકો, અનુભવો અને મંસ્મરણોનો કીમતી ખજાનો મૂકી ગયો છે તેમાથી મગ-રી શિક્ષણના ખડન અને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના મંડન વિષે—તેણે સ્થાપેલી સત એકાની જે પાઠશાળાને આયર્ગિશ કવિ યોદ્ધા કવિવર ટાગોરના શાન્તિનિકેતન સાથે મરખારી હતી તે વિષે—તેના જે લેખો પ્રકટ થયા છે તેને અમૂલ્ય ગણીને અત્રે ગુજરાતી ભાષામાં ઉતાર્યા છે. આ ટૂંકા ટૂંકા લેખો મને જોટવા બધા મીઠા, બોધદાયક અને પ્રેરક લાગ્યા છે કે મેં અને ત્યાં સુધી પિયર્મની જ ભાષા અને શબ્દપ્રયોગો માચ્યા છે અને તેમાં બને તેટલી ઓછી કાપકૂપ કરી છે. એના જેવા નગેમરીનો પુણ્યસંદેશ તેની જ વીરવાણીમાં આપવાથી તે અત્યંત અમરકાંઠ નીવડશે એવી ખાતરી છે.

તે ઉપરાંત કઈજ આ પુસ્તકમાં ન ઉમેરવાનો સરવ્યાતમાં મારો ખ્યાલ હતો. પણ ભાષાંતર પૂરું કર્યા પછી મને જણાયું કે આપલેન્ડના ઇતિહાસની રૂપરેખા અને પિયર્મના જીવનની ટૂંકી પિઠાન આખ્યા મિરાપ આ લખાણનો પૂરો મર્મ ગુજરાતી વાચકો મમજી શકશે નહિ તેથી ભાષાંતરની આગળ મેં બે લેખ ઉમેર્યા છે પ્રથમ લેખમાં આયર્લેન્ડની ભાષાની લડતનો ટૂંકો ઇતિહાસ આપ્યો છે, બીજામાં, પિયર્મની જીવનલેખાનો માર આપ્યો છે.

વળી, પિયર્મ પોતાના આખ્યા લખાણમાં આયર્લેન્ડના પ્રાચીન વીરોની વાતોનો વારંવાર ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમનાં નાટકો બજાવવાં એ તેની રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની યોજનાનું એક આવશ્યક અંગ હતું તેથી શાળામાં ને બહાર તેના કુમારોએ જાગૃત્યનાં બધાં નાટકોનો ટૂંક માર પુસ્તકને અંતે આપ્યો છે.

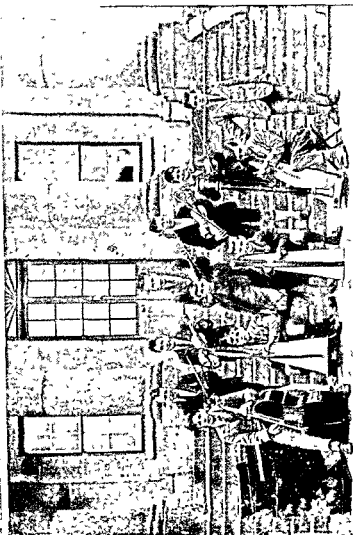
યુરોપના માગ પર્યટન દરમ્યાન તે આયર્લેન્ડના ગબ્બનગર
ડબ્લિનમાં દસ મહિના રહી આ યો છુ પિયર્સે જે પોસ્ટ-ઓફિસ
પર સન ૧૯૧૬માં સ્વતંત્રતાનો વાનટો ફરકાવ્યો હતો તે તો
બળીને ભસ્મ થઈ ગઈ હતી પણ તેની જગ્યાએ જ બાકેના
નવા આલીશાન મકાનની પાડોશમાં જ હું યોડાક મહિના રહ્યો
છુ અને તેના સગામ દરમ્યાન ગાજી બિંકેલા મરિયામ રસતાએ
પર રાત્રિનિસ તે આયડચો છુ પિયર્સના ઘણા ઘણા સાથીઓ
અને અનુયાયીઓને પણ હું ઘણા જ ભાનથી મળ્યો છુ તેથી
મને તો પિયર્સ અદૃશ્ય સ્વરૂપે જીએ તેના ડબ્લિનમાં ને દેશમાં
જેવો ને તેવો જ જીવતો લાગ્યો છે તેના પુસ્તકો વાચતા ને તેના
આ થોડા ભાગનો ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ કરતા મેં જે વિશુદ્ધ
સ્વદેશ પ્રેમનો આનંદ અનુભવ્યો છે તે વર્ણુની શકાય એમ નથી

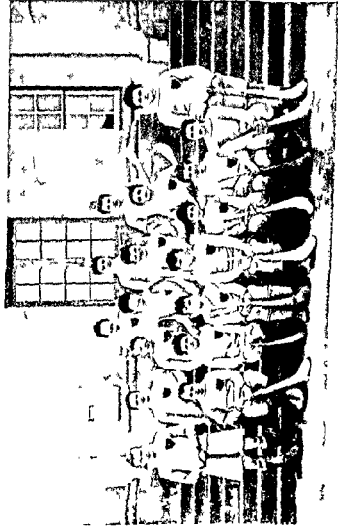
છતા લડનમાં બેસીને ઘણી ઘણી અસન આયરિશ વાતો
અને શબ્દો ઉકેલવાનું કામ જગ કઠિન નીનડયું છે પણ તેમાં
લડનના ગેનિક સંઘના પ્રમુખ મિ આર્ટ-ઓ-બ્લાયને-જેમને
દમણા જ ડી વેલેરાની મરમરે પરિસમાં આયરિશ એનથી તરીકે
નીમ્યા છે તેમણે—અને તેમના સાથીઓએ મને બનતી મહાય
અને સૂચનાઓ આપી છે વગી પિયર્સના પદ્ધતિથી મિ કેઝમડ
ગયનને પણ થોડા જ અઠવાડિયાં પર મળવાનું મદ્દલાગ્ય મને પ્રાપ્ત
થયું હતું તેથી મારા મનમાં ગહેલી છેવટની ગૂંચો દૂર થઈ ગઈ છે
અને હવે આ પુસ્તક મગજ રૂપમાં ગુજરાતી પ્રજા આગળ મૂકી
શકુ છુ એ પ્રસંગે એ સર્વે આયરિશ મિરાદરોનો આભાર મારું છુ

છેવટે હું અત્ત કરણપૂર્વક ઇચ્છુ છુ કે પિયર્સ સમઘી વિજ્ઞાન
માહિત્ય વાચનામાં મને જે અનંદ મ્મ પડ્યો છે તેમાંથી કઈક
અસ ગુજરાતી વાચકો આ નાનકડા પુસ્તકમાંથી મેળવે, અને
આપણે સર્વે હિંદુસ્તાનમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની સંજ્ઞનજૂની છતાં
યુગેયુગે બલાતી સૃષ્ટિ નવેમર ગ્યવાને પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન પામીએ

લડન

૧૯૨૯ સાલ યાજિક

નવ એસની પાઠશાળાના હાર્દિગના જેસાડીઓ

શહીદનો સંદેશ

બેડી કાયમ જડવાને માટે તેના આ ગાંધીય તત્ત્વોને થોડે કે ઘણે અંશે હાથુવાની તેને જીતનાર પ્રજાને ફરજ પડે છે તેમા કદાચ શરીર પણ સર્વાંગે જિતાય, જમીનો પણ પડાવાય, ને વેપાર-ઉદ્યોગ પણ નષ્ટ થાય—આમ સર્વે ભૌતિક સપત્તિનો લોપ થાય, છતાં તેની રાષ્ટ્રીય ભાષા ને સાહિત્ય, તેના ઇતિહાસ ને સંગીત—આ સર્વ માનસિક—આધ્યાત્મિક—સમૃદ્ધિનો નાશ ન થાય ત્યા સુધી તેની જૂની જાહેરાતલાલીના સ્વપ્ના અને ભવિષ્યની આઝાદીના સ્વપ્ના ઝળકતા રહે, અને કાર્મિક દિવસે તે સર્વ બધનોને તોડી નાખી જગતની રગજૂમિ પર વિજયકકા વગાડવાની આશા જાખી-જાખી પણ સળગતી રાખે

ખૂખીની વાત તો એ છે કે જગતના વધારેમા વધારે દેશને જીતનાર ઇંગ્લંડના રાજપુરુષો આ સત્ય વધારેમા વધારે સચોટ રીતે સમજ્યા છે, અને તે મુજબ લડાઈથી જિતાયેલા દેશની પ્રજાઓને કાયમ પરાધીન રાખવા સારુ તેમણે છેલ્લા સાતસો વરસ દરમ્યાન અકસીંગ છલાંગ ચોળ્યા છે

હવે આયર્લેન્ડની તવારીખમા આ સત્યના પ્રયોગ તપ સીએ

પ્રાચીન સંસ્કૃતિ

ઇંગ્લંડનો ગાજ હેત્રી (બીજો) અને તેના અંગ્રેજ-નોર્મન ઉમરાવો પોતાની જગી લગાયક સેના લઈ આયર્લેન્ડની પરજૂમિ પર ધસી ગયા ત્યારે આયર્લેન્ડની પ્રજા મંરકૃતિના ઘણા ઊંચા શિખરે પહોંચેલી હતી

આખા યુરોપમા તે એક જ દેશ હતો કે જે રોમની પરાયી સત્તા ને પરાયા સાહિત્યસંસ્કારથી છેક અલિપ્ત રહ્યો હતો, ને તેથી ધસુ ખ્રિસ્ત પહોંના પહેલા અગિયારસો વરસ દરમ્યાન જે વખતે આખા યુરોપની મોટા ભાગની પ્રજાઓ અર્ધજગલી

અવગ્યામાં સાઠમારીઓ ખેલતી હતી તે વખતે આયર્લેન્ડની ગૅઇલિક ભાષાસાહિત્યની અદ્ભુત ખિલવણી થઈ. તેનાં મદિરો ને મઠો, વિહારો અને વિદ્યાર્પીઠોમાં ઊંચામાં ઊંચા સાહિત્ય, ધર્મ, કલાનું શિક્ષણ લેવાને યુરોપના દેશેદેશમાંથી હજારો વિદ્યાર્થીઓ અને યાત્રાળુઓ ટોળાંબધ આવતા અને આયર્લેન્ડના વિદ્વાનો અને પાદરીઓ પશ્ચિમના દેશોમાં જ્ઞાન અને ધર્મનો દીપ પ્રકટાવવાને પરિભ્રમણ કરતા. આયર્લેન્ડના રાજમહેલો અને કલામદિરો, તેના રુઢિ-પ્રેહન વર્ગની ચમત્કારક વિદ્વતા, તેના ભાટચારણોની પીરરસથી છલકાતી વાર્તાઓ અને કવિતો, તેના વાર્ષિક મેળાઓમાં થતા રથ અને ધોડેસ્વારીના જંગી જલસા, તેનાં વસ્ત્રાભૂષણ અને વાસણ વગેરે સરસામાનની અજબ કારીગીરી-આ અને

૧ આયર્લેન્ડમાં જે પ્રજા ઈસવી સન પૂર્વે આવીને વસી તે સેલ્ટિક કેલ્ટિક જાતિની હતી. આ જાત મૂળ આર્યન પ્રજાઓમાંથી ઊતરી આવેલી ગણાય છે. એ કેલ્ટિક જાતમાંથી જે લોકો આયર્લેન્ડ, સ્કોટલેન્ડ તેમજ વેલ્સ ને બ્રિટનીમાં વસ્યા તે ગેઈલ્સ કહેવાયા ને તેમની ભાષા ગેઈલિક કહેવાઈ. તેથી આ નામ સ્કોટલેન્ડની પ્રજા અને જૂની ભાષાને પણ લાગુ પડે છે—જોકે આયર્લેન્ડની ગેઈલિક ભાષા કુદરતી રીતે સ્કોટલેન્ડ વગેરેના કરતા જુદી છે. ગઈ સદીમાં રાષ્ટ્રીય જાગૃતિ આવી ત્યારે પ્રજા માટે ગેઈલ્સ અને ભાષા માટે ગેલિક-શબ્દ વપરાવા લાગ્યા.

૨ ખ્રિસ્તી ધર્મ આયર્લેન્ડમાં ફેલાયો તે પહેલા પ્રજાના વૈદો, દિલસૂઝો, પંડિતો ને ધર્મશુઠોઓ તરીકે જેઓ પંકાતા ને પૂજતા તેઓ ટ્રુઈઝ કહેવાતા. તેઓ કઈ ચોક્કસ ધર્મનો વપદેશ કરતા હતા કે નહિ તે વિશે ઇતિહાસકારોમાં મતભેદ છે. તેઓ કઈ ધાર્મિક સાહિત્ય તો નથી જ મૂકી ગયા. પણ તેઓ એવેથી છૂપી વિદ્યા ભાવિક ભક્તોને આપતા એમ કહે છે. ખ્રિસ્તી ધર્મ ફેલાયા પછી તેમની ધાર્મિક પ્રતિષ્ઠા ગઈ ને પછી માત્ર વૈદો અને ભવિષ્યવેત્તા તરીકે જેઓ માન પામતા તેઓ પ્રેહન કહેવાતા. ટ્રુઈઝ ને પ્રેહનની પદવી વંશપરંપરા ઊતરી આવતી.

આવી અને બાબતોમાં તો તેમના પર હુમલો કરનાર અંગ્રેજો
તો તે વખતે છેડ જગણી જ ગણાતા

અંગ્રેજોનું આક્રમણ

છતાં ઇતિહાસમાં ઘણીવાર જાણે છે તેમ ધર્મ અને મસ્તૂતિની
સામે પશુબળનો વિજય થયો અને ઇંગ્લેન્ડનો રાજા હેન્રી (બીજો)
આયર્લેન્ડના જુદાજુદા પ્રાંત પોતાના માનીતા અમીરોને વહેંચી
આપીને લડનની રાજધાની તરફ રવાના થયો (સન ૧૧૭૭) આમાંથી
કેટલાક તો ઇંગ્લેન્ડમાં જ રાજાખટપટ કરવાને પાછા સિધાગ્યા પણ
જેઓ આયર્લેન્ડમાં રહ્યા તેઓ કુદરતી રીતે ત્યાંની પ્રજા અને ઉર્જાવાન
સમૃદ્ધિ અને સંગીત-માહિત્યની મોહિનીને વશ થયા જે પ્રજાની
સાથે તેમને રાત્રિવસનું પાનું પડ્યું તેમના રીતરિવાજ ને
પહેગવેશ વાગતહેનારના જલસા અને રમતગમતના રમરાગ આ
બધું તેમણે કુદરતી રીતે સ્વીકારી લીધું આ સદ વ્યવહાર કરતા
કુદરતી રીતે તેમણે આયરિશ—ગેલિક ભાષા અપનાવી લીધી ને
આયરિશ રમણીઓ સાથે પ્રેમ ને લગ્નના સબંધ બાંધવા લાગ્યા

પરિણામ એ આ યુ કે ત્રણેક પેઢી પીટી ગઈ તેવામાં તો
વિજેતા તરીકે આવેના પરાયા અમીરો 'મૂંગા આયરિશથી' યે વધુ
આયરિશ બની ગયા પછી તેઓ રથાનિક સરદારો સાથે જેમ
જમીનની માલિકી માટે લડતા ગયા તેમ ગણતરીય સ્વતંત્રતા માટે
ઇંગ્લેન્ડના રાજા મામે પણ તનવાર ચલાવતા ગયા વગી જે નવા
અંગ્રેજ અમીરો આવતા તે થોડો વખત અંગ્રેજ ગણ્ય અને
બાબાને વફાદાર ગણી રથાનિક સરદારો સાથે લડતા પણ વગી
એત્રણ પેઢી દરમ્યાન બધી રીતે પૂરા આયરિશ બની જતા, અને
તેમથી કોઈને વાંધસરાયનો હોદ્દો મળતો ત્યારે પણ આયર્લેન્ડના
સ્વતંત્ર મહારાજાની માફક જ વર્તતા

આવી પરિસ્થિતિ ઇંગ્લેન્ડના ગવર્નરના અધિકારીઓને ઘણી જ વસમી

લાગવા માડી ને તેમના દેશમાં એકલથ્યુ રાજસત્તાનું તત્ત્વ પાકુ થતું ગયું તેમ તેમણે આયર્લેન્ડમાં જર્નલ બિનવફાદાર થતા અમીરોને વશ કરવાના ઇનાજ શોધવા માડ્યા તલવાર આ કાર્યમાં ખૂટી નીવડી તેથી આશરે બસો વરસ પછી—સન ૧૩૬૭માં, ઈંગ્લંડથી તાજા આવેલા એક વાઇસરોયે કીલકેનીમાં આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ ભરીને રાષ્ટ્રીય ભાષા ને સમગ્ર સંસ્કૃતિ પર અકુશ મૂકવાને જે તાબુખી ભરેલા કાનૂન પસાર કરાવ્યા તે ઇતિહાસમાં ‘કીલકેનીના કાયદા’ને નામે મશહૂર થયા છે તે વખતે ડબ્લિનની આસપાસ થોડા માર્છન સુધીમાં આવેલો મુનક જ (જેને ‘યેવ’ વાડો કહેવામાં આવતો) તે અગ્રેજોના મળતિયા મરદારોના હાથમાં રહ્યો હતો. બ્રાકીનો દેશ આયરિશ હાકિમોએ જીતી લીધો હતો, તેથી તે કાયદા તાજા આવેલા અગ્રેજ ઉમરાવોને ‘આયરિશ દુસ્મનોમાં’ ભગતા અટકાવવાને ઘડવામાં આવ્યા હતા.

રાષ્ટ્રીય ભાષાનો પ્રતિપક્ષ

‘કીલકેનીના કાયદા’ મુજબ આ ઉપગત ઉમરાવોને ફરમાવવામાં આવ્યું કે

(૧) તેમણે આયરિશ લોકો માથે કાર્પ જતનો બેગીવહેવાર કે એવો કાર્પ ગાદો સખધ ગખવો નહિ આમ કરે તે રાજદ્રોહીનો વધ થાય

(૨) તેમણે દેશી નામ ધારણ ન કરવા, દેશી ઢમે કપડા ન પહેરવા, દેશી ભાષા ન વાપરવી, દેશી રીતે (જીન નાખ્યા વિના) થોડા પર ન બેસવું દેશી રીતગિવાજ ન પાળવા આ કાનૂનનો ભંગ કરે તેની જમીન ને ઘર જપ્ત થાય

(૩) અગ્રેજોમાં વમતા આયરિશ લોકોને માટે તેમની ભાષા વાપરવાનો પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો, ને જે અગ્રેજ ભાષા તેઓ

જાણુતા જ નહોતા તે વાપરવાનો તેમને હુકમ થયો. આ કાયદાનો પશુ જે લગ કરે તેની જમીન તે ધર જમ થાય

(૪) જમીનના દેશી કાયદાને અનુસરવાનો પશુ પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો

(૫) દેશી પાટરીઓને પશુ અંગ્રેજી વિભાગમાં કાર્પ દેવળમાં ન નીમવાનો નિયમ થયો

(૬) વળી, આયરિશ ભાટચારણો, કથાકારો, સંગીતકારો કે વાજ વગાડનારને પશુ અંગ્રેજોના ધરમાં દાખલ ન કરવાનો સખ્ત હુકમ કરવામાં આવ્યો

દુનિયાના ઇતિહાસમાં આવા બેઠ્ઠા કાયદા ભાગ્યે જ ક્યાં જડી આવશે અંગ્રેજ રાજસત્તા કાયમ કરવા માટે તે જોટલા જરૂરી હતા તેટલા જ આયર્લેન્ડમાં તે પાળના અશક્ય હતા અને સર્વે ઇતિહાસકારો સાક્ષી પૂરે છે કે આ કાયદાના લખાણની સહી પશુ સુકાર્પ નહોતી તેટલામાં તો નવા અવેલા અંગ્રેજોએ દેશીઓ સાથે કન્યાઓની આપણે કરવા માડી—બધા દેશી રીત-રિવાજ આવવા માડ્યા—દેશી ભાટચારણોની મીઠી કવિતાવાર્તા સુણાવા માડી ને તે બધાએ વહેવારને સારુ દેશી ભાષા ઉધાડે છોક્રે બોલવા માડી થોડા વરમમાં આ કાયદા છેક ખૂલાઈ ગયા, અને તલવારના જોરથી જમીનો પડાવનાર નવાનવા હિમરાવો અડિયાતી દેશી સરકૃતિની ને આયરિશ લલનાઓની મોહિનીને પહેલાની માફક જ વશ થતા ગયા

તેથી બીજા આશરે સવાસો વરસ પછી આયર્લેન્ડના ઠર માથી માડમાડ ૩૪ જિલ્લામાં એ નામની જ અંગ્રેજ રાજમત્તા ગ્રહી હતી બાકીના આખા દેશમાં આયરિશ સરદારો સર્વોપરિ સ્વતંત્રતા ભોગવતા એટલું જ નહિ, પશુ વખતોવખત અંગ્રેજી પરમણી પર ચડી આવીને ખુદ અરકાર પામેથી 'ઠાજો કર' વસૂલ કરતા

આ સ્થિતિ સુધારવાને વળી મન ૧૪૯૪મા ડબ્લિનની પાર્લામેન્ટે નવા કાનૂન ચીતર્યા—જેને તે વખતના વાઇસરોયના નામ પરથી ‘વોઈર્નીંગના કાયદા’ તરીકે ઓળખવામા આવે છે તે જમાનામા વફાદાર ઉમરાવો પણ તેમની પાર્લામેન્ટમા કેવા ધિંગાળા કરતા હતા તે આ કાયદાની નીચેની મુખ્ય કલમો પરથી જણાય છે

(૧) ન્યા સુધી આવતી બેઠકમા પસાર કરવા ધારેલા કાયદા પર ઇગ્લડનો રાજા પોતાની સમિતિની મહોર ન મારે ત્યા સુધી તેનો વિચાર કરવાને આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટ બોનાવવામા આવશે નહિ

(૨) મહોર પ્રગટને માટે ઇગ્લડમા જે કંઈ કાયદા પસાર થયા છે તે આયર્લેન્ડને પણ આપોઆપ લાગુ પડશે

(૩) કીલકિનીના જૂના કાયદાનો ફરીવાર પાંડો અમલ કરવો, માત્ર એક અપવાદ સાથે, તે એ કે દેશી ભાષાનો પ્રતિનિધ ન રાખવો, કારણ કે તે વખતે તો અંગ્રેજી જિલ્લામા પણ ગેનિક ભાષા જ છૂટથી બોલાતી

(૪) ‘આયરિશ દુશ્મનો’ ને બડબોરોને સરકારી હદમા આવતા અટકાવવા

(૫) આયર્લેન્ડમા વસેના ઘણા અંગ્રેજ કુટુંબો દેશી ગણહાકના શબ્દો મામાન્ય વહેવારમા વાપરતા તેનો સખ્ત પ્રતિનિધ કરવામા આવ્યો

આ ઉપરથી ઓખખુ પુરાગ ચાય છે કે હેલ્લા સોએક વરમમા અંગ્રેજોનો પગડો આગળ પમગવાને બદલે પહેનાના કરતા પણ પાછળ હકંચો હતો. પગરાન્યના હાકોમેને પણ છેવટે જખ મારીને આયરિશ ભાષાના પ્રચારની મામે પાળ બાધવાની મૂર્ખાઈ સમગ્રઈ હતા તેમની જક્કી બોપરીને એટલું ન સૂઝ્યું કે ન્યા સુધી આયરિશ ભાષાનું વિજયન સામાન્ય અંગ્રેજ ગમવાની-

મા ચાલે ત્યાં સુધી દેશીઓના સસર્જ ને સરકૃતિનો સામે હજારો પ્રતિપદ મૂકે તે ફાકટ જ નીવડે

ધર્મનો ઝગડો

પરિણામે, આ કાયદા પણ કાગળ પર જ રહ્યાં. સન ૧૫૦૯ માં રસીલો રાજા હેત્રી (આઠમો) લડનની ગાદીએ આવ્યો ત્યારે અંગ્રેજ રાજસત્તાનો દીવો આયર્લેન્ડમાં ઝપાટામધ ખુટાતો હતો.

છેવટે કોણ જાણે ફેટલામીએ વાગે સ્થાનિક મગદારોનું બડ નાખૂદ કરવાને પ્રયત્ન લશ્કર લઈને હેત્રો અને ૧૫૪૧માં આયર્લેન્ડમાં આ ચો ત્યારે હમેશની માફક સ્થાનિક મગદારોએ તેના તરફ પોગળ વફાદારીના સોગન્ લીધા. ખીજી પાસ તેમની પાર્લામેન્ટને દેશનો તમામ નહીવટ ચનાવવાની રત્નત્રતા આપવામાં આવી આમ ઉપરઉપરથી તો બધી તકરાગ શમી ગઈ ને પછીથી અંગ્રેજોએ કઈ કિમ્નો ગણ્યો ન હોત તો વણા વખત સુધી એ દેશમાં સુલેહશાંતિ જળનાઈ ગ્રહેત.

છતાં થોડી વાગમાં જ અંગ્રેજ રાજ્યે નવા ઝગડા જગાવ્યા હેત્રી રાજાએ તો માત્ર રામના પોપની સામે અગત કારણસર જ ઝગડો કર્યો હતો. પણ તેના મરણ પછી તરત જ ખુદ ઇંગ્લંડમાં જ—ને તેથી આયર્લેન્ડમાં પણ જૂના ક્રેથોલિક પંથને નાખૂદ કરીને નવા પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથને સ્થાપવાને ગાજ્ય તરફથી રાક્ષમી કાયદા ગરામાં આવ્યા પણ ત્યારે આખા ઇંગ્લંડની પ્રજા જોતજોતામાં પ્રોટેસ્ટન્ટ થઈ ગઈ ત્યારે આયર્લેન્ડની સમગ્ર જનતા સુન્તપણે ક્રેથોલિક પંથને વગળી રહી આમ આ ધર્મનો ઝગડો જાગ્યો તેથી આયર્લેન્ડનો છેક આજ સુધીનો ઇતિહાસ લોહીના અક્ષરે લખાયેલો છે.

વળી, અંગ્રેજ સરકારને માત્ર આયર્લેન્ડ પર ગાજ્યસત્તા મેળવીને જ મતોષ ન થયો. તેને તો આયર્લેન્ડ સરકારની બધી જમીન

પડાવી લઈને પોતાના અંગ્રેજ ખેડૂતોને પરદેશમાં વસાવવા હતા. આ કારણે પણ એ કમભાગી દેશમાં લોહીની નદીઓ વહેવા લાગી.

ને આ બધાય હેતુ સહેલાઈથી પાર પાડવાને અંગ્રેજોએ સમગ્ર આયરિશ પ્રજાની રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા નાબૂદ કરી તેમને અંગ્રેજ જેવા બનાવવાને ફરી વાર ખીકુ ઝડપ્યું. તે મારુ ફરીથી પાર્લામેન્ટમાં કાયદા પસાર કરીને દેશી ભાષા તજીને અંગ્રેજી ભાષા બોલવાની, અંગ્રેજીમાં જ સર્વેનાં નામ પાડવાની, અંગ્રેજી ઢબે જ (જન સજીને) ઘોડા પર સવારી કરવાની, તે અંગ્રેજી ઢબે જ રહેવાપહેરવાની સર્વેને ફરજ પાડવામાં આવી. વળી વાળ કેમ હોળવા, ને દાઢી કેટલી કાપવી, સ્ત્રીઓએ કયા રંગનાં ને કેટલાં વારનાં કપડાં પહેરવાં ને કેવી ટોપીઓ સાથે મૂકવી, વગેરે બાબતો વિશે પણ મૂર્ખાઈભરેલા કાનૂનો ઘડવામાં આવ્યા. આ બધાનો મર્મ દેશી પોશાક, રીતરિવાજ, ને ખામ કરીને રાષ્ટ્રીય ભાષાસંગીત નાબૂદ કરવાનો હતો. છતાં પ્રજાના હૃદયમાં રમી રહેલી ને તેની જીભ પર ધર કરી બેઠેલી મરસ્તવતીને હાનરો તલવારો અને બંદૂકો પણ કેવી રીતે હણી શકે ?

નવી જાત-નવા જુલમ

છેવટે સન ૧૬૦૦ની આસપાસ અંગ્રેજ રાણી એલિઝાબેથે આયર્લેન્ડને પૂરેપૂરું વશ કરવાને કારણે યુદ્ધ આદર્યું. અસ્ટરના મશહૂર સરદારો ઓ-ડોનેલે અને ઓ-નીલ રણમાં કેમરિયાં કરીને છેવટે હાર્યા ત્યારે પરરાજ્યની ગુલામીનો રોટલો ખાવાને બદલે દેશવટો લઈને રોમ પરવ્યાં. એ પછી મત્તરમી સહી દરમ્યાન ફૂર કોમવેલ અને હોલેન્ડના (પછી ઇંગ્લેન્ડના) રાજા વિલિયમે આખા દેશમાં લૂંટફાટ અને કતલ ચલાવીને હાડકાંના ઢગ ને લોહીનાં સરોવર પર ઇંગ્લેન્ડનો વાવટો ફરકાવ્યો. છતાં છેવટ સુધી પણ લીમરિકનો અચળગઢ અંગ્રેજ સેનાપતિ ન જ લેવાયો. તેથી

તેના શ્વરા રક્ષક સાર્સફિલ્ડ સાથે ગળ વિલિયમને પણ સધિ કરવી પડી. તે મુજબ સાર્સફિલ્ડની સેના પોતાની ધમ્મ ફરકાવતી અને નોખત વગાડતી બહાર નીકળી, ને તેને અંગ્રેજ રાજ્યની નોકરી કરવાની કે દેશવટો લેવાની મુનમશી આપવામા આવી. તેનો લાલ લઈને માર્સફિલ્ડ પુરાતન આયરિશ પ્રજાવિકાને અનુસરીને ક્રામ પરવર્યો. લીમરિકની સંધિમાં આયરિશ પ્રજાને ધર્મની ને જમીનની બાબતોમાં જે છૂટ આપી હતી તેનો તરત જ અંગ્રેજ મગકારે ભગ કરીને અઢારમી સદીમાં અવનવા 'બુદ્ધી કાયદા' ધડચા અને રાષ્ટ્રીય ભાવનાને સદતર નાબૂદ કરવાના ઉપાય લેવા માંડ્યા. આ બધાની વીગતમાં અત્રે ઊતરી શકાય એમ નથી.

લીમરિકના તહનામાનો અમલ કરવાને નામે જ મન ૧૬૬૫ની પાર્લામેન્ટમાં આ 'બુદ્ધી કાયદા' પસાર કરવામા આવ્યા એ પણ અંગ્રેજ મગકારની બલિહારી ગણાય તેમાં પ્રથમ તો પાર્લામેન્ટના અર્ધે સભાસદોને માટે વફાદારીના એવા સોગદ ધડવામા આવ્યા કે જે કોઈ પણ ચુસ્ત કેથોલિક લઈ જ ન શકે. પરિણામે, દેશના મોટા ભાગની પ્રજા ને તેના મગકારો આપો-આપ જ આ ગળસમાઓમાંથી બાતલ થયા. તે ઉપરાંત નીચેનાં બીજાં બધેનો પણ પ્રજા ઉપર લાદવામાં આવ્યાં:

(૧) કેથોલિક શિક્ષકોને શાળાઓમાં તેમ જ ખાનગી ઘરમાં શાળાઓ ચલાવવાની મનાઈ ચર્ષ.

(૨) કેથોલિક માખાપ પોતાનાં બાળકોને પગ્ગેશ પણ બળવા ન મોકલી શકે. પરિણામ એ આવે કે જેને છોકગને બળાવવા હોય તેણે કવશે પણ મગકારી પંથ સ્વીકારવો જોઈએ.

(૩) બધા કેથોલિક જમીનદારોએ પોતાની મેડી ગગીર છોડી દઈને પ્રોટેસ્ટન્ટ પરીઓને સોંપી દેવી. આથી લીમરિકની સંધિનો દડદડતો ભગ થયો.

(૪) કેથોલિક પ્રજાએ પોતાના હથિયાર સરકારને સોંપી દેવા

(૫) કાંઈ કેથોલિક પાસે સારો ઘોડો હોય તો તેણે પાંચ પાઉન્ડની કિંમતે જે પ્રોટેસ્ટન્ટ માગે તેને આપી દેવો

(૬) દેનજોમા પ્રાર્થના ચલાવતા નાનાનાના પાદરીઓ સિવાય ઉપરના તમામ કેથોલિક ધર્મગુરુઓને દેશપાટ કગવા—દેશમા રહે તે રાજદ્રોહી ગણાય

આ તો જુદમને પહેલો હપ્તો હતો તે ઉપરાંત નાના કેથોલિક ખેડૂતોની પણ જમીન બંને તેટલી પડાની લઈને તે પરદેશીઓને સોંપી દેવાને તેમજ પ્રજાને ગંજાડવાને ભારેભાર કાયદા, સન ૧૭૦૪મા ને સન ૧૭૧૪મા પમાર કગવામા આવ્યા.

છતા કેથોલિક ધર્મ દેશમાથી નાબૂદ થયો નહિ એટલું જ નહિ, પણ તેના અનુયાયીઓની સંખ્યા વધતી જ ગઈ નાનાની માફક મોટા પાદરીઓ પણ પ્રજામા છૂપી રીતે સતાર્ધને રહેતા ને પોલીસમા કંઈ ખબર પડી જાય તો કુગરાળ મુલકમા ભરાઈ જતા કેથોલિક શિક્ષકો છૂપી રીતે ખાનગી ઘરોમા બેસીને છોકરાની શાળાઓ પણ ચલાવતા ને આટઆટલી અંગ્રેજોની ચડાઇઓ થઈ તોપણ છેડ અઢાગમી સદીની આખર સુધી મોટા ભાગની પ્રજા તો પોતાની માદરી જબાન જ બોલતી

સ્વતંત્રતાના ચત્રામ

પ્રજાની તવનાગ ભાગી ગઈ એટલે તેના નવા આગેવાનોએ કલમ અને જીભથી થોડીઘણી છૂટછાટ મેળવવાને પ્રયામ કરવા માંડ્યા સન ૧૭૭૫મા અમેરિકાના અંગ્રેજી મર્યાદાઓ સ્વતંત્રતાની લડત આદરી, તેથી દૂર આયર્લેન્ડમા જુસ્સાનો પારો ચડવા લાગ્યો વોર્શિગ્ટનના લશ્કરને લગભગ અડધો ભાગ આયર્લિશ મિપાઇઓનો હતો અને આયર્લેન્ડનો જ વતની એડમંડ બર્ક સિટિશ આમની

સભામાં સરથાનોની સ્વતંત્રતા માટે ખૂબ પોકાર કરતો હતો, એ જોતા આ પરિણામ સ્વાભાવિક જ લાગશે અમેરિકામાં જેમ અંગ્રેજો હાર ઉપર હાર ખાતા ગયા તેમ આયર્લેન્ડમાંથી લશ્કર ખેંચીને ત્યાં મોકલતા ગયા આ પ્રસંગે પોતાની નબળાઈ પિછાનીને આયરિશ પ્રજાને વફાદાર રાખવાને તેની સામેના થોડા કાયદા ખેંચી કરવામાં આવ્યા પણ આયરિશ પ્રજા સતોષ ન પામી પોતાના મુલકનું રક્ષણ કરવા માટે તેણે સન ૧૭૭૮માં એક સ્વયંસેવક સેનાની ભરતી કરવા માડી તે તેના પ્રતાપે આયરિશ પાર્લામેન્ટને થોડુઘણુ સ્થાનિક સ્વગંત્ય પાછું સોંપવામાં આવ્યું સન ૧૭૮૮માં ક્રાસમાં ભયકર રાજપરિવર્તન થયું તેથી આનંદ લઈને વળી અંગ્રેજ સરકારે કેથોલિક લોકોને પાર્લામેન્ટના સભાસદો ચૂંટવાનો હક આપ્યો પણ બ્યારે કેથોલિકોએ ખુદ પાર્લામેન્ટમાં બેસવાનો હક માગ્યો ત્યારે તેમની સામે ઝડપથી દરવાજા મધ કરી દેવામાં આવ્યા.

પછી ક્રાસ અને ઇંગ્લંડની વચ્ચે લડાઈ જાગી ત્યારે 'સંયુક્ત આયરિશ પ્રજાકીય મંડળ' પ્રોટેસ્ટન્ટ પથના બેલફાસ્ટમાં તેમજ કેથોલિક પથના ડબ્લિનમાં સ્થપાયું પ્રથમ તો તે સરથા ધર્મના ઝગડા શમાવવાને તેમજ કાયદેસર રીતે પ્રજાને માટે સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવાને જ ચળવળ કરતી પણ અંગ્રેજ સરકારે છેવટે ગભરાઈ જઈને આયર્લેન્ડમાં પારાવાર ભુલમ ગુન્નરવા માડ્યો ત્યારે આયર્લેન્ડના અમર શહીદ થીઓમાલ્ડ વુલ્ફ ટોને (જે મૂળ તો બેલફાસ્ટનો પ્રોટેસ્ટન્ટ હતો) આયર્લેન્ડમાં ક્રાસના ધોરણ પર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાને ઇંગ્લંડની સામે ખંડ કરવાની તૈયારીઓ કરવા માડી તે બડ સન ૧૭૮૮માં જન્મ્યું તેવું જ તેને થોડીવારમાં અંગ્રેજી લશ્કરે દાબી દીધું સન ૧૮૦૧ માં આયર્લેન્ડની પાર્લામેન્ટને નાબૂદ કરીને તેને ઇંગ્લંડની સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો.

ઇતિહાસના આ બધા વારાફેરા દગ્મ્યાન પણ આયરિશ ભાષા દેશના મોટા ભાગમાં કાયમ રહી હતી તેનું પ્રાચીન સાહિત્ય ને કવિતા પ્રગ્નના હૃદય ને કંઠમાં ધર કરી રહ્યા હતા તેના ભાટચારણોએ અને તેની છૂપી શાળાઓએ રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિનો ભારેલો અગ્નિ સાચવી ગાળ્યો હતો.

સન ૧૮૨૬માં ડેનિયલ ઓ-કોનેલના પ્રયાસથી કેથોલિકોને પાર્લામેન્ટમાં ચુટાવાનો હક મળ્યો પણ પોતાના સહધર્મીઓને હક મેળવી આપવા જતાર જ એ મહારથીએ પોતાની માતૃભાષાનો ઇનકાર કરી અંગ્રેજી બોલવા માડ્યું અને ધર્મ સિનાય બધી બાબતમાં તે અંગ્રેજનો બેટો બની ગયો.

આથી આયરિશ ભાષાની પ્રતિષ્ઠાને દેશમાં ભારે આઘાત પહોંચ્યો પણ તેને છેવટનો ધા કરી મૃતપ્રાય કરવાનું તો અંગ્રેજ સરકારના નસીયમાં લખ્યું હતું.

અંગ્રેજી ભાષાના મહાણુ

સન ૧૮૩૧માં જાણે આયર્લેન્ડની પ્રજા ઉપર અનહદ ઉપદ્રવ કરીને કેથોલિક તેમજ પ્રોટેસ્ટન્ટ બાળકોને મર્વમામાન્ય પ્રાયમિક ફર્ગીસણી આપવા માટે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનું ખાતુ અંગ્રેજ સરકારે બોલ્યું તેની શાળાઓ જેમ મપાટાબધ સરકારી ખગ્ગે નીકળતી ગઈ, તેમ તે વખતે તો માન મર્વ પથના પાદરીઓએ જ તેના પર ટીકા કાઢવા માડી. મારણ કે તેમાં કોઈ પંથનું શિક્ષણ આપવામાં નહોતું આવતું પણ સર્વે જે મુદ્દાની વાત ચૂપી ગયા તે એકલા કુનેદબાજ અંગ્રેજ ઉગ્તાદો જ જાણતા હતા તેમણે આ તમામ શાળાઓમાં અંગ્રેજી ભાષાનું જ મહાણુ કરીને છેવટે આયરિશ ભાષાને જડમૂળથી નાબૂદ કરવાનો પેતરો ગમ્યો હતો.

તરત દેશી ભાષા પર બીજો ફટકો પડ્યો ૧૮૪૭-૪૮ના બચકર દુષ્કાળમાં લાખો માણસો મરી ગયા કે દેશપાર થયા તે

મોટે ભાગે આયરિશ ભાષા બોલનાર હતાં વળી દેશની રાજકીય લડત હવે લંડનની પાર્લામેન્ટમાં—અર્થાત્ અંગ્રેજીમાં જ ચાલતી. તેમજ કેથોલિક વિદ્યાર્થીઓને માટે સન ૧૭૭૮થી ડબ્લિનની ટ્રીનિટી કોલેજના (જે પ્રોટેસ્ટન્ટ વિદ્યાર્થીઓ માટે જ મન ૧૫૯૨-માં સ્થાપવામાં આવી હતી) તેના દરવાજા ખુલ્લા મૂકવામાં આવ્યા હતા. તેમાંથી પામ થઈને જે સુનંદા જુવાનિયા બહાર પડવા માંડ્યા તેમણે અંગ્રેજી ભાષાનો ઉપયોગ ને પ્રચાર કરવા માંડ્યો. પછી સન ૧૮૭૮માં માધ્યમિક કેળવણીની વ્યવસ્થા કરવાને મરકારી ખાતુ બોલવામાં આવ્યું, એટલે સરકારી શિક્ષણની સાંકળ આયર્લેન્ડને ગળે ધરાબર જડાઈ ગઈ.

પરિણામ એ આવ્યું કે ત્યારે સન ૧૮૦૦માં છઠ્ઠા કે સાતમા ભાગની પ્રજા જ અંગ્રેજી બોલતી ને બાકીની રાષ્ટ્રીય ભાષા બોલતી ત્યારે ૭૫-૮૦ વરસ પછી છ ભાગની પ્રજા અંગ્રેજી બોલતી થઈ ને બાકીના ભાગમાં જ આયરિશ ભાષા સમવાઈ રહી. જો થોડો વધારે વખત આ સ્થિતિ ચાલુ રહી હોત તો રાષ્ટ્રીય ભાવના તો દેશમાંથી લોપ થાત અને રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવાનાં સ્વપ્નાતો પણ સદાને માટે અસ્ત થાત.

પણ હ રૂએ લખ્યું છે કે આ મદીમાં અંગ્રેજી આયર્લેન્ડની ભાષા બની તે જ વખતે તે રાજકીય અમતોષ અને રાજદ્રોહની પણ ભાષા બની ગઈ. ઓગણીસમી સદીની અધરચમાં જે વખતે રાષ્ટ્રીય ભાષાનું ખમાસમદણ થઈ રહ્યું હતું તે જ વખતે ‘તરણ આયર્લેન્ડ’ પક્ષના સુનંદા વીરસાઓએ રાષ્ટ્રીય ભાષા, શિક્ષણ, ઇતિહાસ, કલા, સાહિત્ય ને મમમ રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિ મજબૂત કરવાને પ્રયત્ન પડકાર કર્યો.

રાષ્ટ્રીયત્વનો પેગમ

આ મર્વમાં રાષ્ટ્રીય ભાષામાદિત્યની દૃષ્ટિથી તો પડેલું

નામ ટોમસ ડેવીસનું જ લેવું જોઈએ સન ૧૮૪૨મા આશરે ૨૬ વર્સની નાની વયે ડેવીસ 'ગબ્બ' (નેશન) નામના અપ્પાઝિક પત્રમા પહેલીવાર ઝળઝળી જોડ્યો ને ત્રણ વર્સની ગાહેર ડારકીદિ પછી તે અ. ૧જે ગુજરી ગયો તેણે મોટે ભાગે સાહિત્ય ને ઇતિહાસના વિષયો પર જ તેના સામયિક પત્રમા છૂટક લેખો લખ્યા હતા છતાં આયર્લેન્ડના ચાગપાય રાષ્ટ્રવિધાયકોમા તેનું નામ અમર થઈ ગયું છે જેમ ૧૭૯૮ના બળવાના આગેવાન વુલ્ફ ટોને આયર્લેન્ડને સ્વતંત્ર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તરફ ધડવાનો આદેશ આપ્યો ને ૧૮૪૭-૪૮મા ફ્રીન્ટન લેનરે જમીન પર પ્રજાના અવિચળ હક્કનો પેગામ આપ્યો તેમ ડેવીસે આયર્લેન્ડની પ્રજાને રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાનું ભાન કરાવ્યું. ને પછીના વાગમા રાષ્ટ્રીય ભાષા-સાહિત્યનો પ્રચાર કરનાર પિયર્સ મુદ્દાત સર્વે આગેવાનોએ અને સસ્થાઓએ ડેવીસના કેટલાક વિચારોનો અમખ્ય વાર ટાક્યા છે અને અત્યાર મુઘીની આયર્લેન્ડની અનેકવિધ રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓ રહસ્ય તેમા સમાયેલું છે, તેથી તે નીચે અત્રે ઉતારવા જ જોઈએ

પ્રથમ તે આયર્લેન્ડની રાષ્ટ્રીય મસ્કૃતિ વિશે

“આ દેશ કઈ કુદરતના અકસ્માતથી હમણા જ જીજ્ઞાસાવેલો કોઈ રેતીનો ઢગલો નથી આપણો દેશ પુગલ્યપ્રમિદ્ધ છે, સસ્કૃતિના ઇતિહાસમા પકાયેલો છે તેની પવિત્રતા, શૌર્ય અને સહનશક્તિ માટે તે મશહૂર છે આયર્લેન્ડના માનમ-સરોવરમા યુરોપની દરેક પ્રજાના કઈ કઈ ઝરણા ભળ્યા છે પ્રચંડ વિગ્રહ અને વિશાળ વ્યૂહરચના, પવિત્ર પુણ્યકર્મ અને ભયકર પાપ, બારીક કાયદાકાનૂન અને વિગટ સ્વરૂપવાળા માનવીઓ—આ બધું આપણે ત્યાં હતું જો આપણે પવન, સૂરજ અને વૃક્ષની જ છાયામા વસીએ પણ ભૂતકાળના

આવેશ અને પગક્રમથી ન ગાઈએ તો આપણા જેવા અક્ષલ વગરના હૃમનસીમ માણસો બીજા કોણ હોય ?”

ગાંધીય ભાષા વિશે નીચેના શબ્દો દુનિયાના મર્વ ગાંધીવાદીઓને માટે સદાને માટે બોધદાયક છે

“દરેક પ્રજામાં જે ભાષા ખીણે છે તે તેની શક્તિઓને અનુકૂળ હોય છે—તેમના દેશની હવા, બધાં ગુણો ને રીતરિવાજોને આબેહુલ વર્ણવે છે—તેમના ઇતિહાસ અને ભૂમિ માથે અચૂક રીતે વર્ણાઈ જાય છે ને તેમના વિચારો વધારેમાં વધારે કુદરતી અને અમરકાગક રીતે મૂર્તિમત દરી શકે છે

‘આવી પ્રજાના ઉપર પારકી ભાષા ઠસાવવામાં આવે છે ત્યારે તેનો ઇતિહાસ ભાષાતરોની આધીમાં આખડી જાય છે પુરાણા સ્થાનકો પગથી તેમના માહાત્મ્યના ગગ બિપતી જાય છે—તેના તાદ્દશ અને ધાર્મિક નામોને બદલે અસંગી શબ્દો નિર્માણ થાય છે—પરપગથી ઊતરી આવેના ભાવ ને ભાવનાઓ નષ્ટ થાય છે, પ્રજા ને તેના પૂર્વજોની વચ્ચે મોટા મહાસાગર જેવું અંતર પડી જાય છે—તેમની શક્તિઓ અગ્ન્યાદ રાય છે, અને તેની વાણીનો પ્રભાવ ક્ષીણ થાય છે

“પ્રજા બાળપણમાં જે ભાષા શીખે તે જ તેની મર્દાનગી ને ધડપણને કુદરતી રીતે પૂરેપૂરી ગોભે છે જ્યારે મધુસના બાળપણની ભાષા નષ્ટ થાય છે ત્યારે તે પોતે પણ દહનને લાયક અને છે .

“સ્વભાષા વિનાની પ્રજા અપમ જ ગણાય દરેક પ્રજાએ પોતાની મરહદ કરતા વધારે કાગજથી પોતાની ભાષાની રખેવાળી કરવી જોઈએ—કોટ કે નદીના મગતા પણ ભાષામાં જ પ્રજાનું વધારે પાત્ર રક્ષણ મહેલુ છે . દરેક પ્રજાની

ભાષા સાથે તેની અત્યંત સદાયે અચૂંડ સંકળાયેલી છે' *

‘તરુણ આયર્લેન્ડ’ પક્ષના મધ્યાહ્ન તપ્યા તે પહેલાં તે ઉવીમ પગલો સિધાવ્યો. તે તેના આ મોનેરી શબ્દો ૧૮૪૭-૪૮ના દુર્ગાળના દાનાનળથી, જમીનના ચાતુ ઋધડાથી અને લાજોનાની એપરનાઈથી થોડા વગસમા તો બુસાર્ધ ગયા.

પણ થોડા વગસ જ ૧૮૭૦-૮૦મા અને પ્રોટેસ્ટન્ટ તેમજ કેથોલિક પક્ષના અને જુદાજુદા ગંજકીય પક્ષના કેટલાક પ્રિદ્વાનોએ આયર્લેન્ડની જૂની ગેનિક ભાષાના માહિત્યલડા ઉઠકીને અગ્રેજીમા ગજૂ ગના માડયા આગલી નદીમા આયર્લેન્ડની મદીઓથી આનતી લડત પ્રિશે લખાયેલી બડખોર કવિતાઓ અને લોખીતોના પણ ભાષાતર થવા લાગ્યા જૂની આવાર્તાઓ, નનન ધાઓ અને નાટકો મપાટાબધ પ્રમ્ત થવા માડયા આ બધુ વાચના પ્રમ્ત તો જાણે ઝમકીને જાગવા નાગી દાંડ ગનામ લાઈડ, ધર્મગુરુ કોડ ગજેરે શાણા અગ્રેમરોને વધારે ને વધારે વાગતુ ગજુ કે પ્રમ્ત અડધીપડધી અગ્રેજી બનતી અટકી, ને ફરીના પાકી આયર્લિશ બનશે ત્યારે જ તેના બધારે ભમા મમ્ત આપશે અને તેમારુ પહેનામા પહેલી તો આયર્લિશ ભાષા અને મનુષ્યતિને સત્વર મજબૂત કરવી જ જોઈએ.

વળી ગંજકીય લડતના મોગ મોજા ચારે પામ ફરી ૧૯૫૦-૫૧મા ૧૯૪૮મા તેમ ૧૯૬૭મા પણ મુકીમર નાણુઓએ બડ જગાવવાને કાશિત ફરી તે વગથ ગઈ પણ મન ૧૭૮૯મા માર્કિલ ઉવીડે આયર્લેન્ડમાથી જમીનદારીતુ નામનિશાન નાખ્યું ફરીને જમીન ખેડતા પ્રિસાનોને જ તેના માનિક બનાવવાને પ્રયત્ન.

* તેમા પછી આ મહાસૂત્ર ઉમેરાયું

“જ્યારે કોઈ પરાધીન પ્રમ્ત તેના દાકેમની ભાષા ખોડે ત્યારે તેમા ગુલામીના સૂર જ સંભળાય.”

હાલ રાજ ડરી તે આજ મુધીમા—કેટલાક મુદ્દાના અપવાદ
છતા—ધણે અગે સફળ થઈ છે તે ઉપરથી તેની ધણી જિયે
કિંમત આકાષ છે

રાષ્ટ્રીય વ્યાયામ મંડળ

તે દરમ્યાન, સન ૧૮૮૪મા આયર્લેન્ડના એક નાના
ગામડામા સાત અગ્નિધ્વા માણસોએ ભેગા મળીને રાષ્ટ્રીય
વ્યાયામ મંડળ સ્થાપ્યુ ધર્મશુર કેકે તરતજ તેને આશીર્વાદનો
સંદેશો મોકલ્યો તે તરત પ્રકટ થયો તેથી આ મંડળના કામમા
ઘણો જ વેગ આવ્યો આ મંડળ મુખ્યત્વે ડરીને તો ક્રિકેટ, ફૂટબોલ,
હોકી ટેનીસ જેવી પરદેશી રમતોને જાણુએ મૂકીને ગેડી-દડા
(હર્લોંગ), ક્લાય-દડા, ગ્રોક્સ, કુસ્તી, વગેરે દેશી રમત ને વ્યાયામને
સજીવન કરવાને હતું આ મંડળના પચાસ વરસની પૂર્ણહિતિને
છિસવ ગઈ સાલ પૂરહાઈથી આખા દેશમા જિજવવામા આવે
હતો ને આજે શહેરોમા તેમજ ગામડામા મોટે ભાગે દેશી
રમતો જ સેંકડો માર્છિલો પર રમાય છે તે જોવા માણસોની જગી
મેઢની ડેકડેકાણે બરાય છે

આ મંડળની સ્થાપના સરળ થવાથી કુદરતી રીતે રાષ્ટ્રીય
ભાષાસાહિત્યની અગવળને માટે થોડા વાતાવરણુ જામવા
માડ્યુ તેવામા મેતુચની ધાર્મિક કોલેજના મેળાવડામા એક
પાઠરીને જિયે નજરે પાસ થવા માટે ઇનામ આપવાની ક્રિયાપ્રમંજે
ધર્મશુર કેકે ટકાર કરી “આ ભાઈ લેટિન, ગ્રીક, હિબ્રેજ, ફ્રેન્ચ
વગેરે અનેક ભાષાઓમા જિયે નજરે પાસ થવા છે તે માટે
તેમને મુજારકખાદી આપુ છુ દિલ્લીરીની વાત એટલી જ છે કે
તેમને એક જ ભાષા નથી આવડતી—ને તે તેમની પોતાની
ભાષા !”

ગોલ્ડક સંઘની સ્થાપના

આ ઊણુપ પૂરી પાડવા છેવટે સન ૧૮૯૩માં ડબ્લિનમાં ગેલિક મંઘ (લીગ) સ્થાપવામાં આવ્યો. તેનો મુખ્ય હેતુ આયરિશ ભાષા અને સાહિત્ય, આયરિશ સંગીત અને કલા, તેમજ જૂના આયરિશ હુન્નરઉદ્યોગને સજીવન કરી તેને ખીલવવાનો અને તેનો પ્રચાર કરવાનો હતો:—અર્થાત્ રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા, રાષ્ટ્રીય સ્વમાન, રાષ્ટ્રીય અભિમાન ને રાષ્ટ્રીય સંપત્તિ ખીલવવાનો હતો. આ સંઘના વિધાયકો જુદાજુદા પંથના અને જુદાજુદા રાજકીય મનના હતા. તેથી બહુ જ ડહાપણુ ને દૂરઅંદેશી વાપરીને ધર્મ તેમજ રાજનીતિના સવાલો સંઘના કાર્યમાંથી બાતલ રાખવામાં આવ્યા. સમગ્ર રાષ્ટ્રીય ઇમારત તેની પુરાણી મીઠી જગ્યાન પર જ રચાવો જોઈએ એમ મુમજી જર્જને તેમણે પહેલાં વરસોમાં તો તેના પર જ સામટો મારો ચલાવ્યો.

આયર્લેન્ડમાં કોઈ દરેકડપતિઓ કે રાજમહારાજઓ લાખો રૂપિયા આપે એમ નહોતું. તેથી ઘણા શિક્ષકો અને ઉત્સાહીઓએ પોતાનો પાઈપૈસો આપીને જ નાનું ભડોળ એકું કર્યું, ને તે મોટી શાળાઓ કે દોલેન્ને ચલાવવામાં વેડફી નાખવાને બદલે તે વડે તેમણે રાજ સાંજના નવરાશના વખતે ગેલિક ભાષા શીખવવાના વર્ગો ખોલવા માંડ્યા. તેની સાથે ગેલિક સાહિત્યનાં રત્નો ગેલિકમાં ને અંગ્રેજીમાં ધીમેધીમે આ સંઘે પ્રકટ કરવા માંડ્યાં. ગેલિક સંગીતની ઝડીઓ પણ આ વર્ગોમાં ને અઢવાડિક સભાઓમાં જગવા લાગી. આથી જેમ ગેલિકની મોહિની ફેલાતી ગઈ તેમ વર્ગો દેશમાં વધવા લાગ્યા ને સંઘની આવક પણ વધવા લાગી. પછી ઉનાળાની લાંબી રજાઓ દરમ્યાન આવા અઢવાડિયા, પખવાડિયા કે મહિના માટે જુદાજુદા વિદ્યાર્થીઓની દુકડીઓ માટે જુદેજુદે રમણીય ને ઐતિહાસિક રથો વર્ગો અને સભાઓ ને ઉત્સવો

ગોઠવાતા ગયા સવારે ને બપોરે વિદ્યાર્થીઓ ગેલિક ભણે, કે સાહિત્ય વાંચે ને વિદ્વાત્કર્મી બાબણે સાબણે, ને સાંજે રાષ્ટ્રીય રમતો ખેલે ને રાષ્ટ્રીય સંગીત, નાટક, નાચની રમઝટ જમાવે

થોડા વરમમા તો ગેલિક સથે 'રોશનીની તલવાર' નામનું અડવાડિક પત્ર—અંગ્રેજી અને આયરિશ—બન્ને ભાષામા પ્રખટ કરવા માડ્યું અને એમ કરીને વળી દેશભરમા પ્રચારકાર્ય આગળ ધપાવ્યું તેની માથે આયરિશ ભાષામા પુસ્તકો પણ સપાટાબધ પ્રકટ કરવા માડ્યા અને 'ગેલતખ્ત' નામે ઓળખાતા છેક પશ્ચિમના જે હુંગાળ ગરીબ મુલકમા હજી આયરિશ ભાષા બોલાતી હતી ત્યાં જીન કાતવાવણુવાના ને ખીન ધરગથ્ય ઉઘોગને સજ્જન કરવાને સથે પ્રયાસો આદર્યા

આવું કાર્ય પાંચેડ વગસ આધ્યુ તેટલામા તો આ સરકારે આખા દેશની આમગ્રજ પર ને ખાસ કરીને જીઠરતા જુવાન વર્ગ પર ધણી જ જોડી છાપ પાડવા માડી ગેલિક સત્ર રચપાયો ત્યારે પિયમની ઉંમર માત્ર ૧૪ વરમની હતી તેથી તે ને તેના જેવા કુમારેના દિન નવા રાષ્ટ્રીય રગથી બરાબર ગાવા

સન ૧૮૬૮મા વુલ્ફ ટોનના વીરવિગ્રહની શતાબ્દિનો ઉત્સવ આખા દેશમા ખૂબ ઉત્સાહ અને પૂગ દમામથી જિજ્વવામા આવ્યો તેથી વળી નવા રાષ્ટ્રીય અગ્નિમા વધારે ઘી હોમાયુ પગિણામે, એક ખાસ આર્ય ગ્રિપીએ—જે પછીથી પ્રમુખ ડી વેલેરાનો મુખ્ય મદદનીશ બન્યો અને નવા આયરિશ પ્રધાન-મંડળનો પહેલો પ્રમુખ બન્યો તેણે—'સયુક્ત આયરિશ સથ' નામનું અડવાડિક પત્ર પ્રકટ કરવા માડ્યું અને ૧૯૧૬માં પિયર્સની સાથે ક્રમગિયા કરનાર જેમ્સ કોનોલીએ 'આયરિશ પ્રજામત્તાક મમાજવાદી પક્ષ'ની ને પત્રની રચાપના કરી

પ્રચંડ માનસિક પરિવર્તન

આ મદીની શરૂઆત થઈ ત્યાં સુધીમા તો ગેલિક સર્વે દેશભરમા સુપડાથી પ્રચંડ માનસિક પરિવર્તન ઉપજાવ્યું. આયરિશ લોકો સરકારદષ્ટિએ વર્ણસકર મટીને સર્વાંગે રાષ્ટ્રીય બન્યા. લાગ્યા આયરિશ ભાષા અને સાહિત્યની મારફત તેમના દિવ્ય રાષ્ટ્રીય સંસ્કૃતિના મૂળથી માડીને તે છેક સાપ્રત કાળ સુધીના પ્રજ્ઞના સમગ્ર ઇતિહાસની ચડતીપડતી સાથે—તેના પ્રચંડ વિજય અને ઝારમા પગળ્ય સાથે, તેમની મુખદુખ અને આશા-નિરાશાની હૃદયબેદક ગાથા સાથે, તેની કવિતા અને મગીત, કના અને કારીગીરી સાથે, દેશની ઇતિહાસપ્રમિદ્ધ નદીઓ અને પર્વતો, ગભ્યમહેલો અને ખડિયેરો, ઝાડ અને જંગલો સાથે—અર્થાત્ એ પ્રાચીન દેશની તમુએ તમુ જમીન માથે અને સર્જન-જૂની પ્રજ્ઞના હૃદય અને નાડીના એકેએક ધબકારા માથે એકતાન થઈ ગયા આ ભૂતકાનના જીવન અને કવનના ચિત્રમા અનેકવિધ રંગ જેમ પુરાતા ગયા તેમ તેની સાથે સગગ રહેલા પ્રજ્ઞહૃદયના તાર વીજળીકે વેગથી ઝલુઝલુ રહ્યા અને ધર્મ કે જ્ઞાતિના કોઈ પણ બેદથી વિહોણા—છતાં એક નવા ક્ષાનધર્મસમા—શુદ્ધ સુસ્ત અને મગણિયા રાષ્ટ્રધર્મનો દેશભરમા ઉદય થયો.

સન ૧૯૦૫મા આ નવા રનાથરી અને સ્વાભિમાની રાષ્ટ્રીયત્વનો આવિર્ભાવ રાજ્યપ્રકરણમા થયો, ત્યારે તેને ‘શીન ફેર્ન’ નામ આપવામા આવ્યું છતાં તેના પિનારૂપ ગેલિક સર્વ તો ‘શીન ફેર્ન’થી અનગ ગહીને કામ ક્યેં ગયું અને પિયર્મ જેના ગેર્વિય લીગના કેટલાક અમલદારો તેમજ કોનોલી જેવા કામદાર નેતાઓ પોતપોતાના પથે પળતા ગયા.

સન ૧૯૦૮મા પિયર્મે ‘મત એડા’ નામની રાષ્ટ્રીય શાળા

સ્થાપી. તેની ઉત્પત્તિ ને નિકામ વિશે તેના સ્થાપકના જ લેખો આ પુસ્તકમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે

સન ૧૯૧૩માં ગાંધીય ભાષાશિક્ષણનો લગભગ ચૌદ વર્ષનો અનુભવ લીધા પછી ૩૪ વરસની વયે 'શેતાની ચગ્ગો' એ મથાળા નીચે જે લેખો લખીને પિયર્મે મગકારી શિક્ષણ-પદ્ધતિની સખત જડતી લીધી, તે પણ આ પુસ્તકમાં અગ્રસ્થાને રજૂ કર્યો છે

‘શીન ફેઇન’નો વિજય

સન ૧૯૧૪માં લડાઈ ફાગી નીકળી મન ૧૯૧૬ના ઇસ્ટરમાં સુનદા આયર્લિશ શૂરાઓએ મગકારી સામે ખડ જંગાળ્યુ તેની સરદારીની ગભીર જનાબદારી રાષ્ટ્રવાદી પિયર્મે અને સમાજવાદી કોનોલીએ મળીને લીધી સાન દિવસ સુધી મરકારી બદ્દકોનો મારો આપ્યા પછી એ ખડ તો ખતમ થઈ ગયું ને પિયર્મે, કોનોલી, બીજા અનેકોની માથે ગોળીબાગ થયા પણ ઇતિહાસ આજે સાક્ષી પૂરે છે કે આવા બત્રીસ લક્ષણાના બચિવાનથી જ મમત્ર મજા આળસ મરડીને છેડે વીરગ્ગે રગાઈ—મન ૧૯૧૮ની ચૂટણીમાં ‘શીન ફેઇન’ના ગાંધીય પક્ષનો ચમત્કાંકિ વિજય થયો—૧૯૨૦-૨૧ની મગલિયા લડાઈ દેશભગમાં ફાટી નીકળીને હમરો સ્ત્રીપુરષોએ પોતાના જનમાન ફના કર્યા—છેડે, ૧૯૨૧-૨૨માં ઇંગ્લંડની મગકારને ચોખ્ખણુ નમતું આપીને આયર્લેન્ડના ‘ગેરકાયદેમર મંડળના મહામંદો’ માથે મંધિ કરવાની ફરજ પડી. ને તેથી જ આજે આખા દક્ષિણ આયર્લેન્ડમાં નથી એક બ્રિટિશ સિપાઈ કે મોદજ, નથી અગ્રેજ અમનદાર કે વાપટો, અને સરથાનો જેવું મર્યાદિત ગંગજ ત્યા વતે છે તેમજ ડી વેલેગ જેવો ૧૯૧૬નો બડખેર આજે ડબ્લિનના ગત્યમદેતમાં બેસીને ડાઉર્નીંગ સ્ટ્રીટના લુમાખી ગત્યાધીશને વખતોવખત તોળા પોકગવે છે

આજે આયર્લેન્ડમાં અનેક મતભેદ પ્રવર્તે છે—અનેક આર્થિક અને ગજકીય લડતો પણ ચાલે છે છતાં મર્વે કમૂલ કરે છે કે નો આશરે ૪૦ વર્ગમ પર ગેલિક મધની સ્થાપના કરીને તેમના પૂર્વજોએ રાષ્ટ્રીય ભાષા, સાહિત્ય અને ઇતિહાસને સંજીવન કર્યા ન હોત, તો આજના જોડલો પણ ગણ્ટ્રીય વિજય થયો ન હોત આનો ચોખ્ખો પુગવો તો એ છે કે હવે નવી રાષ્ટ્રીય સગકારે દેશની મર્વે શાળાઓમાં રાષ્ટ્રીય ભાષાનુ શિક્ષણ ફરજિયાત મનાવ્યું છે અને ગણ્ટ્રીય સાહિત્યના પ્રગણન માટે એક સુવ્યવસ્થિત ખાતુ ખોલ્યું છે ગર્ મદીની આખરે છેડ મૃતપ્રાય થયેલી ગણ્ટ્રીય ભાષાનો આમ ઉદ્ધાર થવા માલ્યો છે તેથી હવે ખાતરી થાય છે કે ત્યાં મુધી વીકલો ને વેકમફૂંડની પર્વતમાળાઓ આયર્લેન્ડમાં મોજૂદ રહેશે ને ગેનન અને લીરી નદીના નીચ વહેશે ત્યાં મુધી ગણ્ટ્રીય ભાષા એ નાના છતાં પ્રતાપી દેશમાં અચળ માત્રાજ્ય મોગનશે

પિયર્સની પીછાન

હવે નૂતન આયર્લેન્ડના છેલ્લા બે મુખ્ય વિધાયકોમાંથી એકની—પેટ્રીક પિયર્સની પીછાન કરીએ. ૧૯૧૬ના રાષ્ટ્રીય બળવાના મુખ્ય આગેવાનનું પૂરું જીવનચરિત્ર ઉતારવાને તો ફ્રેંચ લેખક લ રૂની માફક મોટો અંથ લખવો પડે. અત્રે તો તેના રાષ્ટ્રીય ભાષાશિક્ષણ વિશે આગળ ઉતારેલા વિચારો સમજવા પૂરતી જ તેની જીવનયાત્રા પર નજર ફેરવીશું.

જન્મ

સન ૧૮૭૬ના જે પુનિત વરસમાં માઈકલ ડેવીડે આયર્લેન્ડના ખેડૂતોની જંગી લડત શરૂ કરી તે જ વરસમાં પિયર્સનો જન્મ ડબ્લિનમાં ગ્રેટ બ્રન્મવીક સ્ટ્રીટમાં (જે હવે પિયર્સ સ્ટ્રીટ નામે ઓળખાય છે તેમાં) નવેમ્બર માસની દસમી તારીખે થયો હતો. નસીબની એ કાઈ અજબ બલિહારી કહેવાય કે અંગ્રેજ સ્વતંત્રતાની સામે આ સદીનું પહેલું ખંડ જમાવનાર મરદનો બાપ જેમ્સ પિયર્સ ખુદ ઇંગ્લંડના ડેવનશાયર જિલ્લાનો જ મૂળ વતની હતો. ડેવન અને કોર્નવોલની પ્રજા હજી પણ કેટલેક અંશે—આયર્લેન્ડમાં

પિયર્સની પિછાન

આખરે વસેલી સેન્ટીક મતની રહી છે અને તેનામા આ પ્રમતની પ્રાચીન દત્તકથાઓ અને બેદી માન્યતાઓ હજી પણ મોજૂદ છે. તેથી કે પછી ગમે તે કારણથી, જેમ્મ પિયર્સ આયર્લેન્ડમાં આવીને વસ્યો ત્યારથી તેને પોતાના વતનની માફક ચહાનો હતો એટલું જ નહિ પણ ઇંગ્લેન્ડની ચાલુ રાજનીતિ વિરુદ્ધ ઘણા કડક વિચાર ધરાવતો હતો. ‘આયર્લેન્ડ તરફ ઇંગ્લેન્ડની ફરજ વિશે એક અંગ્રેજના વિચારો’—એ નામનું એક નાનું પુસ્તક પ્રકટ કરીને તેણે આયર્લેન્ડના સ્વરાજ્ય (હોમ રૂલ)ના સવાલને, ધર્મના અગડાને બાબુએ મૂકીને શુદ્ધ રાજકીય દૃષ્ટિથી ગૂંચ કપ્યો હતો. બાકી તો તે કબરો પર સ્મરણસ્તંભો ધડવાકોતરવાનું શિલ્પકામ કરતો હતો અને તેમાં સારા પૈસાટકા તેણે પેદા કર્યા હતા.

તેની પહેલી સ્ત્રી જે બાળક મૂકીને ગુજરી ગઈ, તે પછી આયર્લેન્ડના બીતરમાં આવેલા મીથ પરગણામાં જન્મેલી માર્ગરેટ બ્રેડી નામની સત્તારીને તે પરણ્યો. આ લગ્નથી તેને ચાર છોકરાં થયાં—જે છોકરા તે જે છોકરી. તેમાં પેટ્રીક પિયર્સ ઔથી મોટો હતો. તેનો નાનો ભાઈ વિલિયમ—જેને આપણે વિલી કહીશું—તે જે વરમે નાનો હતો. બન્ને ભાઈઓને બાળપણમાં ‘ખિન્ની બિરાદરોની’ શાળામાં મૂકવામા આવ્યા ત્યારથી જ પિયર્સનાં લક્ષણ પરખાવા માંડ્યાં. પહેલેથી જ તે લણવામાં ઘણો ગભીર, મહેનતુ અને એકાગ્ર ચિત્તનો હતો. તે દેશી રમતોમાં એકો થઈ ગયો. પણ મોટે ભાગે પોતાના ભાઈ વિલીની જ મોગત મેવતો. ત્યારથી તે જીવનભર તેમની બેલડી અન્નેડ જ રહી તેઓ મર્યા તે પણ દેશને કાજે, લગભગ એક માથે જ,—માત્ર એક જ દિવસનું અંતર પડ્યું.

બાળપણ

તેના બાળપણનાં વર્ગોમા આયર્લેન્ડમાં જમીનની લડત

ગાજતી તેમ લડનમાં હોમરૂવ માટે રસાકરસી ચાલતી ખાસ રીતે હોમરૂવના ગગથી બાળક પિયસ ખૂબ ગગાયો એક વાગ પાછા-મેન્ટની ચર્ચાતુ પગિણામ જાણવાને તે એટલો બધો તલપાપડ થઈ ગયો કે હાથમાં એક પેની લઈને છાપુ લેવાને મોટા ટોળામાંથી મહામુસીબતે જોશથી મરી ગયો હતો સાત વગસનો હતો ત્યારે ધરમાં લીલો વાનટો લઈને ખુશી પગ ચડી જતો ને ગાતો

હોમ રૂલ ને આઝાદી
છે એ અમારી માગ,
ઓછું કંઈયે ના ખપે
આયરિશ ગ્રંગ સુગણુ

હોમરૂલ પક્ષનો આગેવાન પાર્નેલ મન ૧૮૬૦માં મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે પિયર્સે ૧૧ વગસનો હતો તે દિવસે નિશાળમાં આવના પેંત તેનો મહેતાજી લલડી ગયો “છેવટે પાર્નેલ મૂગ્યો—સાજો બદમાશ !” આ ચાલણીને ગમગીન પિયર્સેતુ લોહી ખૂબ નાપી ગયું

પણ ત્યાં સુધીમાં તો જે જુદી બાની વાતો વિશે પિયર્સેતુ લખાણ આગળ વાચવામાં આવશે તેણે તેને ધણુમે સાચુ ગાંધીય શિક્ષણ આપી દીધું હતું તે બાઈ તેની માની દૂગની કોઈ મગી હતી તેણે તેની આખે છેક ૧૮૪૭-૪૮ના ભયકર દુઝળનાં દરેકો, ૧૮૪૮ની તરુણ આયર્લેન્ડની લડત અને ૧૮૬૭ની ફ્રેનિયનેની ચળવળ નિહાળી હતી વળી તેણે ૧૭૬૮ના વુલ્ફ ટોનના અને એમેટના ૧૮૦૩ના બંડની કથાઓ, નજરે જોનાગ પાસેથી સાબળી હતી આ બધી વીરગમભરી કહાણીઓ પિયર્સેના જનમાં રેડીને આ જુદીએ તેના શુદ્ધ ક્ષત્રિય હૃદયને ધણો પાનો ચડાવ્યો. વળી તેણે શીન અને કુહાનનની—હિંદુઓના ગમાયણમદાભાગત સમી—ગ્રામીન વાતો પણ વખતોવખત ગ્રંભગાવી પગિણામે.

આયર્લેન્ડના ઇતિહાસની, સદાન લડતી અને સત્ય ભવ્ય, વિરાટ મૂર્તિ પિયર્સની ૩૮૫ ॥ આગળ ઝગકવા લાગી આ વીર મૂર્તિને સત્ય નજર આગળ રાખીને જ પિયર્સ જીવ્યો — ને તે મૂર્તિના આયમતા તેજને ઝળકાવવાને જ છેવટે તેણે પ્રાણ આપ્યા

આયરિશનો અભ્યાસ

છતા બાળક પિયર્સે પ્રાચીન ડાળની ડપનાઓમા જ પોતાનું મગજ ગુમાવ્યું નહિ તેવું હૃદય દેશભક્તિથી ધમ વા લાગ્યું પણ તેનો પ્રેમ કદીરે આધળો નહોતો ભૂતકાળની વાતો સાંભળીને તે ભવિષ્યની તૈનારીઓ દેડે કનેજે ને કાગમા નિશ્ચયથી કરવાને જ પ્રેરાતો તેથી પ્રથમ તો જે થોડુધણુ આયરિશ જ્ઞાન તેણે પેની બાઈ પાસેથી મેળવ્યું હતું તે પાક કરવાને પિયર્સે અગિયાર વરસની ડાચી રયે કમર કસી પણ આખા દેશમાંથી લગભગ નાખૂદ થયેલી જે રાષ્ટ્રીય ભાષા ધર્મા બજારમા કે નિશાળમા કોઈ બોલતું નહોતું તે ભનભના વિદ્વાનોને પણ ઓક અને લાટેન કૈંચ કે જર્મન કરતા પણ જે વધારે અપરિચિત હતી તે શીખવે કોણ અને શીખવી કેવી રીતે ? ઘણી દિશામા કાફા માર્યા પછી તેણે ‘ આયરિશ ભાષા મંરક્ષકમંડળ ’ નામની એક નવીસવી સંસ્થાએ પ્રખટ કરેલું બાકગણ અને પુસ્તકો ખરીદ કર્યા અને એકેયો બેસીને ખતથી તેનો અભ્યાસ કરવા મડી ગયો થોડા વરસમા—મન ૧૮૯૩મા ‘ ગેનિઝ મધ ’ રથપાયો, એટલે તેને આયરિશ ભાષાના અભ્યાસમા મંગીન મહાય મળવા માડી આમ પંદરેક વરસનો થયો ત્યાં સુધીમા તો તે આયરિશમા એકો ધર્મ ગયો અને મૂળ પુસ્તકોમાંથી આયર્લેન્ડની પુગણી વીગવાનો અને અર્વાચીન ઇતિહાસ વાચવા ને ગટવા લાગ્યો

પિયર્સ જે શીખે, વાંચે ને વિચારે તે મધુ વિહીને કહે

નાનો ભાઈ ઘણો મોજીલો ને જ્યારમિક હતો તેની આખો આગળ આવેલેન્ડના ઇતિહાસના પાના ખૂલના ગયા, તેમ તે દરેક વીગ્ધાના નાયકને આને મોટા ભાઈને જ કહ્યો. પિયર્મની કહ્યના પણ આ કથાઓથી એટલી બધી સળગી હતી કે તે પોતે દેશના બધાએ વારાફરતો માક્ષી હોય ને વિલીની માથે બધી લડતોમા લાગ લેતો હોય એમ કહ્યો. આમ બન્નેની બુદ્ધિ અને દિલ અજબ રીતે એકતાન થયા—ને બંને ભવિષ્યની ગાથાના નાયકો થવાનાં સ્વપ્ના ગ્યત્રા લાગ્યા.

પ્રતિજ્ઞા લીધી

એક દિવસ મોડી ગતે પિયર્મ આગડામા દાખલ થયો ત્યારે વિલી પથારીમા સૂઈ ગયો હતો. પિયર્મ પૂછ્યું “કેમ ! નાના ! જાગી ગયો કે ?”

વિલી “ના ભાઈ ! કંઈ જોઈએ છે ?”

પછી બંને પથારીમા બેઠે બેઠે વાતોએ ચડ્યા. ઓર્થિનો પિયર્મ પથારીમાથી ફૂંકો મારીને જમીન ઉપર બોલો ગ્યો અને નાના ભાઈને વહાનથી બેગી પથો પછી બોલ્યો

“નાના ! આવેલેન્ડ કમનસીન છે, ફુલાય છે આપણા દેશનો અને બીજા દેશબાધવો જેનમા મડે છે આપણુ બધુ બળજબરીથી હરીને અગ્રેલે તાગડધિત્રા દરે છે આપણિગો લના છે ને અગ્રેલે !—જેઠ, બધા કંઈ ખગમ નથી...” ને અહીંયા તેનો અનાજ ચડકવા લાગ્યો. “ઇંગ્લંડ તો બેઈમાન છે તારી ને ઇશ્વરની મમલ્સ હું નોગન લઉં છું કે હું આવેલેન્ડને ઊઘાવીશ, નહિ તો લડતેયડને મગીશ ”

“ને તમારી માથે હું પણ ” વિની બોલી ગયો

“હીક ત્યારે, નાના ! આપણે જૂના વખતના ક્ષત્રિયોની માફક પ્રતિજ્ઞા લઈએ ”

વિલી ઊભો થયો. પિયસં ઘૂંટણે પડ્યો ને હાથ નેડી બોલ્યો: “હું ઈશ્વર ને નાનાને સાક્ષી રાખીને સોગન લઉં છું કે.....”

આ પ્રતિજ્ઞાના પૂરા શબ્દો કંઈ જડ્યા નથી, પણ સહેલાઈથી વરતી શકાય એમ છે. પછી પિયસં ઊભો થઈને વિલીને ભેટવા જતો હતો તેવામાં વિલી આચિતો ઘૂંટણે પડ્યો અને બોલ્યો:

“ને હવે ભાઈ! મારા સોગન! તમે સાંભળો.”

તેણે પણ તેજ સોગન લીધા. પછી બન્ને બાળકો ખૂબ રનેહથી ભેટીને ઘસઘસાટ ઊઘી ગયાં. તેમની માતા અને બીજાને થોડા દિવસ પછી બધી વાતની ખબર પડી. તેમને તેનો અર્થ પૂરો સમજાયો કે નહિ તે તો કાણુ જાણે! કદાચ તેમને ભવિષ્યની ચાતનાની કંઈક ઝાંખી થઈ હશે. તેમણે રનેહનાં આંસુ તો સાર્યા!

૧૬ વરસની નાની વયે તો પિયસં માધ્યમિક શાળામાં ભણતે ભણતે શીખવવાનું કામ કરીને બે પૈસા કમાતો પણ થયો. ને ત્યાં સુધીમાં તેના દિલમાં રાષ્ટ્રીય જ્યોત એટલા નેરથી સળગી હતી કે તેજ વરસમાં તેણે રાષ્ટ્રીય સાહિત્યના સવાલ પર ત્રણ વ્યાખ્યાનો આપ્યાં. તે એટલાં વખણાયાં કે બીજે જ વરસે તે બેગાં પ્રકટ થયાં. તેવામાં જ સન ૧૮૯૬માં તેણે ‘નૂતન આયરિશ સાહિત્ય સમાજ’ની સ્થાપના કરી, ને તે ચાલુ રહી ત્યાં સુધી પોતે જ તેનો સુત્રધાર રહ્યો.

હેવટે પિયસંનું કૉલેજનું ભણતર પણ પૂરું થયું. સન ૧૯૦૧માં તે બી. એ.ની પરીક્ષામાં પસાર થયો. પછીના વરસમાં તે બી. એલ.ની—વકીલાતની પરીક્ષામાં પસાર થયો. આમ છતાં પણ તેનું દિલ તો રાષ્ટ્રીય ભાષાસાહિત્યના રંગથી એટલું બધું રંગાયું હતું કે તેણે આ વરસો દરમ્યાન કૉલેજમાં આયરિશ શીખવવાને વર્ગો ચલાવ્યા અને ભદ્રભદ્રા વિદ્યાનો આગળ કાવકાં ભાષણો આપ્યાં

દરમ્યાન વિલી ઉસ્તાદ શિક્ષકલાકાર ચર્ચ ગયો અને પિતાના અવસાન પછી ઘરનો ધધો તેણે જ મંભાળી લીધો.

ત્રણ નિર્ણયો

આમ સન ૧૯૦૨માં પિયર્સ જીવનને આંગણે આવીને બિભો તે પછી ક્રમેક્રમે તેણે ત્રણ નિર્ણય કર્યા. (૧) દ્વિભાષી—અર્થાત્ આયરિશ ને અંગ્રેજીમાં—વર્તમાનપત્ર ચલાવવું; (૨) આયરિશ ને અંગ્રેજીમાં એક માધ્યમિક શાળા ચલાવવી; અને (૩) આયર્લેન્ડમાં એક રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક સૈન્ય જમાવવું અને દેશની સ્વતંત્રતાની લડતમાં યાહોમ કરવું.

આમાંની પહેલી બે મુરાદમાં તો દેશના જુવાનો અને પ્રજાવર્ગને અંગ્રેજી બનતા અટકાવીને મન, વાણી ને જીવનમાં પાકા આયરિશ બનાવવાનો હેતુ હતો. ત્રીજી મુરાદ આયર્લેન્ડને સ્વતંત્ર બનાવવાની હતી. આ ત્રણે મુરાદ પાર પાડીને આયર્લેન્ડને અરેખડું રાષ્ટ્રીય તેમજ સ્વતંત્ર બનાવવાને તે તલસતો હતો.

સન ૧૯૦૩માં થોડા મહિના પિયર્સ વકીલાત કરી હતી એ બાણીને નવાઈ થાય છે. કારણકે વકીલો માટે તેને હમેશાં ધણો હલકો અભિપ્રાય હતો. છતાં જ એક કેસમાં તેણે પહેલે જ સપાટે નામના મેળવી તેમાં પણ ગામડી ગાડાં પર આયરિશ ભાષામાં પોતાનાં નામ લખવાનો હક ખેડૂતોને અપાવવાને જ તે લડ્યો હતો. પણ વકીલાતનું પ્રકરણ ખૂદ્યું તેવું જ બધ ચર્ચ ગયું ને તરત જ પિયર્સ પોતાની નિંદગીના ધોરી માર્ગે પડી ગયો.

નિંદગીના ધોરી માર્ગે

તે જ વરસમાં 'તેજની તલવાર' નામના ગેલિક સંધના બંને ભાષામાં પ્રકટ થતા પત્રો તે તત્ત્રી નિમાયો. આમ ઓર્થિટી બેની પહેલી મુરાદ તરત પાર પડી. સાથે સાથે ગેલિક સંધના

પુસ્તકપ્રકાશન ખાતાનો મત્રી પણ તે નિમાયો. આમ લાવતુ હતુ તે વેદે કર્યું! આ મંથમા ઘણા વગગથી તે જોડાયો હતો ને હવે તેની ઊંચી લાયકાત પાગખીને ચોખ્ખા કાર્ય તેને સોપાયુ. પિયર્સે પાચ્છ વગમ સુધી આ હોદ્દા આપાદ રીતે ગોઠારીને દેશભરમાં ઝગડતી ડ્રાઈનિ મેળવી. આ વરસોમાં તેણે ઘણી કવિતાઓ, વાર્તાઓ અને નાટકો આયર્લિશમાં લખ્યા ને તેનાં લાપાતર પણ પ્રકટ કર્યાં. બધુ કામ ઘણી જ કાગજથી અને મક્કાઈથી કરવાની તેને ટેવ હોવાથી જાણે લાપામા તેના લખાણો ઘણાં લોકપ્રિય થયાં તેમ વિદ્વાનોમા પણ પડાયા. છતાં આવુ શુદ્ધ માહિત્યનુ બધુ કામ કરતે કરતે પણ હેરાટની ગણ્ડીય ને ગજ્જીય નેમ તે કદો વિમર્યો નહોતો. ને લાગ્યે તેનું કાર્ક એવુ લખાણ જડમે કે જેના ઉપરઉપરના મીંગા શબ્દોની પાછળ ગણ્ડીય આવેશ પાગખી ન શકાય.

‘મંત ઝોંડા’ની સ્થાપના

જગજર પાચ વગમ પડી—મંત ૧૯૦૮માં પિયર્સે પોતાની બીજી નેમ પાગ પાડી. પણ ગણ્ડીય શિક્ષણનું કાર્ક તંપાગ મડગ તેને તંપાગ ગાદી પર જોગાડે એમ નહોતુ તેથી તેજે અપાર માદમ કરીને પોતાની જ દિમન પર ને પોતાને જ પિમે ‘મંત ઝોંડા’ની સાગા ઉપાડી ગેવિક મંથના પત્રમાં તેજે અનેકાગ ગણ્ડીય કેગરખીની ભાવનાઓ પ્રકટ કરી હતી તે હવે મપાટાખમ તેજે અમયમાં મૂકવા માડી. આ સાગાની ભાવનાઓ, કાર્યવાહી અને મજગતા વિગે તેના મૂળ સ્થાપકના પચ લેખો આગળ પ્રકટ કર્યાં છે એટલે અત્રે વધુ લખવાનું રહેતું નથી.

પિયર્સના ગજ્જીય જીવન તરફ વગતાં પહેલાં તેના એક એવેરા ગોખનો ચિતાર આપવો જોઈએ. તે નાનો જાગક હતો

ત્યારે તેના માબાપ સાથે તે કોનોટ પ્રાતની પાર આવેલા કુગરાળ આરન ટાપુની સફરે ગયો હતો (હમણા જ તે ટાપુના વનનીઓ વિશે અદ્ભુત ચિત્રપટ પકાય છે) તે કોનોટ ને આરનમા હજી આયરિશ ભાષા બોલાતી હતી—ને ગામડી લેકા હજી રીતભાત ને પહેરવેશમા પૂરેપૂરા આયરિશ રહ્યા હતા, તે બોઈ ને તેના દિલ પર ઘણી ઊંડી અસર થઈ હશે કદાચ તે મુસાફરીના સ્મરભુયી જ આગન ટાપુમા મહાભોગે ખ્રિસ્તી ધર્મનો પ્રચાર કરનાર સંત એડવર્ડ નામ પોતાની રાજાને તેણે આપ્યું હશે

ગમે તેમ હોય, પણ તેના દૃઢ જીવનના છેદના લગભગ વીસ વરસ દરમ્યાન દર ઊનાળાની ગામમા તે ધણુખરુ આટલાટિક મહાસાગરના કિનારા પર આવેલા એ કોનોટ પ્રાતમા જ દિલનો દિલાસો શોધવા ને શુદ્ધ ગાંધીય કવિતાસાહિત્ય માટે પ્રેરણા મેળવવા જતો હતો ત્યાની વસ્તી કુદગતી રીતે ઘણી અભણ અને કંઈક વહેમી પણ હતી તેથી તેની સાથે દિવના તાર સાધતા તેને ઘણી મુસીબત પણ વે'રી પડી હતી પણ તેણે લેકાની જ આયરિશ બોલી બોલવા માઝી એટને બધાં અતર બળમા થઈ ગયા, ને પછી રોઝમન્મા તેણે એક નાની બગલી બાધી ત્યારે તેણે લેકાની માથે પાંકા ધરાવે બાધી દીધો ત્યા ઘણીવાર તે એકલો જ આવતો—ઘણીવાર બાઈને ને કાઈ વિદ્યાર્થીને પણ લઈ આવતો કનાકો મુધી તે આમખામ નિર્ગુન કુગરામા ફરતો ફરતો આયર્લેન્ડના હતિહાસ પર ઊંડુ મનન કરતો ને સાતસો વગમના અગ્રેજી અમન પછી પણ આ ગરીબના મુનકમા આયર્લેન્ડના અગ્રેજ સ્વગ અને તેના દિવના માયા ધનકાગ મેલગાતા, તે માટે ઈશ્વરનો તે ઉપગ્રહ માનતો

જેમ જેમ તેની ગાંધીય શાળા વ્યવસ્થિત થતી ગઈ તેમ તેમ પિયર્મનું હૃદય તેની ત્રીજી ગાંધીય મુગદ પર એકાગ્ર થતું ગયું

આયર્વેન્ડના સાહિત્ય ને ઇતિહાસના અમર સંશ તો તેણે પ્રગતે ને વિદ્યાર્થીઓને વરસો સુધી સભળાવ્યા હતા પ્રગતે હાડોહાડ રાષ્ટ્રીય બનાવનાને તેણે નેમો ને કાઢ્યો, વાર્તાઓ અને નાટકો લખીને, પ્રચારકાર્ય કરીને તેમજ શાળા ચલાવીને બનતા પ્રયાસ કર્યા હતા કારણકે પ્રગતતા દિનમા ગાંધીય ભાષા ને સાહિત્ય, ઇતિહાસ ને મનુષ્યોનો પાગવાગ પ્રેમ ન જાગે ત્યા સુધી કે પિણુ ઉપગ્રહા પ્રયાસોથી ગાંધીય અવતરતા ન જ મળી શકે પણ હવે તો આયર્વેન્ડની લગતી ઘણાંયે મિરાદરોને ગેરગ લાગી હતી— તેમની નાનીશી દુઝડીઓ લ્યાલ્યા તૈયાર થઈ હતી તેથી તેમનું એક પ્રચડ મૈન્ય બનાવીને નેને પ્રથમ સુપકીથી ચોખ તાવીમ આપવાને અને તે પછી તેમની મદદરી કરીને ગુલમગ્રામમા ચાલેમ કરવાને તે તૈયાર થયો.

‘આતંત્ર્ય મધ’મા

આની તૈયારીના લણુમા પિયર્ષના જનમા પાગવા મડયા તે પહેલા કેટલાયે વખતથી તેને ‘આગિશ પ્રગમતાક રગતઅ મવ’ નામના રૂપા મળતી પિછાન તો હતી પણ તેનો અચૂક નિયમ એવો હતો કે એક ગ્રામ બગામ પાગ પાડ્યા પછી જ ખીજુ હાથમા લેવું તેથી મન ૧૯૧૨ની આખરમા ત્યારે તેની શાળાની વાડી ફગીફીને પૂજબદાગમા ખીનવા લાગી ત્યારે જ તે રીનમગ તોગત લઈને આ મધમા જોડાયો ત્યારથી તેજે શાળાનું કામ કરતે કરતે પણ વધારે ને વધારે વખત આ મધની રૂપી પ્રવૃત્તિમા ગાગવા માડયો અને ગાંધીય મિપાઈની જાને તાવીમ લઈને જોનજોનામા—સન ૧૯૧૩ની આખર સુધીમા—મડની મુખ્ય કારોગારી મમાનો તે આગેવાન મન્યો.

ખરેખર આ વખતે આયર્વેન્ડના ઇતિહાસની એક અમોલી પગ આવી પડેલી હતી. વડનની પાર્લામેન્ટના એમ્બુ ૫૨

આયર્લેન્ડના હોમરૂલનો કાયદો ઘડાતો હતો તે પમાગ થાય એવો પણ પૂરો સભન તે વખતે દેખાતો હતો તેથી વિરુદ્ધ ટોરી પક્ષે એક આગાદ પેતરો રચીને અસ્ટરગ્રામ સંગ એડવર્ડ (હવે લોર્ડ) કાર્સનની મારફત વિરોધી ચળનળ શરૂ કરી કાર્મને હોમરૂલના કાયદાનો વિરોધ કરવાને સન ૧૯૧૨ની આખરે જ એક મેના રચના માડી ને તેને શસ્ત્રાસ્ત્રથી ઉઘાડેહોમ સજવા માડી પડી આગળ વધીને કાર્મને પોતાનું એનાયદુ મગકાનું તત્ર પણ અંચુ અને જાહેર ધ્યુ કે અસ્ટરની પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ તેને ઇંગ્લડથી જુદુ પાડીને આખા આયર્લેન્ડના સ્વતંત્ર તત્ર માથે જોડવામા આવશે તો તત્ર તેની નરી મગકાર અસ્ટર પ્રાતનું તત્ર તત્ર હાથમા લઈને બ્રિટિશ મહાનતને વફાદાર ગ્રહેવાને માટે જ પાર્લામેન્ટના કાયદાની મામે બડ જાહેર ગગે । આવા ઉપગ-ઉપગથી ગજકોહી—પણ અદગખાનેથી પૂરેપૂરા વફાતર—ગજકીય ને લકરરી પોતાગ ને પ્રવૃત્તિઓ જામતા ગયા તેને અટકાવવાને બ્રિટિશ મગકારે ઈર્ષ પગના ન લીધા, તેથી દક્ષિણ આયર્લેન્ડની પ્રજા મમજી ગર્ષ કે આ તો તેને આટના વગસે મગતી ધૂળ જોટની અતંતતાનો હોમ આગળ આવેનો પ્યાનો છીનરી લેવાની જ હુરામી બાજી હતી

મન ૧૯૧૩ની આખી માન દગમ્યાન આ બધુ નાનડ બરાબર નિહાલ્યા પછી આયરિશ રાષ્ટ્રનાયકોએ પણ અસ્ટરના ઉઘાડા હુમના મામે હોમરૂલના કાયદાની ઓછી કન્વાના ઓરા હેશળ પોતાનું અયમેવ દળ રચવાનો નિર્ણય કર્યો તે વિરો વણી ચળનળ થયા પછી મન ૧૯૧૩ના નવેમ્બર માસમા ક્રિનનમા એક જાહેર મહા મેળનવામા આવી, ને તેમા આયરિશ સ્વયસેવક સૈન્યમાં ભગતી કરવાને પ્રજાને જાહેર વિનંતિ કરવામા આવી વ્યાસપીક પર મુખ્ય વક્તા પિયર્સ જ હતો તેણે તે દિવમે દેશની

પિયર્સની પિછાન

સ્વતંત્રતાની લડતની વીરહાક વગાડીને તેની આગેવાની લેવાનું બીકું ઝડપ્યું પણ તેણે પોતે જ તે ભાષણમાં જણાવ્યું તે પ્રમણે ક્યા સંયોગોમાં આખરી લડત લેવી પડશે તેની તેને પણ ખબર નહોતી

અમેરિકાને પંથે

આમ ત્રીજી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવાને પિયર્સ પૂર્વેગથી આગળ ધમતો હતો તેવામાં વળી તેને પોતાની વહાલી શાળાની વહારે ધાવાની ફરજ પડી શાળા મરમ ચાલતી હતી, પણ તેનું અર્થ તો કદોએ તેની આવડમાંથી પૂરું થયું નહોતું ને પિયર્સનું પોતાનું ધન બધુપે સ્વાહા થયા પછી શાળાનું દેવું દર માસ વધ્યે જ જતું હતું ને આયર્લેન્ડમાં કોઈ લખપતિઓ કાઈ નાણા આપે એમ ન હોવાથી તેણે મન ૧૯૧૪ની શરૂઆતમાં અમેરિકાનો પથ લીધો ત્યાં તેણે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ, પોતાની શાળાને સ્વતંત્રતાની લડત પર અનેક ભાષણો આપ્યા ને જોડતા નાણા મેળવીને તે વગમની અધરચમાં સંદેશ પાઠો આપ્યો ત્યાં જોન ડેવોય ને ઓ'ડોવોન રોસા જેવા દેશપાત્ર થયેલા ૧૮૬૭ના યુઝર્ગ વીગનરોના દર્શન કરીને તે ઘણો જ ખુશી થયો ને તેમને પથે પળી હવે જીવનમર્વસ્વનું બનિદાન આપવાને તનપાપડ થઈ ગયો

મન ૧૯૧૪ની શરૂઆતમાં પિયર્સ અમેરિકામાં હતો તે દરમિયાન અત્યંત જાડખોરોએ જર્મનીથી હથિયારોનો મોટો ભડાગ બેલ્જિયમમાં ઉઘાડેલો જમા કર્યો બ્રિટિશ અમનદારોએ બધું જોતે જોને આખઆડા ઠાન કર્યા તેથી લાગ માધીને દક્ષિણ આયર્લેન્ડના સ્વાતંત્ર્યમને પોષાર કર્યો ત્યારે આપણે મગધાની આખ નીચેથી હથિયાર ક્રમ ન લાવીએ ! પિયર્સ ક્રિયનમાં

દાખલ થયો કે તરત તેણે પણ ઉઘાડેછોક અને તેટલા શસ્ત્રો એકઠા કરવાનો ઉઘાડેછોક સર્વે બિરાદરોને હુકમ કર્યો ને વળી બેન્કાસ્ટનો દાખલો લઈને ડબ્બિલને પણ જર્મનીથી જ હથિયાળના ખટાંગ સપાટાનધ છૂપી ને ઉઘાડી રીતે આવાત કરવા માડ્યા.

પછી ઓગસ્ટ માસમા યુરોપમા નદવાસ્થળી ફાગી નીકળી અમેજ સરકારે તરત આયર્લેન્ડમાંથી ઘણા માણસો ભરતી કરવા માડ્યા આગળ મોટા યુરોપીય રમખાણ પ્રસંગે—મન ૧૭૯૮મા ને ૧૮૪૮મા—આયર્લેન્ડે નાનામોટા બડ જગાબ્યા હતા તે ધ્યાનમા ગળીને પિયસે તરત એક લેખમા લખ્યું “આપણી પેઢીના માણસો જે પણ માટે ઘણા વખતથી વાટ જોઈ રહ્યા છે, તે કદાચ આ લડાઈને અમે આપણને સાપડે તો હવે જોવાનું એ રહે છે કે આપણા પૂર્વજોની માફક એ પણ પિછાનવાની બુદ્ધિ ને યોગ્ય સાહસ ખેડવાની હિંમત આપણને સાપડશે ખરી?—કે પછી સંપૂર્ણ બલિદાન આપવાની હિંમત આપણામાંથી કાઢીમાયે નહોતી એમ ઇતિહાસને પાને લખાશે?”

કોનોલીની સાથમા

પછી ઓક્ટોબર માસમા ડબ્બિલનના મજૂરવર્ગનો પાવરધો આગેવાન જેમ્સ લારકીન (જેણે પોતાનો દીકરો પિયર્સની જ શાળામા લાણુવા મૂક્યો હતો) અમેરિકા ગયો, એટલે તેનું સ્થાન જેમ્સ કોનોલીએ લીધું આગળ સૂચવ્યા મુજબ ડબ્બિલનમા કોનોલી મન ૧૮૯૮થી કામદારસંગઠનનું કામ આગળ ધપાવ્યે જતો હતો. સન ૧૯૧૩ની જગી હડતાલમા કોનોલીએ, લારકીનની સાથે રહીને ડબ્બિલનના મૂડીદારો સામે જગી હડત ઘણી પીરજ ને કુનેહથી ચલાવી હતી ને સન ૧૯૧૪ની આખરે આયર્લેન્ડના ઇતિહાસનું નેવું પાનું બિખડતું હતું તે વખતે, કોનોલી મમમ

પિયર્સની પિછાન

કામદાર સેનાનો એકનો એક આગેવાન જાહેર થયો તેથી કુદગતી રીતે તેના વિચારો, પ્રવૃત્તિઓ અને વાણી તરફ પિયર્સના શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય પક્ષે આરીકાઈથી નજર નાખવા માડી ખીજી પામ કોનોલીએ ઇતિહાસની અણુમોલી પણ વર્તોને ડબ્લિનના શ્રમજીવીઓમાથી એક 'આયર્લિશ રહેરીઓનુ સૈન્ય' ભરતી કરવા માડ્યુ અને એ પણ જગજાહેર હતુ કે તેનો હેતુ કામદારોનુ આર્થિક હિત જાળવવાનો તેમ દેશની સ્વતંત્રતા માટે યોગ્ય પણે મેદાનમા ઝુકાવવાનો પણ હતો.

આયર્લેન્ડનુ એ અણુમોલુ મદ્દલાગ્ય ગણાય કે પિયર્સ ને કોનોલી સ્વાભાવિક રીતે એકમીજના સમાગમમા આન્યા—મળ્યા તેવા જ અજમ મમસ્યાથી એકમીજની ભાવના અને કાર્યપદ્ધતિનો મર્મ સમજી ગયા, ને પોતપોતાના ક્ષેત્રમા અનગ ગ્રહેવા છતા તેમના દિલ એકતાગ થયા એ અજમ એકચના તાગ જ તેમને છેવટે ૧૯૧૬મા નસીમની વડીએ પોસ્ટ ઓફિસ પર સાચે જ ખેચી ગયા અને તેજ તારે તેમને થોડા દિવસને અંતરે કોલ્મેન-હામની જેનમા એક મોટી ધોગમા સુનાડ્યા.

પિયર્સ સ્વદેશી ભાષામાહિત્યથી ગાથેનો સુસ્ત રાષ્ટ્રવાદી હતો, કોનોલી આંતરરાષ્ટ્રીય મમાજવાદી પક્ષનો મગદાર હતો. છતા પિયર્સની નમમા મૂડીવાદનો પ્રેમ નહોતો એટલુ જ નહિ, પણ આયર્લેન્ડની સદાયની ડમભાગી ખાનાખગમી અને ગરીમાઈનું ગટલુ કરતો કરતો તે દેશના આમ ને ગરીમ વર્ગમા જ ગાજ્જનુ માયુ ધન નિહાગતો ત્યારે કોનોલીનુ દિન દુનિયાના મર્વ દનિતો અને શ્રમજીવીઓના ઉદ્ધારને માટે જગતું પણ તેની માથે ઇતિહાસ ને મમાજવાદના ઊંડા અબ્યામ પરથી તેની ખાનરી થઈ ચૂકી હતી કે આયર્લેન્ડને રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા મળશે ત્યારે જ તેનો કામદાર વગ ખરી જાહોજનાલી ભોગવી શકશે જનકે તે તો એવા

નિર્ણય પર આવ્યો હતો કે આયર્લેન્ડના પાછના ઇતિહાસમાં બન્યું છે તેમ ભવિષ્યમાં પણ ગરીબ એકૂતો અને કામદારો જ દેશની મિલ્લતના સાચા માલિક હોનાથી તેઓ જ તેની સ્વતંત્રતાને માટે છેલ્લે મુઠ્ઠી પાછી પાની કર્યા સિવાય રહ્યાં. અહીં આમ રાષ્ટ્રનાદી પિયસે કહ્યું “આયર્લેન્ડની સામાજિક ક્ષતિ વિના તેની રાજકીય ક્ષતિ અધૂરી જ રહેશે” ત્યારે સમાજનાદી કેનોલીએ જવાબ આપ્યો “જ્યાં સુધી ગાંધીય ક્ષતિ નહિ થાય ત્યાં સુધી સામાજિક ક્ષતિના ધારેલા ફળ નહિ મળી શકે” આમ બંને ભડપીરોએ હાથ મિલાવ્યા ને પોતપોતાના મેન્યોને અણી સમયે એકત્ર કરીને લડતના મોઝ્યા માડનાની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા.

અંગ્રેસરોમાં મતભેદ

મન ૧૯૧૫નું વરમ આગળ ધપતું ગયું તેમ આયર્લિશ અંગ્રેસરોએ અમેરિકા અને જર્મનીથી પૈસા અને શસ્ત્રમામત્રોની કેટકેટલી મદદ મળી શકે તેની તપાસ કરવાને છૂપી રીતે સર્ રોબર્ટ કેસમેન્ટ અને પ્લેકેટને રવાના કર્યા પણ આ ચોકસી થવા પછી બ્રિટિશ સરકાર મામે કેરી રીતે વડત લેવી—એ મુદ્દાના સવાલ વિશે અંગ્રેસરોમાં કારમો મતભેદ પડ્યો છૂપી રીતે કામ લેતા સ્વાતંત્ર્ય મવની મમિતિએ તો રાજઆતથી જ નિર્ણય કરી નાખ્યો કે લડાઈ પૂરી થના પહેલાં બંને તેટલી વટેલી પણ સરકારની મામે જાહેર બડ જગાનનું ત્યારે તે નિર્ણયથી અગળ્યું રહેલા સ્વયંસેવક દળના અમનદારોનો એવો દંડ મેંદપ હતો કે આવા બડમાં કઈજ સફળતા મળી ન શકે એમ હોવાથી સરકાર ફરજિયાત બરતી કરવાના કઈ આમ્મ પગલા ભરે તો સ્વરક્ષણ ખાતર જ છૂટકછૂટક (મરીના) લડાઈ ચર કરી આપી છેક ૧૯૧૬ના મચદૂ બડની તારીખ મુઠ્ઠી, સ્વયંસેવક દળમાં જે

તકગરો અને ચર્યાઓ થઈ ને સામગ્રામા હુમ્મો દેશભગ્ના પ્રકટ થયા તેની વીગતોમા અત્રે બિતરનાની જરૂર નથી અહીંઆ તો એટલુ જણાવુ બમ થશે કે સ્વગ્જણની નીતિના અનુયાયીઓ — મદમર હોખ્મન, પ્રો મેટને લિ વગેરે—મવાળ કહેવાયા અને સાહગિક બડના હિમાયતીઓ—પિયર્ન, ટોમમ ક્યાર્ક વગેરે જહાવ કહેવાયા ને તેમનાથી અનગ ગહેવા કોનોથીએ તો મરકાર ચેતી જાય તે પહેલા બને તેટની ઝડપથી બગવો કરવાને સન ૧૯૧૫ના સાગરે વગમ દગમ્યાન ઉઘાડા, તીખા, તમતમતા લેખો લખવા માડયા જેથી જહાન પક્ષનુ જોર દેશમા મપાટામધ વધતું ગયુ

ઓ-ડોવન રોસાનું મૃત્યુ અને નરધમ

મન ૧૯૧૫ના જૂન માસમા મન ૧૮૬૭નો જૂનો ફ્રેનિયન અગ્રેમર ઓ-ડોવન રોમા અમેરિકામા મગલુ પામ્યો જહાન પક્ષે તરત જ આ પ્રમગનો પૂરેપૂરો લાભ લેવાને એ બુઝર્ગનુ ચમ આયર્વેન્ડમા લારીને પૂર દમામથી તેનુ મગવમ કાઢવાનો અને તેના દફનની દિયા કરવાનો નિર્ણય કર્યો હેવટે આ દિયાઓ ચર્ચ ત્યાગે આખા દેગમા તેની ખરેખર વીજળીક અમર ચર્ચ રોમા પિગે પ્રકટ થયેના ગોક ખામ અમગણાજીવિના પુગતકમા પિયર્ન લખ્યુ “ગામા નધા મમાધાનનો દુરમન હનો મમાધાનિયા લોકો માથે તે મમનત નડોતો કરનો પાનેન અને હેવીડમા પશુ તેને વિશ્વામ નડોતો ‘હોમરફ’ના ચગવગિવાને તે મૂગખ કે બમારા ગણુનો આયર્વેન્ડની પ્રમને અને તેના પગપૂરના રીતગિવાજને તે મદાન અને પરિન ગણુનો તેને જ તે નમન કરતો—તેની જ મેવાને તે મૃત્યુ ગણુનો”

રોમાની કરમ આગળ જે જગી મેગાવડો થયો તેની અમર ઝેલ્લી અંતરિ આપવાને પિયર્નને જ પર્મ-વગવાન અ ઓ.

તેણે તો આવતા જમમા સામેન ચરાને સવે માડીજવને વી હાકલ કરી તેથી આખા દેશમા ગજગ સનમનાગી ફેરાઈ : કારમી લડતનો દિવસ નજીક આવેનો જણાયો.

રોસાના દફન પછી તરત જ વળી એક વિચિત્ર વિધ લીધુ થયુ સ્વયંસેવક દળના મવાળ આગેવાનો પર કોનોર્લ પોતાના છાપામા ખૂન મારો ચનાવતો અને દર અવાડિયે તરત જ યાહોમ કરવાની વીરહાક વગાડતો હવે આ નીતિ તો પિયર્સના જહાન પક્ષને પસંદ હતી પણ જ્યારે પિયર્સ વગેરે આવતા ચોધડિયા માટે ખાનગી તૈયારીઓ મગવાનુ યોગ્ય ધારતા, ત્યારે કોનોલી તો હિઘાડેહોક પોતાના છાપામા આવતી લડતનો આખો ક્રમ રોસાન કરતો. આથી જહાન પક્ષને રોજ ને રોજ ધાસ્તી લાગવા માડી કે ગખેને મગકાર ચેતી જઈને ઓચિંતો બધી છાવણીઓ પર દરોડો પાડે ને બધા અગ્રેસરોને ગિરફતાર કરીને અણી પર આવેની બધીયે આસાઓને છુડાવી દે.

પણ કોનોલીને રોકવાનો એક જ રસ્તો હતો જર્મનીથી કે બહારથી મદદ આવે કે નહિ પણ લડતનો દિવસ નક્કી કરી દેવો, ને કોનોલીને જણાવવો, તો જ તેનો અવિશ્વાસ ટળે ને તે ચૂપકી પકડીને જહાન પક્ષની માથે તૈયારીઓ કરવામા જોડાય પરિણામે, સન ૧૯૧૫ના ડિસેમ્બર મામમા છૂપા સ્વતંત્ર સથે ઘણો વિચાર કરીને ફરાન્સ કે ઈસ્ટન્ના જે પવિત્ર અવાડિયા દરમ્યાન ખ્રિસ્તી ધર્મમાન્યતા પ્રમાણે ઈસુએ લોહીનુ બલિદાન આપ્યુ હતુ ને તેથી જે ઘણીવાર આગના ઇતિહાસમા પણ રાષ્ટ્રીય બલિદાન માટે પસંદ કરવામા આગ્યુ હતુ તે દરમ્યાન જ આખા દેશમા એકસાથે જાહેર બડ જમાવતુ પછી થોડા અવાડિયામા—મન ૧૯૧૬ના જાન્યુઆરી મામમા—એ છૂપા મડળે કોનોલીને બોનાવીને લડાઈની બંધી બાંધી સમગ્રવી, ત્યારે

તેને મતોષ થયો ને પછી એ મડળ માથે મળીને જ તે બંધી તૈયારીઓ કરના મચી પડ્યો

બડની તૈયારીઓ

તે જ અગમી સ્વયંસેવક દળના લશ્કરી અમલદાર તરીકે પિયર્ષે સર્વે મિપાર્કિઓને હુકમ છોડ્યો કે ઇસ્ટરના 'પવિત્ર શુક્રવાર' પછી ત્રણ દિવસની વાચત માટે મર્વેએ તૈયાર થવું આ હુકમના છૂપા અથવા મવાળ પક્ષને ખમગ નહોતી તોપણ તે વિશે શકાઓ ફેલાતા અદરઅદર નિખવાદ શરૂ થયો.

છેવટે શુક્રવાર તા ૨૧મી એપ્રિલનું પ્રભાત થયું ત્યાં સુધીમા મવાળ અગ્રેમરેને પિયર્ષની બડની તૈયારીઓ માનમ પડી ગઈ તેથી તેમણે કવાયતનો બધો વર્ચક્રમ રદ કરવાનો હુકમ આપ્યો દેશમા સ્વયંસેવકોના અમલદારોને મોખની આપ્યો ને પછીથી રમના દિવસોમા ઘણા લોકો બહારગામ જવા બપોડી ગય ને ટપાલથી કોઈ પણ રીતે પહોંચી ન શકાય તેથી બડના ક્રમ વિશે છૂપી ખિમીએ ખૂબ વિચાર કર્યો પણ ખિમીએ તો એ જ નક્કી થયું કે કોનોલીના જે ખીમ થોડા સ્વયંસેવકોને પિયર્ષના નવા હુકમ જેવી ઘડીએ પણ પહોંચી શકે તેમને એકત્ર રીતે—છેવટે બહાર જિલ્લાઓમા નહિ તો ડબ્બિનમા પણ, સોમવાર તા ૨૪મી એપ્રિલને દિવસે બળવાનો વારંટો ફરમાવીને—ધતિહામનું આ ચોધડિયુ માયવનું અને ખત્રિમનસણાનું બનિદાન આપીને લખિબની સતતવનાના દાર ઉધાડવા

માતાનું છેલ્લું મીસન

આ નિર્ણય મુજબ ખામ હુકમ છોડીને પિયર્ષે સનિવારે રાત્રે પોતાના ઘર ને શાગાના પચ્યૂગણ કામનો નિમન કરવાને પોતાના આશ્રમમા ડેલ્વી વાર ગયો તેનો વહાનો બાઈ વિલી પત્રુ માથે જ હતો મોડી ગત્ર તે પોતાના ટેમન આગળ બેસીને છેલ્લા

કાગળોનો નિકાલ કરતો હતો, તેવામાં તેની બહાદુર માતા માર્ગરેટ પિયર્સ તે ઓરડામાં દાખલ થઈ તે બધી વાતનો મર્મ જાણતી હતી, તેથી મમરાગણુમા જતા વીગયુનોને આશિષ આપવા આવી હતી આવા જુવાનજેઘ દીકરાના બનિદાનના અનમરે હેતાળ માતાનું હૈકુ ચિગણ હતું, છતાં શોકને મમાવીને તેણે જેમતેમ હમણે મે રાખ્યું બન્ને દીકરાને પોતાની બાથમા લઈને એ વીર માતા નીચે દીવાનખાનામા આવી ત્યારે બીજા માથીઓ ચૂપચાપ બહાર દરવાજે જઈને ઊભા રહ્યા.

માતાની છેલ્લી માગણી

“બેટા ! તું તો કવિ છે,” માતાએ છે’ના બોલ બોલતા કહ્યું, ‘હવે વિયોગની છે’લી ઘડી આવી પહોંચી છે તે વખતે માતાના દિલમા થું થું થઈ જાય તે તું એક ક્ષત્રિય કવિ તરીકે સહેજે કદખી શકશે બેટા !’ તને કુરમદની એક ઘડી પછી મળે તો મારે માટે એક નાની કવિતા વખજે—તું અહીંઆ નહિ હોય ત્યારે તે વાચીને કઈક દિનાસો મેગવીશ મારા ગિયમા આવે અવસરે કેવા લાવ છતકાય તેની કવિતા બનાવજે . આપગિશ વીગની માતાના દુ ખના બોન એ કવિતામા મૂકજે, હો !”

“મા ! એ કવિતા તને જરૂર મળે”

એટલું બોલીને પિયર્સ પોતાના બાઈ ને માતાની માથે મકાનને દરવાજે પહોંચ્યો ત્યારે મધગાન થઈ ગઈ હતી કેટલીયે વાર મુધી માતા તેના પનોતા પુત્રોથી છૂટી પડી રાખી નહિ થોડીક મિનિટ મુધી તેમના ગળા પર હાથ મૂકી એ વીર માતા જબી ગ્વી ઉઘટે, વિદાય આપના તે બોલી

“તમે મદાય મારી ખાતગબગદામ ખરી છે હવ નજો અને કશું તમારું બહુ કરે ! બે આપણે આ દુનિયામા નહિ મળીએ તો પગનોકમા મળીયું”

પિયર્સની પિછાન

માતાને બને તેટલો દિવાસો. આપીને પિયર્સભાઈઓ જાણે
 ધસુની માફક તેમના વધરથાન તરફ ચાલ્યા તે વખતે પિયર્સના
 દિવસો જે લાગણીઓ થાય તે તેણે આગળથી એક કવિતામાં
 વર્ણવી હતી પણ તેના ક્ષત્રિય ભાવ ઉપરાંત ખીજી સાદી માનુષી
 લાગણીઓ પણ તેના હૃદયમાં નહિ બેઠી હોય ?

પિયર્સ આજીવન અહમચારી હતો તેની મા અને બહેનો, તેની
 નિશાળ અને વિદ્યાર્થીઓ, ને તેનો પાળેલો દૂતરો “વાઉ વાઉ”—
 એ જ તેનું કુટુંબ હતું સાડત્રીસ વર્ષની જુવાન વયે તે પોતાની
 વાડી છોડીને નીકળ્યો ત્યાં સુધીમાં, તેના જીવન કે કાવ્ય-વાર્તા-
 નાટકોમાં પણ પ્રેમ-વચનની કંઈ ગંધ પણ પગખાતી નથી તેણે
 પોતાનું મર્વસ્ત્ર તેની માતૃભૂમિને અર્પણ કર્યું હતું

તે છતાં પ્રચલિત પોતાના અગત દોસ્તોને તે કહેતો કે તેના
 હૃદયમાં બે વ્યક્તિઓ વચ્ચે નિરતર મથન ચાલતું એક તો ક્ષત્રિય
 મૂર્તિ—કે જેને હવે ઇતિહાસે પિઝાન્યો છે, અને બીજો એક મૂર્તિ
 પિયર્સ જે પોતાની વચનની મુદરીના મગમાં ક્યા ને માહિત્યની
 ઉપામના કરવા તત્તમતો પણ દેગતા મજેગોએ એ એક મૂર્તિને
 અને દાખી દીધી એમ કહેવાય છે કે એક મુશિક્ષિત વીર ગમણીને
 તે જુવાનીમાં દિનથી વર્યો હતો—ને તે પણ પિયર્સને ચડાતી—
 પણ તેની એ-મખીને ફૂલતી બચાવતા તે પોતે જ ફૂલી ગઈ
 તેના દર્શન વખતે પિયર્સના ચહેરા પર ગમગીનીનું વાગ્દારી વચ્ચે
 ને ત્યાગથી તેના એકસ્વપ્નેનો મગને માટે અસ્ત થયો !

આમ શનિવારે ગરે પિયર્સ પોતાનો આશ્રમ છોડીને ચાલી
 નીકળ્યો. ત્યાગપણી મોમવારની મધગત મુધી મોમવાગના નિર્વારેયા
 બંડ માટે બને તેટલે ટેકાણે દુકાનો પહેલ્યાવામાં ને કબજિનમાં ચાલે
 બાજુએ દુકાનો કરવાની વિગતો ધડવામાં તે ગણાયો. મોમવારે

પો કાટતામા પિયસંભાઈએ કોનોલીની જગી છાવણી પર પહોંચ્યા ત્યાં અંત્રેમરોએ છેલ્લી મમનતો કરી લીધી આયર્લેન્ડના નવા પ્રમુખસત્તાઃ રાજતત્ત્વ જાહેરનામું પાકુ કરીને તેની નકલો તૈયાર કરવામા આવી પિયર્મને નવા બડખોર રાજતત્ત્વનો પ્રમુખ નીમવામા આવ્યો ને મેનોની તેના લશ્કરનો મુખ્ય સેનાધિપતિ નિમાયો તેમના સુદ્ધાત માત અંત્રેમરોએ એ જાહેરનામા પર મહીઓ કરી ત્યાંથી જ તેમનું અવિધ્ય લખાઈ ગયું આશરે સાડા અગિયાર વાગે મર્ચની માથે પોનાની છાવણી છોડતી વખતે કોનોલીએ એક દોસ્તને ચોખ્ખુ કહી દીધું “અમે કતન થવાને જ કૂચ કરીએ છીએ.”

પોસ્ટ ઓફિસ બડખોરના હાથમા

બગાચ બાગને દોકારે આયર્લેન્ડના નવા અધિપતિઓએ શહેરના મધ્યમા આવેલી મોટી પોસ્ટ ઓફિસના બન્ય મકાનનો ખર્ચો લીધો ને પિયર્મે એક ટ્રેમવ પર બેસી થઈને રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતાનું જાહેરનામું વાચ્યું તે જ વખતે તેની નમ્મે આખા શહેરમા ગાયનામા આત્રી ને પૂગ રાત્રીથી મળજ થરેના સ્વયમેદાની જુદીજુદી દુકાનીઓએ શહેરના મુખ્ય મુખ્ય મકાનો અને બાગોચોનો કબજો લીધો છતાં આ મિપાર્કિંગની કુલ મધ્ય ૭૦૦ની જ હતી તેમા બેએક દિવસમા મળીને બીજા ૨૦૦ ઉમેગયા બહાર જિલ્લાઓમા તો પિયર્મના હુકમ વખતમગ પહોંચ્યા નહિ આમ ૮૦૦ માણસોએ મોટે ભાગે રાજધાનીમા જ બસ જગાડીને દેશના અવિધ્યનું નવું પાનું દેખ્યું

આ બસ કાની નીચ્ચુ તે વખતે તો ૬૭ મગગના મોટા મદાગથીઓ ગાંડીય પ્રિયતિ પર મમનન ચનારના દના ધણા લશ્કરી અમલદારો તો ઇસ્ટની રાત પર મદાગ ચાંચા ગરા

હવે લડત લમાવીને બન્ને બાજુ પર કતલ ચાલુ ગણવામા કઈ માગ નથી. તેથી તેના સર્વે સાથીઓની સંમતિ લઈને શનિવાર સાંજે તે સગકારી લશ્કરના વડા અધિકારીને શરણે થયો અને બન્ને બાજુએથી ગોળીબાર ચાલવાવાનું નક્કી કર્યું. તરત જ પિયર્સને જોલમા મોકલવામા આવ્યો, અને તેના બીજા સાથીઓ પણ પરહેજ થયા.

દેહાંત દંડની સગ

આમ રવિવાર તા. ૩૦મી એપ્રિલે—લગભગ સાત દિવસે—બળવાનો દાવાનળ જુકાયો. મગણવા મેની પહેલી તારીખે, પિયર્સ ઉપર મરકારની મામે બડ જગાવવાનો આરોપ વરજરી અદાલત આગળ ચલાવવામા આવ્યો, અને તેને દેહાત દંડની સગ થઈ. તેના ભાઈ વિલીની ને બીજા આગેવાનોની પણ તે જ દસા થઈ.

ત્યારપહેલાં તે છેક બુધવારની સવાર સુધીમાં પિયર્સના છેલ્લા દર્શન કરવાને તેની માતા અને બહેને હરધરીએ અસંખ્ય પ્રયાસો કર્યા. પણ છેવટ સુધી તેમને સગકારે મળવા ન જ દીધાં. તેનો વહાલો વિલી પણ તેને ભેટી ન શક્યો. ને પિયર્સ આ છેલ્લી ઘડીઓ જિંદગીનો છેલ્લો હિસાબ કરવામાં અને તેના કિરતારને મળવાની તૈયારી કરવામા ગાળી. તેના લેખો અને શાળાના વહીવટ વિશે કેટલીક સૂચનાઓ તેણે લખી નાખી. પોતાની વહાલી માતાને માટે એક માર્મિક કવિતા લખીને તેણે પોતાનું વચન પાળ્યું. ‘વટેમાર્ગ’ નામથી આ હૃદયભેદક કવિતા લખીને એક માયા કવિને દીપે એવી જિંદગીની વિદાય તેણે લીધી. તે પછી તેના મરજુના ઘટ કાનમાં સંભળાયા હામ્યા, ત્યારે તેણે વહાલી માને કાગળ લખ્યો:

“ મારી વહાલી મા,

“છેક અત્યાર સુધી હું એવી આશા ગખતો હતો કે તને છેલ્લી વાર મળી શકીશ પણ હવે એમ અને એવું લાગતું નથી મા! તને છેલ્લા પ્રણામ ને તારી મારફત ‘બાઉ-બાઉ’, મેરી, વિલી ને શાળામા અર્વને મારો સ્નેહ પાઠવું છું

“ જો મને ઈશ્વરે કહી મળુનો ગાઠ પમ્પ કરવાનું સોંપ્યું હોત, તો હું આયર્વેન્ડ ને તેની સ્વતંત્રતા માટે આમ જ મગવાનું માગી લેત અને જો ક્યુ છે તે યોગ જ છે આજે લોકો જાયે અમારી સખત દીકા કરે, પણ જીવિધ્યમા અમને વખાણશે

“ આ બધાનો તું શોઝ કરીશ નહિ એમ જ માનજો કે ઈશ્વરે તારી ને મારી પાસે આ બોગ માગી લીધો છે

“ ‘બાઉ-બાઉ’, વિલી, મેરી, મા! મવામ! તમને બધાને હું કેટલો ચહાઉં છું અને તમાગ તરફ મારું હૈયું કેટલું ખેંચાય છે તે વર્ણવવાને મારી પામે શબ્દો નથી

“ અતમમયે પણ તમને બધાને જરૂર હું મમારીશ

તમારો પુત્ર,

પેટ

ભલા પિયર્ષને તે વખતે ખમર નહોતી કે તેનો વહાલો વિલી પણ કેદ થયો હતો અને તેની ધડીઓ પણ ગણાતી હતી

ને આ કાગળ પગની મદી ભાગ્યે જ સુકાઈ હશે, ત્યાં તે પિયર્ષની જાતી ગોળાઓથી વિધાઈ ગઈ—તેના ગુરૂ રાત્ર ને એમેટને પુનિત પથે તે પણ પગસેકમા પગવર્ષો

સેતાની સકંભે

[આપલેન્ડમાં અંગ્રેજ સરકારે સ્થાપેલા ફેળવણીના તત્ત્વ વિષે પિયર્સના વિચારો આ લેખમાલામાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે આમાંના ફેરલાક સન ૧૯૧૩-૧૪માં 'આયરિશ રિવ્યુ' માસિકમાં પ્રકટ થયા હતા બાકીનો ભાગ સન ૧૯૧૨માં આપેલા એક ભાષણની નોંધ પરથી તેણે તૈયાર કર્યો હતો. આ બધાંયે લેખો એક પત્રિકામાં રૂપમાં સન ૧૯૧૮ની શરૂઆતમાં પ્રકટ થયા હતા ઇ યા]

૧

ગુલામીની છાપ

એક ફ્રેંચ લેખકે અંગ્રેજોના એક ગુલુની ઘણી વાજબી તારીફ કરી છે તે લખે છે કે અંગ્રેજો કદો પણ નકામી સમ્પત્તિ કરતા નથી ન્યારે તેઓ કોઈ આયરિશ બિરાદરનો જન્મ લે છે, કોઈ હિંદી સિપાઈને તોખને મોઢે મૂકી ઉરાડી મૂકે છે, કે કોઈ તાબેદાર મુલકમાં દુકાળ પાડે છે, ત્યારે તેમાં કોઈ ભેદી હેતુ હોય છે

આવા કારણ તેઓ કંઈ નકામી ગમ્મતને ખાતર નથી કરતા. ફર કર્મમા કોઈને કદાચ હઠામશ્કરી દેખાય, છતાં અગ્નેને તો તેની ઉપયોગિતા પાગળે છે. ગીર્ણર્થના મિટાડોની માફક તેમને ઠીકળના સેનના કઢામા કંઈ ગમૂજ દેખાતી નથી છતાં તેમણે પ્રેદીને ફાસી આપતા પહેલાં ફટકા મારવાની સગ્ન મિગમમા ગમ્પી છે તો તે પણ સોડા પર દામ બેસાડવાને માટે જ આ મુદ્દો ધ્યાનમા રાખવાથી આયર્લેન્ડમા સદીઓથી અખત્યાગ થયેલી સ્થિતિશ ગજનીતિના ધણા કાયડા આપોઆપ ઊકની જગે આ દેશમાયે સ્થિતિશ મરમરે મિનજરૂરી મખ્તાર્થ તો નથી જ વાપરી તેણે જે નજક કર્મ કર્યું હતું તે ચોકમ હેતુસર જ ચોગ્ય હતું તેના હસરા જેના હુકમમા પણ હમેશા ગભીર હેતુ છુપાયેલો હતો. કંઈ ભયકગ્તાના ગોખને સીધે ૧૮૪૭-૪૮ના દુકાળનું નાટક રમ્યુ નહોતું જે મગ્ગરી મડળ આજે આયર્લેન્ડ પર ગલ્પ કરે છે તે પ્રજના આતમા શુદ્ધિ મગ્ગને નીમ્યા નહોતા એ દુકાળ અને એ મગ્ગ—બધુ જે એક ગહન ગજનીતિ ॥ અગ જ છે

આયર્લેન્ડની અધોગતિ માટે સ્થિતિશ મરમરે ચોજેના નરે આધનોમાથી દુ જેને મૌથી વધારે બેફદુ અને ભયગ ગણુ છુ તેના ચિંતનમા એ મારી જિંદગીનો મોટો ભાગ પાળ્યો છે તે જીનુ કંઈ નહિ પણ મગ્ગરી કેગવડીનું તર ડબ્બીનની પાર્લામેન્ટમા એક વખત અગ્નેનેએ એની દરખાસ્ત મુખી હતી કે જે આયર્લેન્ડમાથી તરત ભાગી ન જાય એના દેશી પાદરીઓની ખગસી કરવી એ જગથી કાનૂન ધ્યાનિક ધાગમમામા પગર પણ થયો, અને વાઠમગેયમાદેમે પોતાની ખાન ભવામળુ માથે તે લાગ મોમ્મી આપ્યો છતાં એ કાયદો દરપાગ નસીય ગમગથી

બ્રિટિશ સરકારે પડતો મૂક્યો. પણ એનાથીયે વધારે ગંભીર કામ એ સરકારે કર્યું છે. તેણે કેળવણીનું એવું તંત્ર આયર્લેન્ડમાં સ્થાપ્યું છે કે જે આયર્લેન્ડનાં બાળકોનાં કુદરતી હક પર કાંતિય છરી ફેરવે છે.

સરકારી કેળવણીનો હેતુ એક જ છે : પુરુષો અને સ્ત્રીઓને—સર્વે મનુષ્યોને જીવતા મિટાવી દઈ તેમાંથી માત્ર નિર્ણય ચીજો ધડવી. આ યોજના અણિશુદ્ધ સફળ નથી થઈ. હજીયે આયર્લેન્ડમાં હજારો સ્ત્રીઓ અને પુરુષો હયાત છે. છતાં ખીર્જ હજારો એવાં પણ છે કે જેને માધારણ રીતે આપણે માણસો કહીએ છીએ પણ જેઓ ખરી રીતે તો ચીજો જ છે. માણસો તો ગમે તેટલાં નાપાટ હોય તોયે પોતાની ઓલાદ ને દેશ તરફ ઈર્ષ્યે વફાદારીની લાગણી ધરાવે છે. પણ આ ચીજોમાં તો તેવું શૂન્ય જ હોય છે. બીજી બધી ચીજોની માફક આ પણ બજારમાં વેચાણ માટે સદાયે તૈયાર છે.

આયર્લેન્ડમાં અંગ્રેજોએ સ્થાપેલી નિશાળો, કોલેજો, વિદ્યાપીઠો વગેરેને બ્યારે આપણે કેળવણીનું નામ આપીએ છીએ ત્યારે આપણે ખરું જોતાં એક સગવડભરેલો શબ્દોપચાર જ કરીએ છીએ—જેમ આપણા દેશમાં ચાલતા પોલીસરાત્નને સરકારનું નામ આપીએ છીએ. ખરું જોતાં તો આયર્લેન્ડમાં કેળવણી જેવું કંઈ છે જ નહિ. ઉપરઉપરથી કેળવણીનું દેખાય તેવું કંઈક તંત્ર અંગ્રેજોએ ગોઠવ્યું છે. પણ તેનો હેતુ તો સાચી કેળવણીનો હોય તેનાથી છેક ઊલટો જ છે. કેળવણી તો ખીલવવાને અપાય; પણ આ ‘કેળવણી’ તો દાખી નાંખવાને જ યોગ્ય છે. કેળવણી ટ્રેરણા આપે; પણ આ ‘કેળવણી’ તો વશ કરવાને જ નિર્માઈ છે. કેળવણી નકકુર બનાવે; પણ આ તો નિઃસત્ત્વ બનાવનારી છે. આયર્લિશ પ્રજાને ખરી કેળવણી આપતા જેટલા મુરખ

સેતાની સકળે

અંગ્રેજો નથી. નહિ તો આપણને હથિયાર પણ ન આપે ?

જૂનાં ગ્રીસરોમનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યોમાં સ્વતંત્ર શહેરીઓને અપાતી સાચી કેળવણીની પડખે ગુલામોને માટે જે તાલીમ યોજવામાં આવતી તેની હારમાં આયર્લેન્ડની કેળવણીને પ્રોફેસર મેક્નેઈલે મૂકી છે. સ્વતંત્રતાના વારસોને એવી ઉમદા અને સાસ્ત્રિક તાલીમ આપવામાં આવતી કે જેથી તેઓ સશક્ત, મગરૂમ અને બહાદુર શહેરીઓ બને. પણ આવી બધીએ બેખમભરેલી વિદ્યા ગુલામોનાં બાળકોને માટે નિષિદ્ધ હતી. તેમને સશક્ત, મગરૂમ અને બહાદુર બનાવવાને નહિ પણ સુંવાળાં, ખુશામતિયા અને ચાલાક બનાવવાને જ જરૂરી તાલીમ અપાતી. કારણકે તેમને મરદ નહિ પણ ગુલામ જ બનાવવાનાં હતાં. ને આયર્લેન્ડમાં પણ તેમ જ છે. આપણે રાજ્યપ્રુશીયા અથવા પેરોણાની આરથી ગુલામોની ઝૂંસરી ખેંચીએ તે સારુ જ બધી કેળવણી આપણા માલિકોએ નિર્ધારી છે. તેથી કેટલાક તો ગુલામ નહિ પણ ઈઝડા—ઈઝડા જેવા જ તટસ્થ અને ઘાતકી બની ગયા છે. એ નિઃસત્ત્વ પશુઓ પાપી પેટ ભરવાને માટે પ્રેમ કે દેખતી કોઈ પણ માનુષી લાગણી વિના તેમના માલિકની નોકરી કરે છે.

આયર્લેન્ડ માત્ર ગુલામીમાં જ નથી. તે સખત કેદમાં છે. કેદીઓના જંગી જૂથને કાણુમાં રાખવાને માટે તેમનામાંથી કેટલાકને ઉપરી 'વોર્ડર' નીમવામાં આવે છે. ને આવાં પ્રાણીઓ ચડવાને માટે બાળપણથી જ તેમને ઘટતી તાલીમ આપવામાં આવે છે. સાધારણ ગુલામોને તેમનાં હલકાં કામ માટે જે મકાનોમાં કેળવણી આપવામાં આવે છે તેને નિશાળો કહેવામાં આવે છે; જેમ ઈંગ્લાંદ દરમ્યાનના ગુલામો કેળવાય છે તેને કોલેજો અને વિદ્યાપીઠો

કહેવામાં આવે છે. જો આયર્લેન્ડની પ્રજા જોલમાં છે એમ માનીએ તો તેની શાળાઓ, કોલેજો અને વિદ્યાપીઠોને તેની ગુલામીની છાપરૂપે જ ગણી શકાય. ખરેખર આ સંસ્થાઓ આયર્લેન્ડની પીઠ પર તેની કેદના ડામરુ જેવી જ છે.

● આને માટે લેખક અંગ્રેજીમાં 'લીર' શબ્દ વાપરે છે. કારણકે અંગ્રેજી જોલોમાં દરેક કેદીના કપડા પર પાછળ 'લીર'ની છાપ મારવામાં આવે છે.

છતા કોઈ પણ જડ યત્ર એક જીવત શિક્ષકની ગરજ તો ન જ સારી શકે નિર્જીવ તત્ર કંઈ શીખવી ન શકે, પણ તે મહાર કરી શકે કોઈ યત્ર મરદો બનાવી ન શકે, પણ તેમનો ઘણુ જ કાઢી શકે

ચાલુ કેળવણીની પદ્ધતિનો જો કોઈ વધારેમા વધારે લયકર ગુણ હોય તો તે તેની નિર્દયતા છે એ નિર્દયતાનો નમૂનો કુદગતમા કથાય જડતો નથી જગલી પ્રાણીઓની નિર્દયતામાય રહેમનો કંઈક અશ હોય છે—તે સદતર સહાગ કરે છે વળી તેમા પાશવ બળની એક તરેહની લબ્યતા પણ હોય છે પણ આ નિર્દયતામાં તો નથી દયા કે નથી આવેશ તે તો મોટા રાક્ષસી મંચાની માફક મ્હી અને યાત્રી છે એક જગી વિકરાળ અને ગૂચવણુમરેણુ સાચાનું કાગખાનુ મ્હપો—જેમા મોટમોટા ચક્કર અને દૂર દૂર પહોચતા ચામડાના પટા ગાક્ષસી ગતિથી ફગતા હોય—અને જે ભાતભાતની ચીજોને કાપીફૂપી ને દાબીપીસીને અસખ્ય આકાગમા તૈયાર કરતું હોય—તો તમને આયરિશ કેળવણીના તત્રનો કંઈક ખ્યાલ આવશે

એ તત્ર ગતદિનસ પીસે છે તે તેના ગુપ્ત અને ચોક્કસ નિયમને અનુસરે છે તેનામા મમજ, રતેહ કે કંપનાનો એક છાટો પણ નથી આ સાચામા આયર્વેન્ડના બાળકોને કાચા માવની માફક ઓરવામા આવે છે સાચો આ માલને નિર્દયપણે પકડે છે, તેને ચીરે છે, દામે છે અને નના ઘાટ ઘડે છે, અને તેમાથી જ્યારે તે મનગમતો ઘાટ ન ઘડી શકે ત્યારે તેનો છુદાએલો મોમાચા વગગનો આકાર કચરાની ટાપલીમા ફેંકી દે છે

આપણે સાધારણ રીતે એવા રાખ્દો વાપરીએ છીએ કે જે ઉપરથી નિશાળો એક જાતના કારખાના હોય એવો ખ્યાલ આવે આપણા બાળકો જાણે ‘કાચો માલ’ કેળવણી ‘છેક ઉત્તી પદ્ધતિમર’ આપવી, તે ‘સોધી’ છતા ‘સગીન’ હોવી

નેઈએ; છેલ્લી 'ટાપટીપ' શીખવા માટે આપણે વિદ્યાર્થીઓને ક્ષોગોઝ (એક ઊંચા વર્ગની શાળા)માં મોકલીએ; ને પછી નિષ્ણાત શિક્ષકો તેમને 'સિવિલ સર્વિસ'ની નોકરી કે વકીલાત વગેરે ઊંચા ધધારોજગારની પરીક્ષા માટે તૈયાર કરવા સારુ ચક્કીમાં પીસે. છેવટે આ ક્ષોટીઓમાં નિષ્ફળ થાય તેમનો 'કચરાપટ્ટી'નો વર્ગ આપણી દરેક કોલેજમાં મશહૂર છે. આ વર્ગનું પોત વકીલાત કે સરકારી નોકરી માટે કા તો વધારેપડતું સુંનાણુ હોય કે વધારેપડતું નક્કર હોય.

આવી બધી લાપા વાપગવામાં કેળવણીના ખરા હેતુની ગભીર ગેરસમજૂતી થાય છે. કઈ બખ્તરુ ચીજો બનાવવાને નહિ પણ જીવંત મરુતોને ખીવવવાને જ માચી કેળવણી તો અપાવી નોઈએ. એક છાપનો તૈયાર માલ મપાટાબધ બનાવવાને નહિ પણ જીવંત મનુષ્યોને ખીવવવા માટે જ આવશ્યક મજોગો ને સાધનમામત્રી શાળાઓમાં નોઈએ. વસંત ઝડતુનો સૂર્યપ્રકાશ, નીચે ફૂલતા-ફાલતાં ખેતરોની મગ્ન, મસ્તી અને સ્વતંત્રતા માનવમાલને ખીવવવાને નોઈએ જ.

ખામ કરીને, ભવિષ્યની કેળવણીમાં સ્વતંત્રતાનો મોનેરી સિદ્ધાંત સ્થાપવાનો મારો ખાસ આગ્રહ છે. દરેક શાળાને, દરેક શિક્ષકને, ને અને ત્યાં સુધી દરેક વિદ્યાર્થીને પણ સ્વતંત્ર બનાવો. સ્વતંત્રતા વિના માચી ખિલવણી અશક્ય છે—કેળવણી એ ખરું જોતાં તો દરેક બક્તિની સાચી ખિલવણી માટે જ હોય.

વળી, આપણી ગણ્ટ્રીય શાળાએ કઈક વીગતની પ્રેરણાઓ પણ આપવી નોઈએ. અને એ પ્રેરણાથી કુમારો કંઈ પણ બનવા નોઈએ બાળકોને બામામચ્યા કરવાની નીતિની કેટલાક ખૂબ હિમાયત કરે છે. પેમાનાં પદલાંમાં કેળવણીની તુડતા કરવાની મતિ પણ દેવાતી જાય છે. આ બેમાંથી કઈ આપણી અવદશા

વધારે સૂચવે છે તે હું કહી શકતો નથી. હું તો હિંમતભરે જૂનો મંત્ર પોકારું છું કે પુરૂષ એ એક જ ઉમદા કર્મ છે, અને જે માણસ સેતાનની સેના સામે લડી શકે તે જ ખુદાની સાચી સેવા પણ કરી શકે.

ધર્મ, સ્વદેશપ્રેમ, સાહિત્ય, કલા, જ્ઞાનવિજ્ઞાન—આ બધું યે કુમારો અને કુમારિકાઓનાં નિત્યજીવનમાં એવી રીતે ચણાવું જોઈએ કે જેથી તેમનું ચારિત્ર અને માનસ પાકુ થાય. આપણે કળૂણ કરીએ કે હાલ નિશાળોમાં ધાર્મિક કેળવણી ઠીક આપવામાં આવે છે; છતાં ખીલ્લો જરૂરી શિક્ષણનું ને જોયી ભાવનાઓનું તો મોટું મીઠું જ છે. આજે બાળકોમાં નથી સૌંદર્યનો પ્રેમ, નથી સાહિત્યનો શોખ, નથી જ્ઞાનની લગની, કે નથી વીરત્વની પ્રેરણા. ખરેખર આવી બધી ચીજો મારે બાળકોની ધરતી પર કે સ્વપ્નાકાશમાં કંઈ સ્થાન જ રહેતું નથી. કારણ કે સરકારી બહુતરના રાક્ષસી ભારથી તેમની ધરતી ભરછક ભરાય છે અને આકાશ ઘેરાય છે. મોટા ભાગના શિક્ષકો જ આ પોયાંના ભારને ધિક્કારે છે. જેમ કોઈ જરીપુરાણા પથના કિપાસકો યંત્રવત મંત્રો બણ્યાં કરે અને અંતરની શ્રદ્ધા વિના ખોટા દેવ આગળ માથું નમાવ્યાં કરે તેમના જેવી હીનદશા આ મહેતાજીઓની બની છે.

સ્વરાજ નજીકમાં જ મળશે એમ માનીને કેળવણીના સુધારાની કલ્પનાઓ ડીલને ધડવા માંડી ત્યારે સૌનો તેમને સાથ હતો —જો કે દુર્ભાગ્યે તેમની આશાઓ આજે અફળ નીવડી છે. પણ સ્વરાજ્યના નવા તંત્રમાં તેમના જેવા જે માણસોને સત્તા મળી હોત તેમની કલ્પનામાં કદાચ એ નહિ આવ્યું હોય કે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં આપણને જેની ખરેખરી જરૂર છે તે માત્ર સુધારો કે સાંજોપાંજ પરિવર્તનની નથી, પણ તેથી ય વધારે મહત્ત્વની વસ્તુની—નવા સર્જનની જરૂર છે. હાલના યંત્રને વીખી નાંખીને તેને નવી રીતે જોડવાથી કંઈ વળે એમ નથી. ખરું કામ તો એ જડ વસ્તુમાં નવા પ્રાણ પ્રવેશાવું છે.

“હું ઇનકાર કરું છું—”

હું મહેર કરું છું કે ગણ્યાગાંડ્યા—ને મોટે ભાગે દીવાના ગણાતા—ખાનગી ગૃહસ્થોના પ્રયાસોને બાદ કરીએ તો આવર્લેન્ડમાં કેળવણી જેવું કંઈ છે જ નહિ. તેથી મહેરબાની કરીને કોઈ તેના સુધારાની કે રૂપાંતરની પણ વાત ન કરશો. જે વાસ્તવમાં હોય જ નહિ તેનો સુધારો ન હોય; શન્યનું કોઈ પણ રીતે રૂપાંતર ન જ થઈ શકે. સ્વતંત્ર આવર્લેન્ડના કેળવણીખાતાના પહેલા પ્રધાનને નવી સૃષ્ટિ સરજવાની રહેશે; સદતર અંધકારમાંથી તેને નવી વ્યવસ્થા ઊપજાવવી પડશે અને જડ ખીખાંમાં તેને નવા પ્રાણનો સચાર કરવો પડશે.

આવર્લેન્ડમાં કેળવણીનું જે તંત્ર અંગ્રેજોએ ગોઠવ્યું છે તે આપણી ગાંધીય વ્યક્તિત્વના સંપૂર્ણ ઇનકારના પાયા પર રચાયું છે. પણ ધર્મનો તેમ કેળવણીનો પાયો નકામ પર તો ન જ ચણી શકાય. દરેક સાચી વ્યવસ્થા કોઈ પણ મૂળ સિદ્ધાંત પર જ રચાય છે. “હું ઇશ્વરનો અને મનુષ્યના આત્માનો ઇનકાર કરું છું—” એમ કહેનાર ક્રિસ્ટસેના કરતાં “હું ‘અંબો જાંબો’માં માનું છું” એમ બોલનાર જંગલી માણસ વધારે ધાર્મિક છે. તો પછી જે માણસ કે રાજ્ય બાળકને છેક નાનપણથી સાચામાં સાચી વસ્તુનો

ઇનકાર કરતાં જ શીખવે છે તે ગંભીર ગુનો કરે છે. આયર્લેન્ડની કેટલીક નિશાળો છોકરાંઓને તેમના ધર્મનો ઇનકાર કરતાં શીખવે છે: લગભગ બધીયે નિશાળો બાળકોને પોતાના રાષ્ટ્રનો ઇનકાર કરતાં શીખવે છે. “હું મારા રાષ્ટ્રના આત્માનો ઇનકાર કરું છું; હું મારા પૂર્વજોનો ઇનકાર કરું છું; હું મારા રાષ્ટ્રીય હક અને ધર્મનો ઇનકાર કરું છું—” આ ઇનકાર એ તેમનો મિહાંત છે—આ પાપ એ તેમનું પુણ્ય છે.

કેળવણીનું આવું તત્ત્વ યોજવું અને સ્થાપવું, અને વળી આપણને સમજાવવું કે આ જ સાચી કેળવણી છે, અને આ તત્ત્વનું રક્ષણ કરવાને પ્રગતિ પોતાના પ્રાણ પાઘરવા જોઈએ—એ વધારેમાં વધારે તાજુળી ભરેલું તેમ વધારેમાં વધારે ખૂરું કામ અંગ્રેજ સરકારે આયર્લેન્ડમાં કર્યું છે.

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો આદર્શ

દરેક પ્રજાની ભાષામાં અને શબ્દોમાં, તેના પૂર્વજોની ભાવનાઓનું પ્રતિબિંબ કુદરતી રીતે પડે છે. કોઈ કોઈ આયરિશ શબ્દો, એક જાદુઈ જ્ઞાનસની માફક આપણી પ્રાચીન પ્રણાલિકાઓ પર કેવો અજબ પ્રકાશ પાડે છે ? આપણા પૂર્વજો કેળવણી માટે જે શબ્દો વાપરતા તે ઉપરથી જ સાબિત થાય છે કે તેમણે એ વિષયનું ગૂઢ રહસ્ય પિછાન્યું હતું. જૂના આયરિશ લોકો શિક્ષકને ‘ખીલવનાર’ કહેતા તે કેળવણીને ‘ખિલવણી’ કહેતા—તે તેમના એ જૂના શબ્દો હજી પણ આપણામાં રહે છે.

શું કેળવણીનો ખરો હેતુ ‘ખીલવવા’નો નથી ? સારું જ્ઞાન આપવું, સરસ સિદ્ધાંત સોંપવા, અમુક અભ્યાસક્રમ શીખવવો, પણ પહેલે અને છેલ્લે, બાળકના નૈસર્ગિક ચારિત્ર્યનાં તત્ત્વોને ‘ખીલવવાં’, પરાયા સુંદર બીજને રોપવાને બદલે કુદરતી ગુણને સોજો કલાએ વિકસાવવા—એ જ સાચી કેળવણી છે.

આવી ખિલવણીના મધ્યબિંદુરૂપે નિયમોનાં થોથાં નહિ પણ કોઈ મનુષ્ય—ગુરુપિતા કે ગુરુમાતા જોઈએ. ચોક્કસ છાપના ચહેરીઓ ઉપજાવવાને માટે મોટા પગારના અમલદારો જે ગુંચવાડા ભરેલા અભ્યાસક્રમ ગોઠવે છે તેને હાલના સુધરેલા દેશોમાં કેળવણી કહેવામાં આવે છે. નવી નિશાળો તો રાજ્યને કામદારો પૂરા

પાડનારી સરકારી સંસ્થાઓ હોય છે, ને રાજ્યની પ્રગતિ, પોષણ અને રક્ષણ માટે જરૂરી ગણાતી ચીજો ઉત્પન્ન કરનાર બીજાં કારખાનાંના જેવી જ કેળવણીની સંસ્થાઓ પણ ગણાવ છે જે સં-વીજળીની માફક જ કેળવણીના કારખાનાં પણ 'સગીન', 'સોઘા' અને 'હેલ્લામા હેલ્લી ઢખ'ના હોવા જોઈએ—એમ આપણે ચોતરફ માલખીએ છીએ તેવી જ રીતે કદાચ થોડા વખતમા આપણે આત્માની ઉન્નતિ માટે પણ 'મગીન' 'સોઘા' અને 'હેલ્લામા હેલ્લી ઢખ'ના મદિરોની વાતો કરતા ચર્ચ જર્મિશુ તો કદાચ એમ સાબળીશુ કે 'ઈંગ્લંડમા મુક્તિ સોધી મળે છે,' અથવા 'જર્મનો પ્રાર્થનાવિધિમા ધણા કામેવ છે' અથવા તો 'હુરરે! ન્યૂ યોર્કનો પાદરી તો સપાટામધ સ્વર્ગે ચડાવી દે છે.'

ધર્મની માફક જ કેળવણી પણ મનુષ્યના આત્માની સાથે મળ્યાએલો છે ધર્મ એ જીવનનો એક પથ છે અને કેળવણી, આલોક અને પગલોખના જીવન માટે માણુમને સમજાવે છે ને જેમ આપણે મૂલ્યપુરુષ વિનાના ધર્મની કે પાદરી વિનાના મદિરની કલ્પના ન કરી શકીએ તેમ કોઈ શાળા પણ સાચા ગુરુ વિનાની ન જ મંભવ આપણા શાળા પૂર્વજોનો ભાવના મુજબ તો શાળાનો આત્મા કોઈ ધ્યાનક્રમા નહિ પણ ગુરુ અને તેના ચેલાની નાની મળીમા જ વસતો શાળા કોઈ ચૂંપડીમા મળે—કદાચ તેનું કોઈ સ્થાન પણ ન હોય, તે રોજરોજ નવે ઠેકાણે પણ બેસે ગુરુની પાછળ ચેલા પણ ત્યા ત્યા ભમતા ફરે ઈસુ ખ્રિસ્ત અને તેના શિષ્યોની પણ એ નિશાળ હતી એમ ઝી શકાય શુ તે એક ગુરુ નહોતો? અને તેઓ તેના ચેલા નહોતા? કેળવણીની આ રમણીય ભાવના ખ્રિસ્તી અને પુરાતન આયર્લેન્ડમા હતી એટલું જ નહિ પણ મધ્યકાળમા સાગ પુરોપમા પ્રચલિત હતી તત્ત્વજ્ઞાન કોઈ પાઠ્યપુસ્તકોમાથી ગોખવામા આવતું

સૈતાની સકંજો

નહિ પણ કોઈ તત્ત્વવેત્તાના ચરણ આગળ બેસીને શીખાતુ તે જ પ્રમાણે કોઈ મહાન ચિત્રકારોના ચિત્રાલયોમા ચિત્રકલા શીખાતી અને ચતુર કારીગરોની ઉદ્યોગશાળાઓમા અજબ હુન્નરો શીખવાતા આ શાળાઓનો એક માત્ર આત્મા શિક્ષક જ હતો. હાલની માફક તે વખતે સરકાર ઈટિયુનાના મકાનો બાધી કેળવણીના અસખ્ય કાનૂન ધડતી નહિ અને તેનો અમલ કરવાને હલકા પગારના માણસોને ભાડે ગખતી નહિ.

ગુરુશિષ્યની જૂનીપુરાણી ભાવના કેટલે અશે ફરીથી જગાની શકાય એ તો કોણ જાણે પણ એટલુ તો ચોક્કસ છે કે હાલના સંયોગોમા શિક્ષક વધારે ને વધારે અંગે મગકારી નોકર બનતો જાય છે તેથી કેળવણીની પાયમાલી થાય છે અને અતે કદાચ અધર્મ અને અનંવરથા પણ ફેલાય હાલનો નિશાળિયો તો મહેતાજીને સરકારે નીમેલા ભાડૂતી નોકર તરીકે ગણતો થયો છે અલખત, એની નોકરીનો બને તેટલો લાભ લેવામા તેનો સ્વાર્થ છે, કારણકે તેમ ફરીને તે ભવિષ્યમા પોતાનો કમાણી વધારી શકે પણ એવી સેવા લેનાર ને દેનારની વચ્ચેના સબ્ધ દાકતર ને દર્દીના કે વકીલ ને અસીલના બગરુ સબ્ધ કરતા વધારે પવિત્ર નથી રહેતો. આમ ગુરુશિષ્યના પરસ્પર મનધનો સંપૂર્ણ વિપર્યય થતો જાય છે અને દિવસે દિવસે જેમ જેમ કાયદાપોથીમા નવા કાનૂન ઉમેરાય છે અને કેળવણીના નવા કાનૂન ધડાય છે તેમ તેમ આ અવગતિ વધતી જ જાય છે.

આ વિપરીત પ્રવાહની સામે જે હજાર ર્ષ પૂર્વેનો આયર્વેન્ડનો પુરાણો પ્રચલિત આદર્શ હિન્મતમેઝ ગજુ કડુ ધુ આપણા પૂર્વજોની કેળવણીની પ્રણાલિકા મારી હતી એટલુ જ નહિ પણ સારી દુનિયાની સર્વ કાળની સર્વ પ્રણાલિકાઓમા તે શ્રેષ્ઠ હતી.

કેળવણીની ધણી માધનમામત્રી પણ છે છતાં હું ફરીથી જણાવું છું કે કેળવણીનું તત્ત્વ જેવું અહીંયા છે જ નહિ અને કઈ સાચી કેળવણીના નમૂના પણ જાણતે જ જડે છે

પ્રથમ તો સ્વતંત્રતા વિષે આયર્લેન્ડમાં સ્વતંત્રતાનો અર્થ લાગ્યે જ મમજાય છે એ ચીજનો આપણને કઈ અનુભવ જ નથી અને તેની લાવના પણ લગભગ નષ્ટ થઈ ગઈ છે આ વાત એટલે સુધી માત્રી છે કે સ્વતંત્રતાની હિમાયત કરવાને જે મરથાઓ અપાઈ છે તે પણ જરીયે સ્વતંત્રતા આપવાને રાજ દેખાતી નથી તે મોટા જુવમનો મામનો કરે છે અને પછી પોતાના નાના જુવમોની બેડીઓ જડે છે 'તું ન પ્ર' એ આયર્લેન્ડનો અડધો અચ્છો છે, 'તું કર' એ મયદાનો બીજો અર્ધાંશ છે

આના ધર્મ અને નિષેધના નિયમનું જો મખતમા સખ્ત આત્માજ્ય કયાય હોય તો તે આપણી શાળાઓમા દેખીતી રીતે જીવનશક્તિની ખિલાસતને માટે પહેલી જરૂરિયાત તો સ્વતંત્રતાની છે પણ આપણી શાળાઓમા તો સ્વતંત્રતા જેવું કદી હતું નહિ અને છે નહિ—ન તો બાળક માટે, ન તો શિક્ષક માટે કે ન તો શાળા માટે જેમા નાના બાળકો ખીલતા મગજ ને કૂમળા શરીરને મર્વકલ્યાણની હદની અદર વધારેમાં વધારે અગત સ્વતંત્રતા જોઈએ—પોતપોતાની દિશામા હાલવા, ચાલવા ને ખીલવાની છટ જોઈએ—તે પોતપોતાની સપૂર્ણતાને શિખરે પહોચવાનો અનકાશ જોઈએ—ત્ય. કુદરતી અર્થાત્ ઈશ્વરીમાર્ગે ચિકસાવવાના હક પર છેક જ ઊંણી મૂકવામા આવે છે બાળકને ઈશ્વરને નહિ પણ મરમરને માર્ગે પ્રવાણ કરવું પડે છે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કેળવણીના ખાતાં હેઠરાને હાથેપગે બાધે છે ને તેમના મગજ ને દિલને કુંધે છે અપપટા નિયમો ને શિક્ષણક્રમથી,

વિવિધ નિષેધ અને સગ્ગઓ વગેરેના જુલમી જતરડાથી વિદ્યાર્થીઓની શાગીરિક, માનસિક ને નૈતિક વૃત્તિઓને છેક જકડી નાખવામા આવે છે

આથી હું પ્રથમ તો સ્વતંત્રતાની હિમાયત કરું છું દરેક શાળાને તેના સ્થળ, કદ અને શિક્ષકોની શક્તિ અનુસાર પોતાનો કાર્યક્રમ યોજવાની સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ ઉપગત દરેક શિક્ષકને પણ એવી છૂટ મળવી જોઈએ કે જેથી તે પોતાની અગત શક્તિઓ તેના કાર્યમા સીંચી શકે અને તે શિક્ષણના કાગખાનાનુ એક પૈકુ બનવાને મદદે તેના વિદ્યાર્થીઓની સાથે અગત હાર્નિક મનઘ કેળવીને તેમનો માથો શિક્ષક-ગુરુ-આચાર્ય બની શકે દરેક શાળાની વ્યવસ્થામા સ્વતંત્રતાનો મિદ્ધાત હું તો એવી રીતે જડી દઉં કે જેથી તેના મમત્ર તત્રને જ નહિ પણ તેના જુલજા અગતે-શિક્ષકોને તેમજ વિદ્યાર્થીઓને પણ- ઘણી જાતની છૂટ મળે હું કદ અધાધૂધીનો હિમાયતી નથી હું અયાચારનો નહિ પણ સ્વતંત્રતાનો આગ્રહ કરું છું ત્યા માચી અજ્ઞ હોય અને ત્યા દરેક પોતાના તેમજ મામાના હ ને પણ માન આપે ત્યા જ સાચી સ્વતંત્રતા સંભવે

વીર વાતો તરફ વળો !

આવી સ્વતંત્રતાથી કેળવણીનું ઉચ્ચત ધ્યેય સધાય તે સારું દરેક શાળાના વાતાવરણમાં રાષ્ટ્રીય પ્રેરણા હોવી જોઈએ. શાળાએ બાળકના કૂમળા દિલમાં એવા સૂર જગાવવા જોઈએ કે જે પછીના વરસોમાં ઝલુઝલુ કરે. આવી પ્રેરણા પ્રથમ તો ધાર્મિક શિક્ષણમાંથી મળી શકે. માત્રી કેળવણીની દ્રષ્ટિ પશુ સુયોગ્ય રચના હું નથી કહી શકતો કે જેમાં ધર્મના આધ્યાત્મિક તત્ત્વને પ્રથમ સ્થાન ન હોય.

ઉપરાંત સારી દુનિયાની ને ખાસ કરીને સ્વદેશની, શૌર્યની કથાઓમાંથી પ્રેરણા પામી શકાય તેમ વિજ્ઞાન ને કલામાંથી પણ તે સાપડે. જે પોકળ પ્રમાણપત્રોવાળા નહિ પણ નિષ્ણાત શિક્ષકો તે શીખવે તો, તે સાહિત્યમાંથી પણ મળે—જે તે એક ફરજિયાત બોબદે નહિ, પણ જિંડા રસથી વચાય તો. શાળાના વાતાવરણ અને પ્રજ્ઞાવિકામાંથી પણ ભગપૂર પ્રેરણા મળી શકે. છેવટે—તે સૌથી વધારે તો—મહાનુભવ ગુરુવર્ય પાસેથી તે સાપડી શકે.

રેખાગણિતના એક સૂત્ર કરતા શરૂાતનની એક વાત વધારે જિંડી હાથ પાડી શકે. બીજાગણિતના બધાએ પાઠ કરતા, જોન ઓફ આર્ક કે નેપોલિયનની વાતો વધારે પ્રેરણા પૂરી શકે. જે આજની સારી દુનિયાને, અને ખામ કરીને આયર્લેન્ડને દર્શાવે.

જેતાની મરજી

ચીજની વધારેમા વધારે જરૂર હોય તો તે પ્રેમશૌર્યના નવા અનતારની છે સરકારી નોકરી માટે જરૂરી ગણાતી શક્તિને મદદે પ્રાચીન યોદ્ધાઓના જેવી હિંમત, શક્તિ અને સત્યનિષ્ઠા આપણી શાળાઓમા કેળવવાને થોડા પગલા પછુ ભગવામા આવે તો છેવટે આ દેશમા માયા શિક્ષણનો ઉદય થાય, અને પરિણામે આયરિશ શાળાઓ બાળકોને કેટલા તેજસ્વી અને પ્રાણુનાન બનાવી શકે તે આપણા કેળવણી ખાતાના પ્રધાન આયર્લેન્ડના જુનાન વર્ગને કેવી વીરહાસ સુણાવી શકે !

ત્યારે અમે મત એન્ડ્રાની (ગૃહીય) પાદશાળા શરૂ કરી ત્યારે હું દરરોજ માગ બાળકોને કહેતો “આપણે કુલાનના આ શૌર્યમત્ર આયર્લેન્ડમા જગારના તે જમાવના નેરિએ ‘આમરુ ગુમાવીને ઘણા વરસ છવવુ તે ડગતા આખરુએ થોડા વરસમા મરવુ બહેતર છે’ ‘ભલે એક દિવસ અને એક મતમા મારુ આયુધ્ય ખપી જાય—ફક્ત મારો વશ અને પગક્રમ અમર રહે તો બસ તે જ પ્રમાણે દિવાનાના શૂરા મૈત્રિતાની પછુ વીરહાસ વગાડીએ કે ‘અમે કદી એક જુદો બોલ નથી બોલ્યા’ ‘અમાગ બાળકોમા તાકાત છે, અમાગી બલ પર મચ્ચાર છે, અને અમાગ દિવસ મૃશ્વર વસે છે’ તેમ ધનમ કીવનો મત પછુ ઉચ્ચારીએ કે ‘ને હું મરીશ તો માગ તતલાઈઓના અતિ સ્નેહથી જ’ ”

અને આ જૂનનાણીમા આપણે ઇતિહાસની તાજ કહાણીઓ પછુ ઉમેરીએ ‘રેડ્યુ’^૧ અને વુલ્ફ ટોનની,^૨ ગેમર્ટ એમેટ^૩

૧ એવિડાબેથના સમયનો આયર્લેન્ડનો યોદ્ધો

૨ સન ૧૭૮૮ના બળવાનો સરદાર.

૩ સન ૧૮૦૩મા નિર્ધરિતા બળવાનો સરદાર.

અને જોન મીચેલની,^૧ ઓ'ડાવન રોસાર અને ઓ ઓવનીની^૩ વીરજ્ઞાઓ પણ દિલમાં ઘૂટવી જોઈએ એમેટ અને (તેની નોકર) એન ડેવલીનના શૂરાતનની વાતો સાંભળીને આપણા છોકરાઓ અને છોકરીઓના દિલ હલમલી જાય છે, એ મેં જાતે જોયું છે, અને આની પ્રેરણાનો કેળવણીના કાર્યમાં ઉપયોગ કરવો એ હું વાજબી માનું છું.

કેળવણીમાં રાષ્ટ્રીય તત્ત્વ ખામ કરીને આવશ્યક એટલા માટે છે કે તે બાળકની ઉત્તમ શક્તિઓને ખીલવીને તેના સર્વોત્કૃષ્ટ આદર્શને જીવનમાં સિદ્ધ કરવા પ્રેરે છે જો મેં આગળ જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે બાળકનું ઉત્તમ વ્યક્તિત્વ ખીલવવાનું ગ્રામ શિક્ષકનું હોય, તો કઈ પણ રાજકીય પ્રચારની વાત એક બાજુએ રાખીને પણ રાષ્ટ્રીય તત્ત્વને અત્યંત આવશ્યક ગણવું જોઈએ જે શાળા આ તત્ત્વને ખાતલ કરે છે તે કેવળ શિક્ષણની દૃષ્ટિથી પણ દોષિત ગણાય.

અંગ્રેજ સરકારે આ રાષ્ટ્રીય તત્ત્વને આયર્લેન્ડની કેળવણીમાંથી સદતઃ ભૂંસી નાખ્યું છે તેથી જ આપણને ગુલામ બનાવવામાં તે પૂરેપૂરી સફળ નીવડી છે ખરેખર તે એટલી બધી સફળ થઈ છે કે આપણને લાગતું પણ નથી કે આપણે ગુલામ બન્યા છીએ આપણામાના કેટલાકે તો તેમની બેડીઓને શણગારૂં માને છે, અને એવી શક્તિ પણ સેવે છે કે આ બેડીઓ કાપી નાંખવામાં આવશે ત્યારે કદાચ તેમની હાલની સુખસાતિ નાશ તો નહિ પામે!

૧ સન ૧૮૪૭ના તરુણ આયર્લેન્ડ પક્ષનો એક ધુરધર કાર્યકર્તા

૨ સન ૧૮૬૭ના નિષ્ફળ ગણેલા બંડનો એક આગેવાન

૩ સન ૧૮૯૩માં સ્થપાયેલા ગેલિક સંઘનો એક અગ્રેસર

સેતાની સહજે

જે પ્રજા એક વખતે સ્વતંત્રતાને અનહદ આવેશથી ચાહતી હતી તેનામાં આવો ભયંકર ચિત્તભ્રમ થયો છે તેમાં જ 'રાષ્ટ્રીય' (પ્રાથમિક) અને માધ્યમિક કેળવણીની 'અમલકારિક ક્ષેત્ર' સમાયેલી છે. માત્ર પોણાસો વરસ પહેલાં આયર્લેન્ડમાં એવું અડગ અને અણુનમ સત્ત્વ હતું કે જેને કોમ્બેલ છૂંદી નહોતો શક્યો, અને જુલમી કાયદા ભૂંસી નહોતા શક્યા, જે ૧૭૯૮ના દાવાનળમાં ભસ્મ નહોતું થયું, અને જેને પીટ અઢળક ધનથી પણ ખરીદી નહોતો શક્યો. કારણ એ જ કે ત્યાં સુધી પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી રાષ્ટ્રીય અસ્મિતાનાં ઝરણાં પ્રજા પામતી હતી; પણ પંચોતેર વરસની સરકારી 'કેળવણી' પછી તે ભાવના આજે નષ્ટ થઈ ગઈ છે. (ઇંગ્રેજી ભાષાસાહિત્ય પર કેળવણીનું મેંડાણ કરીને સરકારે રાષ્ટ્રીય સાહિત્યને છેક જ વિસારે પાડ્યું છે.) નવી કેળવણીના રાષ્ટ્રીય સંસ્કારના સૂર ફરીથી જગાવવાના તો છે જ. પણ તે ઉપરાંત, આપણી પ્રજાની નષ્ટ થયેલી મરદાનગી પણ ફરીથી ખીલવવાની છે. તેથી શાળાઓમાં રાષ્ટ્રીય પ્રેરણા મળવી જોઈએ તેમજ પ્રજાકીય શક્તિ પણ ખીલવી જોઈએ. આ માટે આયર્લેન્ડે પ્રાચીન શાયંકથાઓ સેવવી ઘટે છે.

હેવટે, ખરેખરી પ્રેરણા તો સાચો શિક્ષક જ આપી શકે. જો આપણે પહેલાંની માફક બાળકોને યોદ્ધાઓ અને ઋષિમુનિઓ પાસે ન પાઠવી શકીએ તોયે આપણે યોદ્ધાઓ અને ઋષિમુનિઓનાં દર્શન તો બાળકોને વખતોવખત કરાવી શકીએ. ખીન્ન બધા ઘંઘામાં નાપાસ થયેલાઓને શાળાઓના મહેતાજીઓ તરીકે ઠોકી બેસાડવાની હાલની નીતિ નાખૂદ કરવી જોઈએ અને આવા ધર્મગુરુ સમા પવિત્ર કાર્ય માટે પ્રજાના સર્વોત્તમ શુદ્ધિવાળા ઉદારચરિત નરરત્નોને જ શોધવા જોઈએ.

થોડા વગ્ગ પગ બેટિજ્યમની એક શાળામાં હુ ગયો હતો, ત્યારે એક વૃદ્ધ પુરુષ ગુપચૂપ બેઠેના છોકરાઓના નાના સમૂહની સાથે બહુ જ ધીમેથી સાહિત્ય વિષે સુદર વાર્તાનાપ વરતો હતો પછી મને ખબર પડી કે તે સામ્રત કાળનો એક સર્વોત્તમ ક્લેમીશ કવિ હતો આવી કાટિના પુરુષોનો સત્સંગ નિશાળોમાં જમાવવો જોઈએ કંઈ દરેક કવિ સારો શિક્ષક ન હોય—જેમ દરેક શિક્ષક કંઈ કવિ તો ન જ હોય પણ કેટલા જૂજ શિક્ષકો સાહિત્યમાં કંઈ પણ હાર્દિક રમ લે છે—અને તેમના મગજ રાજના વર્ગોની ધરેડમાં અને વગ્ગને અતે લેવાની પરીક્ષાના પગિણામાં કેટલા ગુચવાયેલા રહે છે ।

ખરી વાત એ છે કે હાલ મહેતાજીઓને અગત પ્રતિષ્ઠા અને સ્વતંત્રતા, પગાર અને નોકરીના જે ધોગલુખર આપણી શાળાઓમાં નીમરામાં આવે છે તે મુજબ યોગ્ય સ્ત્રીપુરુષો કદી માપડી શકે જ નહિ આ વિષય જાહેરમાં એવો બધો ચર્ચાયો છે કે તે વિષે અત્રે વધુ લખવાની જરૂર નથી મૌ કાંઈ સમજે છે કે એક પોનીમ કગ્તા એક શિક્ષકને વધારે પગાર મળવો જ જોઈએ અને એ ખરેખર ઘણી જ શરમની વાત છે કે આપણી માધ્યમિક શાળાઓમાં ભણાવતા ઘણા યે હોશિયાગ અને સરકારી શિક્ષકોના કરતા નામ્મગેના એક ગાડી હામ્નાગને વધારે પગાર મળે છે ।

અવરાજ મળે ત્યારે . . .

કેળવણીનું નવમર્જન કરવાની મારી જાનના મ મામાન્ય શબ્દોમા સૂચની છે કેળવણીના તત્ર અને સાચા વિષે હું ખાસ લખતો નથી એ તો છેવટ ગૌણ વિષય છે આપણે સર્વે સહેજે વટપી શકીશ કે અતત્ર આયર્નેન્ડને પ્રથમ તો ખૂબ ખર્ચ કરવું પડશે ઉત્તર અને દક્ષિણના સર્વે દેરીઓને મળીને અગ્રેજી કેળવણીના તત્ર પર એના સખત હથોડા માનવા પડશે કે જેથી તેના ઉધાર્થથી મડી ગયેલા લાડપાઝિયા ચૂગ થઈ વહૂની જાય એ પણ દેખીતું છે કે જ્યારે ગણ્ટ્રીય રાજતત્ર ગ્યાશે ત્યારે આયરિશ પ્રધાન ધાગસજાને જવાબદાર ટશે અને તેના હાથમા કેળવણીના અત્યાગ સુધી છૂટા રહેલા જધારે સૂત્રો એવત્ર થશે આ સૂત્રોના નિરામકો હાલ ચાગ છે (જે મરકમના ગધેડાના પગ ને માથાની માફક હમેશા એકબીજાની સાથે જોડા લડાઈ કરી કરે છે) (૧) ' ગણ્ટ્રીય ' (પ્રાથમિક) શિક્ષણના ઉપરીઓ, (૨) માધ્યમિક શિક્ષણના ઉપરીઓ, (૩) કેટનીક વિશિષ્ટ શાળાના નિરામકો, અને (૪) કેળવણી અને ઓદ્યોગિક શિક્ષણનું ખાતું—જે વિજ્ઞાન કરા, માછનીઓ, સોયકામ, મરઘી, ખોરાક, દવાદાર, ઘોડાની ઓલાદ વગેરે વગેરે અનેકવિધ બાબતો

પર દેખરેખ ગણે છે અને જેના શતાવધાની અમલદારો એક ધડીમા નાઈલના કિનારા પર આવેના પુરાતન ખડિયેરો પરથી નજર ઉઠાવીને અત્રેના દોરોમા ફાગી નીકળેના રોગ પ- સહેજમા ધ્યાન આપી શકે છે। વળી મારે ભાગે જ કહેવાની જરૂર છે કે આ ચાર ખાતા ઉપરાંત ડબ્લિનની સરકારનો અકુશ તો આ ખાતામા અગ્યાતી પાઈએ પાઈ પર હોય છે જ અને ડબ્લિનની સરકારની પાછળ સર્વે નિયામકોનું સર્વોપરિ બ્રિટિશ લિબેરીખાતું બિરાજે છે—જેની હકૂમતનો ભોટો દુનિયાના કોઈ ગજ- વહીવટમા છે નહિ.

ભવિષ્યમા પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચી કેળવણીનું નિયમન કરવાને માટે કેળવણીના પ્રધાન સુયોગ્ય અમલદારો તો નીમશે જ પણ તેઓ મર્વે સ્વતંત્ર ખડેખાંઓ નહિ હોય પણ તેમના એક ઉપરીને તામે ગ્હેરો શાળાઓનો સ્થાનિક વહીવટ પણ જિલ્લા બોર્ડને નહિ પણ કેળવણીના રાજ્યમા નિષ્ણાત હોય એવા સ્થાનિક ગૃહસ્થોને સોંપવો જોઈશે તેમજ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષકોને એક રાષ્ટ્રીય સંઘમા જ એકત્ર કરવામા આવશે તેમની ફેરબદલી એક માનડા ક્ષેત્રમા નહિ પણ દેશભરમા યોગ્ય જણાશે ત્યાં થઈ શકશે—તેમના પગાર, બદાઈ તેમજ નોકરીના તમામ હક અને સંયોગો સુધારવામા આવશે અને તેમને દૂકા છુદ્ધિના અમલદારોના સ્વચ્છંદી અકુશમાથી સ્વતંત્ર બનાવવામા આવશે.

ભાષાની બાબતમા હું દ્વિભાષી પદ્ધતિ અપત્યાર કરીશ આયર્લેન્ડમા આજે સાતમા ભાગની વસ્તી આયરિશ બોલે છે, અને બાકીની વસ્તી અંગ્રેજી બોલે છે આયરિશ રાષ્ટ્રવાદીઓ અંગ્રેજી વિભાગમા પણ આયરિશને જ માતૃભાષા તરીકે દાખલ કરશે અને તેને જ સ્વતંત્ર આયર્લેન્ડની રાષ્ટ્રભાષા તરીકે સ્થાપશે તેથી આયરિશ વિભાગમા તો બધી કેળવણી આયરિશની મારફત જ

સેતાની સંક્રમે

આપવામાં આવશે, અને અંગ્રેજ બીજા ભાષા તરીકે શીખવવામાં આવશે આ ક્ષેત્રમાં કદી પણ કોઈ વિષયની કેળવણી અંગ્રેજીમાં તો ન જ અપાય પણ જે વિશાળ પ્રદેશમાં અંગ્રેજ ભાષા ઘૂસી ગઈ છે ત્યાં નિરુપાયે પ્રથમ ભાષા તરીકે અંગ્રેજીને જ સ્વીકારવી પડશે પણ ત્યાં બીજા અને ફરજિયાત ભાષા તરીકે આયરિશ શીખાવી જોઈશે અને વળી લગભગ પહેલેથી જ બધા વિષયોનું શિક્ષણ આ રાષ્ટ્રીય ભાષાની મારફત જ આપવાની ખાસ કાળજી રખાશે. આ રીતે જ અંગ્રેજી બોલતા મુલકમાં આયરિશને ફરીથી માતૃભાષા બનાવી શકાશે.

શિક્ષણક્રમની વિગતોમાં તો દરેક શાળાને બને તેટલી સ્વતંત્રતા આપવી જોઈશે. શિક્ષણનું એક ધોરણ ઘડવાનું, શિક્ષકોને સલાહ અને ગ્રેજુઆ પહેચાડવાનું અને બીજા દેશના કેળવણીના પ્રવાહોથી તેમને વાકેફ ગણવાનું કામ તો કેળવણીખાતાનું રહેશે હું તો કેળવણીનું મધ્યમિદુ ઉપગીખાતાના અમલદારો પૃથ્વી ખસેડીને શિક્ષક પગ ચાપુ આવું તન ખરું જોતા શિક્ષકોનું જ બનવું જોઈશે નાનકુનોને બદલે શિક્ષકો જ ભવિષ્યમાં પ્રગતી કેળવણીનું સુકાન હાથમાં લેશે.

વળી, શિક્ષકોમાંથી જ તપામનીશો અને એ તપામનીશો-માંથી જ ખાતાના ઉપગીઓ પસંદ કરવામાં આવશે અનુભવી કામેય શિક્ષકોને જ મહાવિદ્યાલયોમાં પણ નીમવામાં આવશે.

મારે ભાગ્યે જ ઉમેગવાની જરૂર છે કે મરકારી પરીક્ષાઓની પદ્ધતિ તો નાખૂદ કરવી જોઈશે તે નાખૂદ થશે ત્યારે પણ સંજ્ઞાનો તેને આપ દેશે. એ આયર્લેન્ડમાં જૂઠામાં જૂરી ચીન નીવડી છે. દા.લે દાર્જિલે એક વખત મરકારી કેળવણીખાતાને 'ખૂની ચગખા'ની ઉપમા આપી હતી. આ કેળવણી જે 'જીવતું મોત' નિપજતવે છે તે પૂરા મોત કરતા વધારે ભયકર.

છે આ ચીજો દારૂ અને વેશ્યાના વેપાર કરતા પણ વધારે સત્યાનાશ વાળ્યું છે તેને જલદી જમીનદોસ્ત કરો ! જો કોઈને હજી તેનો પ્રેમ હોય તો તે ભલે નરકમાં જઈને આ ખૂતી પરીક્ષાઓ * ચલાવ્યા કરે !

સારા પગારનાળા અને સારી તાલીમ પામેના શિક્ષકો, સર્વસાધનસપ્ત અને સુંદર શાળાઓ, અને પોતાના જ ક્રમ મુજબ લેવાતી પરીક્ષાઓમાં જિંદગી નમરે પસાર થતા વિદ્યાર્થીઓને ઇનામ આપવાને પૂરતા નાણા—આ વિશિષ્ટ લક્ષણો નરી માધ્યમિક શાળાઓના હશે ધરમા ને બહાર ચર્ચ શકે એવી હાથમજૂરીના કામ પણ દરેક શાળામાં શીખવવામાં આવશે તેની આતરિક વ્યવસ્થા મેં ખીજી ઠેકાણે વર્ણવેલા બાળગર્ભો જેવી હશે—જેમાં બાળકો પોતે જ પોતાના નિયમો અને અગ્રેસરોને પસંદ કરે દરેક બ્યક્તિ સોજે પાદરીએ ખીને છતાં ખીજને તેથી હાનિ ન થાય રિશાળ મેદાનોમાં સુદર રમત એવાય તેથી શરીરનું અને મનનું જતન થાય—એતરો અને જળયો, ખીજો અને કુગરો જળ જમીન અને પશુપક્ષીનો નિષ્ટ અહમમ ફેગવાય, કુદગતની પ્રચલ શક્તિઓની સામે રોજ સાહમિત મામમાગીઓ થાય, અને આ બધાને પરિણામે કાયા ડહણુ થાય અને આત્મનગ પ્રચલ તેજથી ઝળહળી ઊઠે !

છેવટે, આ મમત્ર તત્ત્વમાં સ્વતત્રતાનો પ્રાણુનાયુ સચરવો જોઈએ—જે આયર્લેન્ડે તો સેકડો વગમથી અનુભવે નથી, જે એક વખતે આંથ્રોસની શેરીએ શેરીમાં જોશથી કુકાતો ને જે પ્રાચીન કાળમાં આપણા નામચીન નિશ્ચવિદ્વાનયોમાં મર્વેના દિનમાં પ્રેમશૌર્યની જ્વાલાઓ સતેજ ગખતો.

* આને કેટલીક રીતે આપણી મેટ્રિકની પરીક્ષા સાથે મરખાવી રાખાય.

સંત એંડ્રીનો પાઠશાળા

[એક ફેલોની કહાણી]

[પિયસે આ શાળા ૧૯૦૮ના સપ્ટેમ્બર માસમાં સ્થાપી હતી, ને તે વિષે તેના અત્રે પ્રકટ થતા લેખો તેણે શાળાના સામયિક પત્ર માટે જુદેજુદે વખતે લખ્યા હતા. તેમાં આ શાળાનો કંઈ વિગતવાર ઇતિહાસ નથી, પણ તેના મહાન આચાર્યની આશાઓ અને ભાવનાઓની તેમજ તેની સિદ્ધિમાં મળેલી ઘોડીધણી સફળતાની તેણે કંઈક જાણી કરાવી છે. વળી આ શાળા સ્થાપતા અને ચલાવતા તેને કે વ્યાવહારિક મુસીબતો પડેલી તેનો પણ આખાઈ ચિતાર તેણે આપ્યો છે. તેથી આપણા દેશમાં પણ આવા પ્રયાસ કરનારને ઘણી રીતે એ બોધદાયક નીવડશે.]

૧

મંગલાચરણ

(ક્લન્સલુડ હાઉસ, જૂન ૧૯૦૯)

દર સાલ ઉનાળામાં અને નાતાલમાં આ શાળાપત્ર પ્રકટ કરવામાં આવશે. તેમાં અમારી સાહસની પ્રગતિનું અવલોકન કરીશું અને શાળામાં થતા વિદ્યા અને કલાના કાર્યની નોંધ

મંધરીશું. આમ એનો હેતુ આવાં બીજાં પત્રો કરતાં વધારે વિશાળ ને તદ્દન ઇલાહીયે રહેશે તે માત્ર શાળાની જાહેરાતની પત્રિકા જ નહિ હોય, પણ કેળવણી ને માહિત્યના સવાલોની ચર્ચાનું તે એક મુખ્યપત્ર બનશે. ઉપરાંત આવાં પત્રોમાં ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે તેવી અંગત ભાવનાઓ પણ તેમાં જૂટ થશે. માત્ર માગ જ નહિ પણ મારી માથે આ શાળામાં મામેલ થયેલા માથીઓના પણ વિગતવાર અભિપ્રાયોનું તે વાહન બનશે.

અમારો કંઈ આ ધાર્મિક મંઘ નથી. છતાં હું નથી ધારતો કે કોઈ પણ ધાર્મિક મસ્જાના માથીઓમાં અમારા કરતાં ભાવનાઓનું વધારે ઐક્ય હોય કે બિરાદરીની વધારે તમન્ના હોય. અને છેલ્લા એક વરસમાં આ મીઠી બિરાદરીની જે ઓર સુગંધ માગ દિવમાં પમરી છે તેથી જ આ શાળાને વિષે મેં 'માદમ' શબ્દ આગળ વાપર્યો છે. બાકી, અમે કંઈ અણુચિન્ત્યાં આંધળિયાં કર્યા છે કે તેમાં કંઈ અમાધાગણ મુસીબત છે એવું તો અમે કદી માન્યુ જ નથી.

આ શાળાની વિગતવાર કથા હું આ પત્રમાં વર્ણવીશ એમ ધારીને કેટલાક મિત્રો તેના પર મીટ માંડીને બેઠા છે. ખરું જોતાં તો તે વિષે મારે લખવાનું ઘણું જ છે. વર્તમાનપત્રોમાં ને બીજાં ઠેકાણે માગ પર ઘણા ઉચ્ચ દેશલક્ષિતા આશયો આરાપવામાં આવ્યા છે. પણ મારા દિલની પ્રેરણા તો એક જ છે—જાળકોનો, તેમની નીતિરોતિનો અને તેમના સગનો અગ્રાધ પ્રેમ. મારો એક જ હેતુ છે—અને તેટલાં જાળકોને ઉમદા મરદ બનાવવાનો. અને તો સર્વ જીવત પ્રાણીઓમાં એક કુમાર વધારેમાં વધારે મનોરંજક લાગે છે તેથી ઘણા વરસોથી જોયા આદર્શ પર તેમનાં જીવન કેળવવાની તક મેળવવાને હું ઝપ્તો. એક વર્તમાનપત્રકાર તરીકે અને મદાવિદ્યાલયમાં એક શિક્ષક તરીકે આવી કંઈ તક

સંત એ'લાની પાઠશાળા

મને સાપડી નહિ તેથી છેવટે મારા આવેશના સંતોષની ખાતર જોઈતી મંરથા રચાવવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો.

પ્રથમ તો, વિદ્વાનોને બદલે મજ્જનો ફળવાય, છતાં કેવળ પગીક્ષામા પગાઠ ન થાય પણ વિદ્વાના માયા પ્રેમી બને એવા મગદો બનાવવાને એક શાળાની યોજનામા કેટલાક અંગત મિત્રો મારી સાથે મામેલ થયા વળી મારી વ્યાખ્યા મુજબ આ દેશમાં તો પક્કો આયર્લિશ હોય તેજ સંજ્ઞન હોઈ શકે (કારણ કે તે સારો અંગ્રેજ કે ક્રૂર તો ન જ બની શકે) તેમજ આપણું બાળકોને માટે ટપેલી મર્વ વિદ્વાના પાત્રો આયર્લિશ સાહિત્ય પર જ રચાવા જોઈએ તેથી દેખીતી રીતે મારી શાળા એવી આદર્શ આયર્લિશ ગૃહીય શાળા બનવી જોઈએ કે જેનો જોટો છેલ્લા ત્રણસો વર્ષથી જોવામા નથી આવ્યો. આ વાત મારા ખેત્રણ દિલોબ્ધન દોસ્તોને સોએ સો ટકા ગમી ગઈ તેનું ફળ તે આ અમારી ગૃહ પાઠશાળા.

આવી યોજનાની મફળતાને માટે જરૂરી ધણી બાબતોમાં હું આબાદ ગીતે ફાની ગયો છું એ મારું અહોભાગ્ય માનું છું ! અણુધાર્યા સયોગોથી મને ધણ જ સરમ સ્થળ ને મકાન મળી ગયા, મને સગમ સાથીઓ પણ મળી ગયા; ને પહેલા સિત્તેર કુમાર પણ એવા મગમ મળ્યા છે, કે જેમના પ્રેમનો સુનાસ—પછી નિશાળ ગમે તેટલા વરમ લવિષ્યમા આવે તોયે—મારા દિલમા સદૈવ પમર્યા કરશે.

અમને ડબ્લિનનું એક અમલના વાગનું આલીશાન મકાન ને વળી ભાતભાતના ફળદ્રુક્ષોવાળી સુદર વાડી અને રમતગમતનું વિશાળ મેદાન—એ બધું મામડું મળી ગયું, એ તો અમારું સહુભાગ્ય જ. અમારા ટલન્સવુડ હાઉસનો ઇતિહાસ ઘણો પ્રાચીન છે. આશરે ત્રણસો વર્ષ પર ટલનના જગલમા આયર્લિશ બડખોરોને આશરે

મળતો એ વાન છેક સો વરમ પૂર્વે પણ ગણીતી હતી. દૂર દૂરના પહાડો પરથી ઊતરી આવીને આયર્ગિશ યોદ્ધાઓએ સન ૧૦૦૬ના ઇસ્તગના સોમવારે ધીરુલ (ઇસ્લમ) ના હુમલાખોરાની કતલ કરેલી; તે અમારા જગતના ગાડવાની છાયા નીચે જ. તે ઉપરથી ઇસ્તગનો સોમવાર ડખિનનતી તવારીખમા હમેશા ' કાળો સોમવાર ' જ ગણાતો અને અમારી બારોઝોમાથી જે જમીન પર નજર પડે છે તે ' લોહિયાળા ખેતર ' ને નામે મશહૂર હતી વળી ચોડા વરમ પડી ધીરુલથી નના માણસો આવીને ડખિનનમા વસ્ત્યા, અને ૧૩૧૬મા તેમણે આ જ જગતમા ઓ-હુવ વગના આયર્ગિશ યોદ્ધાઓને હગીને આગવી દારનુ પાકુ વેર લીધેલું એમ તવારીખમા વાચ્યુ છે આ તો બધો ખૂન જુનો ઇતિહાસ કહ્યો પન મન ૧૮૩૩માં આ ધરનો જે માલિક હતો તેની પામેથી જોન લેકી નામના ગૃહસ્થે તે વેચાતુ લીધેનુ તે લેકીના દીક્રાને દીક્રે પ્રખ્યાત ઇતિહાસગર વિવિયમ એડવર્ડ દાર્ટપોવ લેકીનો જન્મ આ જ ધરમા મન ૧૮૩૮મા થયેયો આમ અમારો આરાગ વિદ્વાત અને દેશ-ભક્તિના ઉચ્ચ આદ્યોથી પુનિત થયો છે લેકીની વિદ્વાતાની બગબરી અમારો લોહિયાળા લોહિયાળા વિદ્યાર્થી પણ લાગ્યે જ કરો શકશે, ત્યારે બીજી પાસ લેકીનો સ્વેચ્છેમ ગાગા દિવનો અને જીવનમર જગજગેલો હોવા છતાં અમારા જેવા ડોડા અને અચળ પાવા પર ગ્યારેનો તે નહેનો જ.

કવનમયુડ દાઉમમાં શામ કરવાની મને પછી માત્ર પડી છે તેથી પણ વધારે મગ, જેમને મારા ગાગા દોરતો અને નિગદો હતો સકુ તેમની સાથે શામ કરવામાં પડી છે એથી વધારે દર્પની વાત તો એ છે કે માગ દોરનો અને નિગદોમાં સિસોની સાથે સિખોનો પણ સમાવેશ દું કરી સકુ હું આખા વરમ

સંત એ'હાની પાઠશાળા

દરમ્યાન રોજના કામકાજમાં હું ઘણો કડક રહ્યો છું, તેથી આ અવસરે જરા છૂટથી વખાણ કરવાની તક લઉં છું. એ સંભવિત છે કે છોકરાઓને જરા વધારે પલોટીને તેમનાં બેઠાંમાં અમે વધારે જાનનો ખર્ચનો હસોહસ ભરી શક્યા હોત. પણ હું નથી ધારતો કે બીજી કોઈ પણ પદ્ધતિથી કે બીજા કોઈ શિક્ષકગણની મારફત વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી હસીખુશીને વધારે સંગીન કામ લઈ શકાયું હોત, અથવા તો ભવિષ્યના કાર્યને માટે વધારે સંગીન તૈયારી થઈ શકી હોત.

હું કબૂલ કરું છું કે અમને અનેક રીતે સોનેરી સયોગો સાંપડ્યા છે. આખા આયર્લેન્ડમાં આવડી નાની કોઈ શાળા નથી કે જેના વિદ્યાર્થીઓમાં અંગત અને રાષ્ટ્રીય શક્તિનું વધારે બિરદ હોય. અમારા સિત્તર છોકરામાંથી ભાગ્યે જ કોઈનું કુટુંબ એવું હશે કે જેમાં દેશપ્રેમ અને સ્વાર્થત્યાગની કે સાહિત્યની કે રાજકીય સેવાની કંઈ પ્રણાલિકાઓ નહિ હોય. અવન-માદના પ્રાચીન બાળસૈન્યનો દરેક છોકરો કોઈ શૂરાનો ફરજન્દ હતો, તેમ અમારી શાળાના બાળચમૂનો પણ દરેક છોકરો આયર્લેન્ડમાં કોઈ ને કોઈ વિષયમાં નામાંકિત થયેલા પુરુષનો દીકરો કે ભાઈ, ભાણે કે ભત્રીજો છે. આ એક જ વાત અમને લગ્ય પ્રેરણા આપવાને બસ છે. 'હું મારા બાપનો દીકરો છું' એવું જાન દરેક બાળકને જીવનમાં પ્રયાણ કરવાને ઠીક જોમ આપે છે.

વળી અમારી જાહેરાતની પત્રિકાથી પણ અમને ખૂબ લાભ થયો છે. અમારી શાળાને મર્વત્રેષ્ટ રાષ્ટ્રીય પાઠશાળા તરીકે અમે વર્ણવી છે તેથી તેની કીર્તિને અમારે શોભાવવી જ રહી. અમારે આયર્લેન્ડના નામને પણ ઉજાળવું જોઈએ. આયર્લેન્ડની જે વીર પ્રણાલિકાઓને અમે સચેત કરી ચિરંજીવી કરવા માંડીએ છીએ તેને લાભક પણ અમારે થવું જ જોઈએ. અવન-માદની ગાથા

જેની બાળસેનાના ચરાઓ કાનોટની રાણી મૌવની સામે પોતાના અસ્તર પ્રાંતનો બહાદુરીથી બચાવ કરતાં એક નામચીન નાળા આગળ કતલ થયા હતા, અને તે પછી પણ તેમનાં મુખમાં પર કૌમાર્યની સુંદર સુરખી ઝળકી રહી હતી; કુહાલનની અમર કીર્તિ અને તેના અમર વચ્ચનામૃત જે હજી કાનમાં વાગે છે ‘આખર ગુમાવી ઘણાં વરસ જીવું તે કરતાં આખરેયે થોડાં વરસમાં મરવું એ બહેતર છે’ ને ‘હલે એક દિવસ ને એક રાતમાં મારું આયુષ્ય ખપી જાય—ફક્ત મારો યશ અને પરાક્રમ અમર રહે તો બસ;’ તેમજ શીઆનાની મોટી નામના અને મગરૂબ વચન. ‘અમે કદી એક જુદો બોલ નથી બોલ્યા, નથી અમારા ઉપર જુદું બોલવાનો આરોપ કોઈએ કદી મૂક્યો.’ ને વળી ‘અમારાં બાવડામાં તાકાત છે, અમારી જીભ ઉપર મચ્છાઈ છે અને અમારા દિલમાં ઈશ્વર વસે છે;’ ને છેવટે ઈસુ ખ્રિસ્ત જેવા પવિત્ર કાલમ કીલનો એકરાર: ‘હું મરીશ તો મારા જનભાઈઓના અતિ-સ્નેહથી જ’—આ એવું પૂર્વજોની કીર્તિ, ઈર્મ અને વાણીને અમારે દીપાવવાં જ જોઈએ.

આવા પ્રેત્માહનથી આયગ્નિશ છોકરાઓને બહાદુર અને સ્વાર્થત્યાગી, માયા અને પવિત્ર ચતાં સહેલાઈથી શીખવી શકાશે. મારી ખાતરી છે કે ખીજા કોઈ આદર્શ તેમની કલ્પનાને કે હૃદયને શૂન્યતાનો વધારે પાનો નહિ જ ચડાવી શકે.

ફળવણીમાં રાષ્ટ્રીય તત્ત્વ એટલા માટે જરૂરી છે કે તે બાળકની ઉત્તમ વૃત્તિઓને પોષીને તેના સર્વોત્કૃષ્ટ આદર્શને જીવનમાં મિલ્લ કરવા પ્રેરે છે. ગેલિક અધના એક ગમામદ તરીકે રાષ્ટ્રીય ભાષાસાહિત્યનો પ્રચાર કરવા એ પ્રતિષ્ઠા લીધી ન હોત તો એ કેવળ શિક્ષણના દૃષ્ટિબિન્દુથી પણ બને તેટલે અંશે આ શાળાને આયગ્નિશ અને રાષ્ટ્રીય બનાવવાને હું કોશિશ કરત.

સંન એ'હાની પાઠશાળા

એક આયરિશ શાળાનો હું એવો અર્થ કરું છું કે તેમાં આયર્લેન્ડને એક રાષ્ટ્ર તરીકે વિનાદલીલે સ્વીકારવામાં આવે. તમારે આયરિશ ભાષાનાં વખાણ કરવાની જરૂર નથી: આયરિશ ભાષા બોલો એટલે બમ; અંગ્રેજી રમતોને ધિક્કારવાની જરૂર નથી: આયરિશ રમતો રમો એટલે બસ; તમારે પગલા ઇતિહાસ, માહિત્ય વગેરેની ઉપેક્ષા કરવાની જરૂર નથી—પણ તેનો અભ્યાસ કરો તે આયરિશ દૃષ્ટિબિન્દુથી જ કરો. આયરિશ શાળામાં કઈ માત્ર આયરિશ ભાષા જ નહિ શીખવાય—જેમ આયરિશ પ્રાગ માત્ર પોતાની જ ભાષા બોલીને નહિ અટકે. છતાં આયરિશ પ્રાગની માફક આયરિશ શાળાના અણુએ અણુમાં આપણા માહિત્ય અને સંસ્કૃતિની મુલામ પમરવી જ લેઈએ.

છે. તેમજ આપર્લેન્ડના પોણા ભાગમાંથી આયરિશ ભાષા નાખૂદ થઈ છે ત્યાં પાછી રવભાષા જમાવવાને માટે પણ આ એક જ પદ્ધતિ આપણું અચૂક સાધન છે.

આ પદ્ધતિ મુજબ શરૂઆતમાં તો દરેક બાળક તેના ઘરમાં જે ભાષા શીખ્યું હોય તેમાં જ તેને કેળવણી અપાય. કાનહેરા, દીકાંનલે, મેયો, કેરી અને વોટર્ફર્ડ જિલ્લાના કેટલાક ભાગમાં આ ભાષા આયરિશ છે. બાકીના ભાગમાં ને હબ્લિનમાં અંગ્રેજી પ્રચલિત છે. ત્યારે હું બેદિન્યમમાં હતો ત્યારે મેં જોયું કે ખીમ વરસમાં જ નવી ભાષાનું શિક્ષણ શરૂ કરવામાં આવતું. પણ અમારી શાળામાં તો અમે પહેલા દિવસથી જ ખીજી ભાષા તરીકે આયરિશ દાખલ કરી દીધી—પણ તે એવા થોડાથોડા ને મીઠાડા શબ્દોમાં કે જેથી નવું બાળકને કંઈજ લાગવાને બદલે બાળકને આતંદાથી લાગે. તો જે પહેલા વરસમાં તો શિક્ષણના વાહન તરીકે નવી ભાષાનો ઉપયોગ ન જ કરી શકાય. પણ સાધારણ વસ્તુઓનાં નામ ને સાદાં વિશેષણ અને ક્રિયાપદ સમજવામાં આવે એટલે તરત જ દ્વિભાષી પદ્ધતિને પૂરેપૂરો અમલ શરૂ થઈ જાય.

આમ અમારી શાળામાં દરેક બાળકને આયરિશ ભાષા શીખવવામાં આવે છે. બાળવિભાગમાં અને નીચલા વર્ગમાં ત્રીસ બાળક છે તેમાંથી એક જ બાળક માતૃભાષા તરીકે આયરિશ બોલે છે; છતાં પહેલા જ દિવસથી તેમને બધાને આયરિશ શીખવવામાં આવ્યું છે. વર્ગમાં તેનો છૂટથી ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને અંગ્રકાણિત, કુદરતવિજ્ઞાન અને શારીરિક ક્વાયત શીખવવામાં પણ તેનો સાવચેતીથી જરા જરા ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ત્યારે બીજા વર્ગમાં તો (જિંસું ગણિત, વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર વગેરે જે વિષયમાં આયરિશ પાઠ્યપુસ્તકો હજી તૈયાર થયાં થી તે સિવાયના) તમામ વિષયો અંગ્રેજી ને આયરિશ—બંને

સંત એ'હની પાઠશાળા

ભાષામા શીખવાય છે અર્થાત્ આયરિશ, અંગ્રેજ અને બીજી ચાલુ ભાષાઓ, તે તે ભાષાની મારફત જ શીખવામા આવે છે તે ભાષા સિવાયના તમામ વિષયો આયરિશ ને અંગ્રેજ—બંનેની મારફત શીખવામા આવે છે વસ્તુતઃ કેટલીક વાર કોઈ વર્ગ કેવળ આયરિશમા અથવા તો કેવળ અંગ્રેજમા જ લેવામા આવે છે પણ સામાન્ય નિયમ એવો છે કે દરેક વિષયનું શિક્ષણ—પછી તે ખ્રિસ્તીધર્મ હોય કે બીજગણિત, કુદરતવિજ્ઞાન હોય કે લેટિન—પહેલું આયરિશ મારફત ને પછી અંગ્રેજ મારફત આપવું અથવા તે ક્રમ ઉત્તાવવો રાષ્ટ્રીય નાય અને શારીરિક ક્વાયતમા તો અંગ્રેજની કઈ જરૂર પડતી જ નથી ને શિષ્યો અને શિક્ષકો વચ્ચે મધો વ્યવહાર મોટે ભાગે આયરિશમા જ થાય છે

આની પ્રથા ગયા સપ્ટેમ્બર માસથી (લગભગ નવ મહિનાથી) ચાલે છે ને આટલા વખતમા જ તે ઘણી મદ્દન નીવડી છે સપ્ટેમ્બરની આઠમી તારીખે જે છોકરાઓ દાખલ થયા તેમને ખમર પણ નહોતી કે આયરિશ જેની કોઈ ભાષા હરો જતા તેઓ હવે આયરિશમા કામચલાઉ વાતચીત કરી શકે છે, એટલું જ નહિ પણ બીજગણિત કે રેખાગણિતના પાઠ આયરિશ ભાષામા અપાય છે તે સહેલાઈથી સમજી શકે છે આ ઉપરાંત અમે ફ્રેન્ચ અને અંગ્રેજ, લેટિન અને ગ્રીક ભાષાઓનું તેમજ વિજ્ઞાન અને ગણિતશાસ્ત્રનું સગમ શિક્ષણ આપ્યું છે—જે બીજી સામાન્ય શાળાથી જરાયે ઊતરવું ન કહેવાય વળી ઇતિહાસ, ભૂગોળ અને કુદરતવિભાગમા એવું નૂતન રાષ્ટ્રીય તત્ત્વ અમે દાખલ કર્યું છે કે જેનો જોગ આયર્લેન્ડની કોઈ શાળામા નજરે નહિ પડે.

મેં સરજ્ઞાતમા જ જણાવ્યું છે કે અમારી વિદ્યાર્થીઓની મખ્યા જતી છે અમે પહેલે જ દિવસે ૪૦થી સરજ્ઞાત કરી તેમા

નિયમિત રીતે જે વધારો થતો ગયો છે તે જોઈને મને ઘણો આનંદ થયો છે અને આ આગાધી શરૂઆત કરી પણ થોડા જ વખતમાં પાચમો વિશાળ ખડ ઉમેરવો પડ્યો. આમ જે જગ્યા અમને માપડી છે તે પણ કવે નાજ વધતી જતી સખ્યાને સમાવવાને ઘણી ટૂંકી પડતી જાય છે તેથી મોટા સલામ્યાન માટે, ગસાયનિ પ્રયોગશાળા માટે બોજનશાળા માટે વધારે ખડો બાધવાની યોજના અને ધડીએ છીએ પ્રાર્થના માટે ખડ બધાવવાને પણ અને આતુર છીએ આવતા સપ્ટેમ્બર માસમાં અમારા શિષ્યો શાળામાં પાછા આવશે ત્યાં સુધીમાં આ યોજનામાંથી કેટલી અને પાર પાડીશું તેની મને ખબર નથી. કેટલીકવાર મને એમ થાય છે કે કોઈ સખપતિ અમારી શાળાના નિભાવ માટે મોટું દાન આપી દે તો કેવું મારું! ને પછી મને એમ લાગે છે કે ધીમે ધીમે હાડમહેનતથી આ શાળાની ઇમારત રચવી એ જ જહેતર છે.

શાળાના ઉત્ખવ પ્રસંગે—માર્ચની ૨૦, ૨૧ અને ૨૨ મી તારીખે પહેલા નાટ્યપ્રયોગ રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા તે વખતે કસરતશાળાને નાના નાટ્યગૃહમાં ફેરવી નાખવામાં આવી હતી અમારા કુમારોએ જે નાટકો લખવી બતાવ્યા હતા પહેલું દા. ડગલાસ હાઈડે રચેલું કોનોટના એક સતનું, અને બીજું, સ્ટેન્ડીશ ઓ'ગ્રીડીએ લખેલું 'શીનનો ઉદય' એ નામનું નાટક (આ બીજા નાટ ના સાર માટે જુઓ 'નાટકોનો સાગ')

દરેક ખેલ વખતે એકસોથી વધારે પ્રેક્ષકોએ હાજરી આપી હતી અને છેલ્લી રાતે તો સર જોન હીસ, પ્રોફેસર મેકનેઈલ, પ્રસિદ્ધ કવિ ડબલ્યુ બી ચીટ્સ મી સ્વીવન ઝીન અને મી પેટ્રીક કોલમ હાજર હતા આ સર્વેએ—ને ખાસ કરીને કવિવર ચીટ્સે અમારા બાળકોના અભિનયના ખૂબ જ વખાણ કર્યા હતા.

સંત એ'લાની પાઠશાળા

—જોકે તેથી છોકરાઓ બગડી નહિ જાય એવી મારી જાનરી છે. વર્તમાનપત્રોએ પણ ઘણાં સરસ અવલોકન પ્રકટ કર્યા હતાં. આ નાટકોના નાટ્યક્રમની નીચે મેં જણાવ્યું હતું કે આવતા ઉનાળામાં અમે એક નાટ્યદશ્ય અને નાટાલમાં એક ધાર્મિક નાટિકા રજૂ કરીશું. હવે ઉનાળો આવ્યો છે અને તેની સાથે અમારા નાટ્યદશ્યની પણ તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. તે દશ્યમાં કુદાલનની બાળ-લીલા રજૂ કરીશું અને તેનો મોટો ભાગ મેં મૂળગ્રંથમાંથી જ લીધો છે. (આ નાટકના સાર માટે જુઓ 'નાટકોનો માર')

અમારી શાળા સ્થપાયા પછી આટલા થોડા વખતમાં અમે કુદાલનને રંગભૂમિ પર રજૂ કરવાનું ભારે સાહમ કરીએ છીએ એ જોઈને ઘણા કદાચ નવાઈ પામશે. પણ પહેલા વરસની પૂર્ણાહુતિ કરતાં કંઈ લગ્ય આદર્શ કુમારો આગળ રજૂ કરવાનો અમારો હેતુ છે—જેથી ઉનાળાની રમ્મ ભોગવવાને તેઓ ઘર તરફ સિધાવે ત્યારે તેમના દિલમાં કુદાલનની વીર મૂર્તિ રમી રહે અને તેમના કાનમાં તેની વીરવાણીના પડધા વાગ્યા કરે. આ શાળામાંથી કુમારો વિદાય થાય ત્યારે તેમના પરમ પ્રિય નાયકના—અર્થે તેમના દેશની જ નહિ પણ કદાચ મારા જગતની મર્વોત્તમ બાલમૂર્તિની મોહિનીને વચ થઈને તેઓ વિચરે એ મર્વથા ઇષ્ટ જ છે.

પ્રગતિના પથ

(કલચલુડ દાઉસ ' ટિસેમ્બર ૧૯૦૬)

છેલ્લા છસાત વરસ દરમ્યાન મારા વિચારો અને ધૂનો મારા કોઈ મુખ્યપત્રમા પ્રમટ કરવાની મને ટેવ પડી ગઈ છે કોઈને જેમ તમાકુનું, મોટરનું કે ક્ષવાઈ વિમાનનું વ્યસન હોય છે તેમ મને મારું પોતાનું પત્ર ચલાવવાની આદત પડી ગઈ છે કોઈ પણ સ્ત્રીજના રાજના વપરાશથી તેની ટેવ પડે છે તે હાલના રાજ-રાજ વધારે વ્યાકુળ બનતા જમાનામા રાજ રાજ નવીનથી સ્ત્રીને આપણા વ્યવહારની યાદીમા ઉમેરાતી જાય છે મારો એક મિત્ર રાજ ચિંતા કર્યા કરે છે કે મારી પોતીકી નાટકશાળામા રખડ્યા વિના મને કેમ એન પડતુ હશે બીજાને એક દોસ્ત સમજી નથી શકતો કે મને કઈ સંગીતની મડળી ચલાવવા કરતાં બાળકોની સાદી શાળા ચલાવવામા કેમ વધારે રસ પડતો હશે પણ ઈશ્વર દરેકને ઘટતી શક્તિ અને નબળાઈ, ડહાપણ અને મૂર્ખાઈ આપી રહે છે અને હથેલીની રેખાઓની મારફત દરેમની જરૂરિયાતો પણ જુદીજુદી હોય છે મને ખદિ પણ તમાકુ કે વિમાનની જરૂર પડી નથી પણ મારુ મુખ અને સેવા વધારવાને માટે મને શાળા અને સામયિક પત્ર અત્યંત આવશ્યક લાગ્યા છે શાળાની મારફત

સંત એ'લાની પાઠશાળા

દિવસમાં બાળકોનો સત્ત્રંગ હું ભોગવું છું અને તેથી જ ઉચ્ચ પ્રેરણા પામું છું તે મારા પત્રની મારફત પ્રગતિ પહોંચાડું છું.

શાળાપત્રના ક્ષેત્રનો જરા વિસ્તાર કર્યો છે. તેને અંગે તેના નામમાં પણ સહેજ ફેરફાર કર્યો છે. શાળા અને આ પત્ર ત્યાં સુધી ચાલશે ત્યાં સુધી તેમનો નિષ્ઠ મંબંધ તો કાયમ રહેશે જ. છતાં ભવિષ્યમાં આ પત્ર માત્ર નિશાળનું મુખપત્ર જ નહિ રહે. આપર્લેન્ડના પ્રાચીન વીરયુગમાં વધારેમાં વધારે ભોળા દિલના યુવાને જ ઊંચામાં ઊંચું માન મળતું, વધારેમાં વધારે દયાવાળા રાગનાં જ ગુણગાન થતાં, તે સૌન્દર્યની મર્વોત્તમ કૃતિઓ ધડનાર કવિઓની જ પ્રશંસા થતી. તે યુગની ભાવનાઓ અને આદર્શો ફરીથી જગાડવા ઇચ્છનાર સર્વ આ પત્ર દ્વારા એકત્ર બને એવી આશા હું રાખું છું. છતાં આ શાળાની સાથે કંઈ પણ મંબંધ ધરાવતા માણસોના વિચારો આ પત્રમાં રજૂ કરવાની મારી મૂળ નેમ હું નથી ઠોડવાનો, એ પણ ચોક્કસ. આપણા દેશમાં આચાર કે વિચારના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં જેઓ યશસ્વી નીવડ્યા હશે તેઓ આ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ વખતોવખત વ્યાખ્યાનો આપવા આવશે, અને તે વ્યાખ્યાનો આ પત્રમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. આમ આજના આપર્લેન્ડમાં ઊંચામાં ઊંચી ભાવનાઓ સેવનાર અને મર્વોત્કૃષ્ટ કર્મ કરનાર નરરત્નોના અત્યંત લાભ વિદ્યાર્થીઓને મળશે. એથી જ કદાચ આ શાળાને તેઓ વધારેમાં વધારે દુઆ દેશે.

કુળની એક ભલી છુટ્ટી બાઈએ એક દિવસ રસોડામાં ચૂલા પાસે બેઠે બેઠે મને વાતો કહેલી તે પરથી મને આ કેળવણીના પહેલવહેલા સંસ્કાર પડેલા. તેણે જૂના વખતના શૂરા મહારાજાઓ વિષે ડાહી અને શાણી વાતો કરેલી કે જેવી મેં પછીથી કદી પણ સાંભળી કે વાંચી નથી તેણે આ વાતો તો મને ગમ્મત કરાવવાને કહેલી, પણ તેમ કરતાં અનાયાસે તે મારી મોટામાં ખોટી ગુરુ બની ગઈ. તેમાં તેણે એક નામાકિત મહારાજાની વાત કહેલી. તે રાજાએ પોતાનાં સગાંસંબંધીઓના કુમારોની એક મંડળી જમાવી હતી. તે કુમારોને તેમના પોતાના અગ્રણીઓ નીમવાની અને કાયદા ધડવાની પણ છૂટ આપી હતી. આ કુમારોને શસ્ત્રવિદ્યા શીખવવાને તે રાજાએ પોતાના ચૂરામાં શૂરા સુબટો નીમ્યા હતા, તેમને કલાઓ શીખવવાને તેણે પોતાના ઉત્તમ કારીગરોને ચૂટ્યા હતા, અને તેમને તત્ત્વજ્ઞાન શીખવવાને તેણે પોતાના વિદ્વાન દુર્ધરને પસંદ કર્યા હતા. રાજા પોતે પણ તેમને શિક્ષણ આપતો; અને તેને આ કુમારોનો સગ એટલો બધો ગમતો કે રાજકાજમાંથી ફાજલ રહેતા વખતનો ત્રીનો ભાગ તે છોકરાઓને શીખવવામાં કે તેમની સાથે રમતગમતમાં ગાળતો આ વખત દરમ્યાન તેનો ખુદ પ્રધાન પણ તેને જરૂરી કામસર મળવા ચલાતો તો તેને એક જ જવાબ મળતો કે: “રાજા તેના બાળમित्रો સાથે રોકાયેલો છે.” આવી વાતોથી જ અવન-માહના બાળસૈન્યના મને પહેલા સંસ્કાર પડ્યા અને ત્યારથી તે મિત્ર મારા દિલમાં અંકાઈ રહ્યું છે.

ખરેખર, મને લાગે છે કે અવન-માહની વાતમાં છોકરાઓ માટે અને બીજી એક વાતમાં છોકરીઓ માટે કેળવણીની જે સુંદર અને વિશિષ્ટ પ્રણાલિકાનું પિંજાન ચાલુ છે, તેનો આખો દુનિયાની તવારીખમાં બોટો જડે એમ નથી. તે જમાનામાં દાનાં

સંત એ'હાની પાઠશાળા

દિલ, વિશાળ વિદ્વતા અને કુશળ કારીગરી માટે સુપ્રસિદ્ધ થયેલા ગુરુઓની છાયા નીચે, રમ્ય સ્થળોમાં બાળકોને એકત્ર કરવામાં આવતાં. આમ સાચી કેળવણીનાં બન્ને મુખ્ય તત્ત્વ ત્યાં મળી રહેતાં: યોગ્ય વાતાવરણ અને બાળકની સર્વોત્કૃષ્ટ શક્તિઓને ખીલવે એવા સાચા ગુરુઓનો નિકટ સહવાસ. વળી, અમુક ચોક્કસ હદની અંદર બાળકોને પોતાના કાયદા ધડવાની અને તેના અમલ કરવાની, પોતાના આગેવાનો ચૂંટવાની ને તેમને બરતરફ કરવાની છૂટ અપાતી—અર્થાત્ તેમને સ્વરાજ મળતું. આમ પોતાનું વ્યક્તિત્વ ખીલવવાની અને છતાં સર્વેનાં સર્વોપરિ કલ્યાણની કાળજી રાખવાની તેમને ટેવ પડતી. તેમની શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક કેળવણીનો સુંદર સમન્વય થતો. જાંચા આલ નીચે ખુલ્લી હવામાં ખીલવાની તેમને તક મળતી, તેમ તેઓ સુયોગ્ય વ્યાયામની અને મર્દાનગીની રમતગમતોની મોજ માણતા. ક્યાં આ પુરાતન કેળવણીની વિશાળ લાવનાઓ અને ક્યાં આ આજના સરકારી અમલદારોનાં કાડિયા જેવાં મગજની છુલ્લક આંટીઘૂંટીઓ ! છેવટે ઉમેગવું જોઈએ કે જૂના ગુરુઓના મદદનીશ શિક્ષકો પણ શરીર, બુદ્ધિ ને આત્માની શક્તિ માટે પંકાયેલા પ્રગ્નતા બરદારો, કવિઓ અને દિલસૂદો હતા—આજના જેવા ભાડૂતી વેઠિયા ન હતા.

જેમ અવન-માહની કુમારસેના સમગ્ર શિક્ષણપદ્ધતિના આદર્શ તરીકે તરી આવે છે તેમ એ પ્રથાના પરિપાકરૂપે કુહાલનની રમ્ય મૂર્તિ કલ્પનાને હેરત પમાડે છે. કુહાલન પોતાની કેળવણી નીચેના શબ્દોમાં વર્ણવે છે: “ મારી વિધાતાએ મને દૂધ પાઈ મોટા કર્યો; ફર્જમે મને તેની ઘૂંટણ પર રમાડ્યો; કોનાલ મારો શત્રુવિદ્યાનો સાથી હતા; મોટા સરદારે મારી ખાતરપંપાળ કરી; મારા મુલાખી પિતાએ મને વિવેકવિચાર શીખવ્યાં; મહાકવિને ચરણે બેસીને હું કાવ્ય શીખ્યો; મોટા કુઈડે મને દિલસૂદો

શીખવો; કુહુર રાજાએ મારું શરાતન ખીલવ્યું—આવા અલસ્ટરના મહારથીઓ, સુભટો અને કવિઓએ મારી ટેળવણીમાં હિસ્સો આપ્યો છે. ”

ગેલ પ્રજાનો સર્વોપરિ નાયક કુહાલન આ રીતે ઘડાયો હતો. માની લો કે કદાચ કુહાલન નામનો કોઈ શરો થયો ન પણ હોય, ને અવન-માહમાં કોઈ કુમારસેના પણ ન જન્મી હોય; છતાં સર્વ-શ્રેષ્ઠ મનુષ્યત્વની ખિલવણી માટે જરૂરી શિક્ષણ અને વાતાવરણની લાવના તો આ સાહિત્યમાં અમર અક્ષરે આલેખેલી છે જ. સાચા શૌર્યની તાજગી ને શક્તિ, કુહાલનના આ એક જ વાક્યમાં જૂના કવિએ સ્વયં છે: “ હું બાળકોની સાથે બાળક થતો; હું મરદોની સાથે મરદ બનતો. ”

આપણી સંસ્કૃતિએ હવે એવો વિચિત્ર પલટો આવ્યો છે કે જેથી ટેળવણીની જૂની આયરિશ પ્રથા સર્વાંશે સજીવન કરી શકાય એમ નથી. પ્રાચીન કાળમાં આપણા દેશના સુભટો અને સંતો પોતાના ઘરમાં જ કુમારોનાં ને કન્યાઓનાં ગુરુકુળ સહેજે ચલાવતા. તેમ હાલ કોઈ કરે એમ નથી. આપણા ડૉ. હાર્ડિંગ, કવિ વીડમ કે પ્રો. મેફનેઈલને જો તેમના કોઈ દોસ્તો એમ કહે કે અમારાં બાળકો તમારે ત્યાં શીખવાને મોકલીશું તો કદાચ તેઓ રાતાપીળા પણ થઈ જાય. છતાં આપણા શરાઓ, મતો અને વિદ્વાનોને આપણી નિશાળામાં તો જરૂર લઈ આવી શકીએ (જેમ અમારી શાળામાં લાવીએ છીએ નેમ). અને બાળકોને તેમના સત્સંગનો લાભ આપી શકીએ. તેમજ બીજા બધાવ ધંધામાં નાલાયક નીવડેલાને મહેતાજીઓ તરીકે ઠોકી બેસાડવાની પ્રથા આમે આપણે સખત પોકાર કરવો જોઈએ, અને આવા પવિત્ર કાર્યને માટે દેશના સર્વશ્રેષ્ઠ, જીવિશાળી ને આધુનિક પ્રયોગોની નિમણૂક કરવાની માગણી કરવી જોઈએ. વળી હું એમ

સંત એકાની પાઠશાળા

પણ માનું છું કે આગળનાં બાળરાજ્યોની જૂની પ્રણાલિકા મુજબ શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક કળવણી આપવાને બનતા બધા પ્રયાસ કરવા જોઈએ.

આ ઉપરથી કોઈ એમ ન સમજે કે આપણી નિશાળામાં બાળકોને કેવળ મોજમજલ કરાવવાનો જ મારો આશય છે. બાળકોને સહાય કૃત્રિમ આનંદના વાતાવરણમાં જ જેઓ રાખવા માગે છે અને શોક, દુઃખ, હિંસા, વિગ્રહના સનાતન કાયદાને જેઓ બાળકોની નજરથી દૂર રાખવા આહે છે, તેવા વાયા તે દીલાં પોતિલાંના માણુઓ તરફ મને તિરસ્કાર છે. લડત અને સ્વાયંત્યાગ, શિસ્ત અને કર્મયોગ—એ જ શાળાના મુખ્ય મુદ્દાલેખ હોવા જોઈએ. નમ્રતા મને માન્ય છે, પણ નમળાઈ તો ન જ જોઈએ; નાનાં બાળકોની પીઠ પર વધારેપડતો બોળે લાદવો ન જોઈએ, પણ જે બોળે તે ખમી શકે તે તો દરેક બાળક અને મરદે ઉપાડવો જ જોઈએ.

હવે અમારી શાળાની પ્રગતિ વિષે થોડુંક લખીશ. અમારી બાળસેનામાં હાલ લગભગ સો છોકરાઓ છે. ત્યારે અવન-માહના જેટલી દોહસોની સંખ્યા થશે ત્યારે અમે અટકીશું. કોઈ પણ માણુસે ગણતરી કર્યા વિના છોકરાઓને કળવણી આપવાની જુએદારી ન જ લેવી જોઈએ. હું જો દોહસો કુમારોના સાચા શિક્ષક તરીકે તેમની પાકી પિજાન કરી શકીશ તો હું માતું અહોભાગ્ય માનીશ. એક શિક્ષકનું જીવન તો તેના શિષ્યોના માનસિક અને આધ્યાત્મિક પ્રવાહોની વચ્ચે સાહસોની પરંપરારૂપ છે. દરેક બાળકની ગતિ ગહન છે. અને જેમ આટલાં બધાં હૃદયના ગહન ગર્ભમાં ઊતરવામાં ઘણી જ કાળજીથી શ્રમ લેવો પડે છે તેમ તેમાં એવો દૈવી આનંદ પણ રહેલો છે કે જેવો

દક્ષિણ સમુદ્રના હીંગમોતીના ટાપુઓમાં પર્યટન કરનાર મુખારને પણ કદી નહિ થયો હોય

આ પત્રના છેલ્લા અંકમાં મેં આપણા લખપતિઓને એવી સૂચના કરી હતી કે આ શાળાને મદદની ધણી જરૂર છે કદાચ કોઈ લખપતિઓ આ જાણ વાચતા પણ નહિ હોય. જેમણે વાચ્યુ હશે તેમાંથી કોઈના દિલમાં મારી સૂચના વસી હોય એમ જણાતું નથી મને હવે એમ લાગતું જાય છે કે દાનેશ્વરીઓ ગરીબોમાં જ વસે છે કદાચ એમ પણ હોય કે લક્ષ્મી અને અગ્નિવતીનો સંગેગ કવચિત થતો હશે ગમે તેમ હોય પણ એક ઉદાર મિત્રે અમને પ્રાર્થનાનો ખડ બાધવાને નેગવાઈ કરી આપી છે, ને તે મિવાયની મકાનની તમામ ગોઠવણ સ્વાશ્રયથી જ કરવાની અમને ફરજ પડી છે

દોહસો છોકરા મારી રીતે મમાય એવો એક વિશાળ ખડ, અમારુ કલામદિ, વિજ્ઞાનની રમાયણશાળા, નવું બોજનાલય, નવું શિક્ષણસમ્રહસ્થાન—આ બધું તૈયાર થઈ ગયું છે આ ઉપરાંત અમારે જો કોઈ ખડની જરૂરિયાત હોય તો તે ઉદ્યોગશિક્ષણને માટે જ છે તે પણ વખતમર મળી ગૃહશે અમારી બધીએ જરૂરિયાતો કઈ અજળ રીતે અમને સાપડી જાય છે અને અમાગ શબ્દકોશમાંથી ‘અશકય’ એ શબ્દ અમે નાખૂદ ટ્યો છે.

અમારી શાળાની પહેલી જાહેરાતમાં અમે જણાવ્યું હતું કે વિદ્યાર્થીઓના માખાપની મગજ હશે તો તેમને સરકારી (મેટ્રિકના જેવી) પરીક્ષા માટે તૈયાર કરનામાં આપણે છતાં પહેલા વગસમાં તો બધીએ લાપાઓનું શિક્ષણ આપીને અને સર્વે વિષયોનું શિક્ષણ બન્ને લાપાઓની માગ્દતે આપીને અમારે નામના મેગવવી હતી તેથી વિદ્યાર્થીઓના માખાપની મમતિથી અમે સરકારી પરીક્ષાથી ઉડ અજગાજ રહ્યા હતા પણ હમણા સરકારી

સંત એ'ડાની પાઠશાળા

ખાતાએ મોઢેથી પરીક્ષા લેવાની રીત દાખલ કરી છે, તેથી અમારા એક પણ મિદ્દાતનો ભોગ આપ્યા સિવાય સરકારી મદદ લેવાનું બની શકે એમ છે અવ્યવસ્થિત, અમારી નિશાળ બધાએ મરકારી ધારાધોરણને તો નહિ જ સ્વીકારે, પણ અમારી મૂળ જાહેગત પ્રમાણે વાલીઓની સૂચના મુજબ તેમના છોકરાઓને મરકારી પરીક્ષા માટે તૈયાર કરવાનું અમારું વ્યવસ્થિત હવે ખુશીથી પાળી શકીશું.

રસાયણ અને બીજા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનું શિક્ષણ ખેતી અને સરમરી ખાતાની તપામ નીચે મૂકવામા આવ્યું છે દુર્ભાગ્યે આ વિષયોને માટે આવશિષ્ઠ શબ્દો યોજવામા આવશે ત્યાં મુધી, અગ્રેજીનો જ આવશ્ય લેવો પડશે આ બાબતમા ખામ જરૂરનું તો એ છે કે આવશિષ્ઠ જાણનારા વિદ્યાર્થીઓએ ગેલિક સરને મારી ખામ વિનતિ છે કે તેણે આવશિષ્ઠ બોલનારાને વિજ્ઞાનના શિક્ષકો થવાની તાલીમ આપવાને ખાસ પગલા લેવા દુર્ભાગ્યે, આપણા દેશમા કેળવણીના વાહન તરીકે આવશિષ્ઠ ભાષા ફરજિયાત થઈ નથી તેથી પાઠશાળાઓ અને મહાવિદ્યાલયમા જ જતા જે વિદ્યાર્થીઓ વિજ્ઞાનના વિષયનો અભ્યાસ કરે છે, તેઓ સ્વભાષાની મદદગ ઉપેક્ષા જ કરે છે.

અમારી શાળામા વ્યાયામવિભાગ મપાટાબધ ખીલતો જાય છે, તે જોઈને મને અનહદ અતોષ થાય છે અમારી શાળામાથી આવર્લેન્ડના પહેલા નમુના ખેનાડીઓ અને કસગતબાએ નીવડવા જોઈશે વેનિંગને કહેલું કે વોટર્સની લડાઈ ખરું જોતા તો ઈટનના મેદાન પર જિતાર્ધ હતી મારી ખાતરી છે કે ત્યારે આવર્લેન્ડની લડાઈઓ લડવાનો વખત આવશે ત્યારે તેના ખેનાડીઓ ખલુખલુનો જવામ આપશે.

આ પત્રનો પહેલો અંક પ્રકટ થયો ત્યારે કુદાસનના નાટ્ય દશ્યની તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી. એ માલમ ઘણું મોડું હતું ને વિદ્યાર્થીઓના લગ્ન પ્રયાસથી અમારા મિત્રાણ બીજા સર્વે પ્રેક્ષકો ખૂબ મંતોણ પામ્યા હતા તે દરર જોવાને અમારા વિચાર મેદાનમાં એકદર પાયમો મહેમાનો પધાર્યા હતા તેમાં કેવા અને માહિત્યમાં રમ લેનારા કબ્બિયતના અમળીઓ ગામેર હતા. અમારા શરમાળ કુદાસનના સૌંદર્ય પર મર્વે પ્રેક્ષકો મુગ્ધ થયા હતા, અને વર્તમાનપત્રોએ આખા દશ્યના મુક્તકહે વખાણ કર્યા હતા.

આ વર્ષે પણ અમે જે નાટકો લગ્નવાનો વિચાર ગમીએ છીએ. તેમાંનું એક મિ કોવમ અમેજીમાં તૈયાર કરી ગયા છે, અને તેનો વિષય કોનર મોગની લીગધા છે બીજું નટક આયરિશમાં લગ્નવાગે, અને તેને મારુ મારી મિસોગમની વાર્તા નાટકના રૂપમાં હું તૈયાર કરવાનો છું કોનોટ પ્રાંતના શુદ્ધાઓની પાસેથી હું આયરિશ ભાષા શીખ્યો છું તેમની જ વચ્ચે કાશ આ વાર્તામાં મેં અને ત્યાં સુધી વાપરી છે મારી જાતીની જેરીઓનાં નાના જાળકો જેવા બોલ બોલે તેવા જ મેં આ વાનમાં મૂક્યા છે. તેમની દમ્બેશની વાતગીત, તેમના અર્થઅર્થ પ્રસંગો, ગામડિયા શબ્દો વગેરે બધું જ મેં ગતુ કર્યું છે. હવે તેમ ન કહે તો મારુ ચિત્ર અપૂર્ણ ગણાય (આ જે નાટકોના મર પ્રેક્ષકો 'નાટકોનો માર'.)

સંત એ'હાની પાઠશાળા

‘ઈસોગન’ નું નાટક સાધારણ નાટકશાળાઓ માટે કે સામાન્ય નટોને માટે સરજેલું નથી. એને માટે ચોક્કસ વાતાવરણ જોઈએ અને નટોમાં ચોક્કસ ભાવના જોઈએ. મેં તો અમુક સ્થળે અને અમુક નટોની મારફત લખવવાને માટે જ આ નાટક લખ્યું છે. અને મારી ખાતરી છે કે આ શાળાના કુમારો પૂરેપૂરી ધાર્મિક શ્રદ્ધાથી આ નાટક આજાદ લખવશે.

રમતના મેદાન પર ખેલતા છોકરાઓની વચ્ચે બાળઈસુને લાવવામાં કે બાળકોને હાલરડાં ગાઈ ઉઠાડી દેતા એક છોકરાના ઘૂંટણ આગળ તેને રજૂ કરવામાં મેં બેઠું નથી કર્યું. એક પાદરી એમ ચોક્કસ માને છે કે ઈસુ ખ્રિસ્ત જાતે આવીને તેની શેરીમાં મરણને બિછાને પડેલા એક માણસની પાસે તેને લઈ ગયો હતો. ને ગામગામડે એવા સેંકડો લોકો વસે છે કે જેઓ એમ ચોક્કસ માને છે કે કોઈ રીતે ઈસુ અને મેરી સરિયામ રસ્તાઓ પરથી પસાર થાય છે અને જો કોઈ ઝૂંપડીનાં બારણાં ખુલ્લાં હોય તો અંદર દાખલ થઈને ગરીબ લોકની તાપણી આગળ બેસીને તાપે છે.

નવાં સાહસ

(આશ્રમ રાયકાર્નહામ, નાતાલ ૧૯૧૦)

[ડબ્લિન શહેરની બહાર એક ખાતુએ બેએક માઈલ નીકળી જઈ એટલે વિશાળ ખુલ્લો પ્રદેશ આવે છે તેને રાયકાર્નહામ કહેવામાં આવે છે તેમાં વિશાળ ખેતરો અને વાડીઓની વચ્ચે થોડેથોડે અંતરે ઘૂની ઢબના દેવળો, બગીચાઓ, ખેડૂતોની ચૂપડીઓ અને કવચિત્ ફક્તો દેખાય છે આ પરગણાની વચ્ચેથી નુદીનુદી દિશામાં હાલ સારાની જે મોટરો નય છે, તેમાંની ઘણીખરી પાસે આવેલા હુગરાના ઢોળાવ આગળ અટકે છે ઉનાળામાં આ આખો પ્રદેશ હાલપાર રગિયામણો લાગે છે અને સેકડો સ્ત્રીપુરુષો હવાખાવા, ફરવા કે મિનખાની ઉડાડવા પાસેની ખીણોમાં અને ટકરાઓ પર વિહાર કરે છે ઇલા]

જ્યારે કલન્સવુડ હાઉસમાંથી આ પત્રનો છેલ્લો અંક બહાર પાડ્યો ત્યારે મને સ્વપ્નેય ખ્યાલ નહોતો કે હું આવતો અંક ડબ્લિનના હુગરાના એક ઢોળાવ પર બેસીને લખીશ છતાં ગયા ઉનાળાની શરૂઆતમાં જ મારી ખાતરી થઈ ગઈ કે વિદ્યાર્થીઓને માટે જે કાર્ય મેં નિર્ધાર્યું હતું તે હું કલન્સવુડમાં કદી પણ પાર પાડી શકીશ નહિ તે ધરતુ વાતાવરણ શહેરને પાદરે આવેલા એક ઉપનગર (સબર્બ)ના જેવું સમૃદ્ધિત લાગતું શહેર

સંત એ'ડાની પાઠશાળા

છેક જ નજીકમા હતુ કુગરા ઘણા દૂર હતા, મઝાન ઘણું
 રંગિયામણુ અને વિદ્યાળ હતું, તોપણ વધતા જતા વિદ્યાર્થીઓ
 માટે સાકડુ પડતુ હતું ત્યાના મેદાનમા ખેલીને અમારા
 કુમારો ડબ્બિયનમા પહેલા નમગના ગેડીમાલે નીવડયા હતા, તો
 પણ ત્યા ખરેખર અગણ્યજીવન માટે પૂરો અનકાશ નહોતો. જગલ
 અને ખીણના પશુપક્ષીઓનો સંસર્ગ મેળવવાની દૃષ્ટિ—જે એક
 પ્રકારની સ્વતંત્રતા આપણા દેશમા હજી મોજૂદ છે તે—ત્યા નહોતી;
 જીવન અને કુદરતના સર્વો સાથે સમામ ખેતીને કાયા કમવાની,
 નૈતિક મવળળ ખીલવવાની ત્યા તક નહોતી વળી અમારુ લક્ષ
 તો મદાયે પ્રાચીન અવન-માહના જેવા કીડાગણુ પર હતું—
 કાગળુકે તે પુણ્યક્ષેત્રમા જ મર્વોત્તમ શિક્ષણની માધના યર્ષ
 હતી દેશમા કહું તો, આયર્લેન્ડની મર્વ યાગાઓ કરના અડિયાતુ
 શિક્ષણુ અમારી શાળામા આપવાની અમાગી નેમ હતી તેથી
 તેને યોગ્ય આનામ પણ જોઈ એ જ.

‘મેં ઘણી ચે વાર અનુભવ્યું છે તેમ શુભેચ્છામાંથી આશા જન્મી —ને આશામાંથી શ્રદ્ધા પ્રકરી, અને શ્રદ્ધામાંથી સિદ્ધિ સહેજે ફલિત થઈ.

તરત જ બીજાં કાર્યોમાં જેમણે હમેશાં મદદ કરી છે તે કેટલાક ગરીબ છતાં ઉદાર મિત્રોને મેં આ વિષે લખી દીધું. તેમ કુમારોના જે વાલીઓને હું જાતે ઓળખતો હતો તેમને પણ મેં ખબર આપી. આમાંના ઘણા ચે મારી ઈચ્છાને શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ આપવામાં મદદ કરી, અને પરિણામે તેની સાકાર સિદ્ધિ હવે થઈ ચૂકી છે. શાળાને એવું ઉમદા મકાન મળી ગયું છે કે જેનું પ્રાચીન કે અર્વાચીન કાળમાં કોઈ શાળાને જવલ્લે જ મળ્યું હશે, અને કલ-સવુડ હાઉસમાં ‘સેઈન્ટ ઈટા’ના નામે રાષ્ટ્રીય કન્વારાળા પણ સ્થપાઈ ગઈ છે. આમ ત્રણ વરસ પર આદરેલા સાહસનો હવે નવો પરિપાક થયો છે અને આ ચોપાનિયું એક શાળાનું મટીતે એક ચળવળનું મુખપત્ર બન્યું છે.

આ બધી સરચાઓના લાંબા આવરદાની હજીયે કંઈ ખાતરી નથી. કાલા માણસેએ મને એતાબ્યો છે કે જેનો છેડો ચોખ્ખો દીસે નહિ તે રસ્તે પગ ન મૂકવો. પણ આ ફિલસૂફી માનીએ તો તો આપણે બધા એક ઠેકાણે ફરીને સડી જઈએ. ખરેખર, માણસ તો પોતાના પંથની સચ્ચાઈની ખાતરી કરીને દરેક પગલું ભરે એટલું જ બસ છે. સદ્ભાગ્યે, દરેક માણસ બળ્લરના વેપારીઓને નહિ પણ પોતાના અંતઃકરણને જ જવાબદાર હોય છે. દરેક કામ ‘સફળ’ કે ‘નિષ્ફળ’ થાય તે મુજબ જ દુનિયા તો તેનો આંક બાંધશે. પણ જોકે શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠાથી કંઈ સત્કર્મ આદરશે તો છેવટે તેનો પ્રયાસ સ્વત્વ જ ગણાશે—પછી લાલે તેનું પરિણામ ગમે તે આવે અને દુનિયા તેની ઝમે તેરી દીકા કરે !

સંત એ'હાની પાઠશાળા

જિંદગીના ધણાખગ પુરુષાર્થમાં સરકારી નોટો કરતા શ્રદ્ધાર્થી
ભડોળ વધારે ઉપયોગી નીનડશે ધણા વરસ પર એક પાદરીએ
દેવળ બાંધવાનો મનસૂમો કર્યો તે એક બેક પાસે ઉધાર નાણાં
લેવા ગયો. જ્યારે બેકના મેનેજરે તેને પૂછ્યું કે “તે પેટે શા
અમીન આપો છો?” ત્યારે પાદરીએ એવો માદો અને કુદરતી જવાબ
વાળ્યો કે “સત જોસેફ તમારા નાણા ભરપાઈ કરશે” બેકના
અમનદારે ટાણો માર્યો “સત જોસેફ મોટો સાધુ હતો ખરો, પણ
દુર્ભાગ્યે બગ્ગરમાં તેની ફડી કાઢી શીકારે એમ નથી” ડબ્બિનના
વેપારી વર્ગમાં આ બોલની ડહેરત થઈ ગઈ અને બેકનો ચક્રાર
મેનેજર ધણો જ પકાઈ ગયો. હવે એ મેનેજર અને એ પાદરી બન્ને
ખાખમાં મળી ગયા છે પણ એ પાદરી મગ્લુપથારીએ પડ્યો તે
પહેલા એ દેવળની દીનાયો ચણાતી તેણે નિહાળી અને આજે એ
અન્ય અને સુદૃઢ પ્રમાણત ભાવિડ ભક્તોનું મનરજન કરે છે આમ
આત્મશ્રદ્ધા જડ જગત પર હમેશા વિજય મેળવે છે અને સદૃઢ ફડી
કરતા મજ્જનની શ્રદ્ધા વધારે કીમતી નીનડે છે જો કવચિત આ વાત
ખરી નથી પડતી તો તે શ્રદ્ધાની બિચુપથી, અતિમ સૌચની
ખામીથી કે એવા કોઈ કારણથી જ આમ જગતના ઇતિહાસમાં
હારી ગયેની લડતની કથાઓ જ આપણા દિનને વધારેમાં વધારે
વધોવે છે તેમજ બોધદાયક પણ લાગે છે.

ખેર, મને અને મારા સાથીઓને એક વાતની તો પૂરી
ખાતરી છે જે શૂરાતનથી પ્રાચીન કાળમાં માફ ઘોડાની
શક્તિમાં જીતીને રાજમહેલ છોડીને મન એંડા આરનના ઉજ્જડ
વેગનમાં ગયો, અને જે શ્રદ્ધાથી આપણા વડવાઓના વારામાં
ટોમમ ટ્રીટમાં રાપેના ફાસીના માચડા પર એમેટ ચડ્યો
હતો અને તેની નોકર એન ડેનલીને પીડ પર મિપાઈઓના
આમખા ખાધા હતા તે શૂરાતન અને તે શ્રદ્ધાના મત્ર અનેક કુમાર-

કુમારીઓના હૃદયમાં ફૂટીને અમે તેમને આ શાળાઓમાંથી જીવન-
સંગ્રામમાં મોકલીશું અને આયર્લેન્ડમાં નવા વીરયુગનું મહાણું
એ કદાચ અમારી ઝંપનાનું સ્વપ્ન જ નીવડે અથવા તે પણ ધારેલી
રીતે ઝળકી ઊઠે, અમારી શાળાઓ કદાચ બધ થાય કે બગડી
જાય પણ કંઈ નહિ તો આટલો પુરુષાર્થ તો અમે કર્યો જ છે, સત્યને
માઠે અમે પ્રયાણ કર્યું છે ને તેનું કાર્ક કાળે કંઈ પણ શુભ
પરિણામ તો આવશે જ—ખીન્તું કંઈ નહિ તો આ જમાનામાં
કોઈ માણસના મગજમાં તેની યાદગીરી રહેશે, અથવા અમારો
નાનામાં નાનો કુમાર અમારે પગલે ચાલવાનો કોઈ દિવસે પણ
ભવિષ્યમાં મકલ્પ કરશે

મારા અંતરમાં કંઈ અંતેરી વૃત્તિ જાગવાથી કે પછી આ
જૂના પથ્થર ને ઝાડના જૂના સરકારથી—કાણે જાણે કેમ પણ
અહીંયા આવ્યા પછી મારામાં એક અજબ ફેરફાર થયો છે
હું કલન્ડરવુડ હાઉસમાં હતો ત્યારે કુંહાલન ને તેના માથીઓની
વાતો ડરતો તેમ આ મકાનમાં આવ્યા પછી હું વારવાર રોમર્ટ
ગ્રેવેટની અને સન ૧૭૯૮ના બડના આગેવાનોની વીરકથાઓ સંજ્ઞાવું
વન્ડરવુડ હાઉસમાં કુંહાલનની રમ્ય મૂર્તિ અમને પ્રેરણા
અહીંયા એમેટનો આત્મભોગ અમને પ્રેરણા આપે છે

ખરેખર, એમેટનો આત્મા જ મને આ ડુગરોમાં ખેંચી
તે છે મિ જીવનની ચોપડી વાચીને હું રાષ્ટ્રદર્શનદામમાં
એમેટને પથે જ, માર્શલ લેનથી હેરલ્ડસ કોસ, ત્યાંથી બટગ-
ક્વિલ્ડ હાઉસ ને પ્રાયરીને રસ્તે છેડતે હું હર્મિટજ (જેને આપણે
આશ્રમનું નામ આપીશું) સુધી હું આવી પહોંચ્યો બટગક્વિલ્ડ
લેનમાં જે ઘરમાં એમેટ રહેતો હતો અને તેને ફાસીની મળ
અથા પછી જ્યાં તેની નોકર એન ડેવિની તેની રાહ ભેટ હતી

સંત એ'ડાની પાઠશાળા

તે આજે પણ ઊભું છે. એન ડેવલીનનો બાપ પ્લાયન ડેવલીન જે ખેતરોમાં ગાયો ચારતો, તે આજે પણ એવાં ને એવાં જ લીલાંછમ છે. પ્રાયરીના મકાનમાં જોન શીલમોંટ કુરાન* મહેમાનોનું સ્વાગત કરતો ને તડાકા મારતો અને ત્યાં જ તેની દીકરી સરાના પ્રેમની યાચના કરવા એમેટ ગયેલો. ત્યાંથી સરિયામ રસ્તો ઝાળંગીને અમારા આશ્રમની ભૂમિમાં અવાય છે. ત્યાં એડવર્ડ હડસને સરસ ધર બાંધ્યું જ્યાં હાલ અમારી શાળા ચાલે છે—અને પોતાની હદમાં આવેલાં વિશાળ જંગલ અને ખેતરોમાં તેણે રજિયામણા પુલ, કમાનો અને કુંજો બાંધ્યાં હતાં. હડસન અને કુરાનના કુંડુંજો વચ્ચે સારો ધરોળો હતો. તેથી, એમ કહેવાય છે કે બાપની તીખી નજર ચુકાવીને સરા, તેના પ્રેમીને મળવાને આ આશ્રમમાં જ આવતી. જે જગ્યાએ આ પ્રેમીઓ ફરતાં અને બેસતાં તે જગ્યાઓ ઘણા છુટ્ટાઓ બતાવે છે. અમારા તપોવનમાંથી ડાબે હાથે જે રસ્તો જાય છે તે 'એમેટનો રાહ' કહેવાય છે, અને સહેજ કિલ્લા જેવું જે મકાન દેખાય છે તે 'એમેટનો ગઢ' કહેવાય છે. વનમાં તળાવની પાર એક સ્મરણ ચિહ્ન છે, ત્યાં સરાનો ઘોડો દાટેલો છે, એવી પણ લોકવાયકા છે.

* અદારમી સદીની આખરે ને ઝાગલીસમી સદીની શરૂઆતમાં કુરાન ડબ્લિનનો એક મોટો વકીલ હતો. તે બળવાખોરોનો કોરટમાં બચાવ કરવા માટે ધણીવાર પંકાયો હતો. રાજકીય સુધારા વિષે તે ધણી જ છટા ને હિંમતથી બાધણું પણ કરતો. પણ તેની દીકરી સરા જ્યારથી બંડખોર રોબર્ટ એમેટની સાથે પ્રેમમાં પડી ત્યારથી જ તે બંનેને ધિક્કારવા લાગ્યો—તેણે એમેટનો બચાવ કરવાની તેમજ તેને મળવાની પણ ના પાડી—અને એમેટને ફાંસી યથા પછી સરાને તેણે ધરમાંથી કાઢી મૂકી ને તે રજીરજીને કમાને મરી ગઈ. એમેટ ને સરાના પ્રેમપ્રસંગ પર આયર્લેન્ડ ફિલ છે.

આ બધી વીગતોની મેં કંઈ ચોક્કસાઈ કરી નથી કદાચ તેન ખાતરી કંવાના સાધન પણ હવે મોજૂદ નહિ હોય પણ મૂળ વાત તો માયી જ છે આપણે જાણીએ છીએ કે એમેટ આ ઝાંવ નીચે ધણીવાર ફરતો હતો જે ઓરડામાં બેસીને હું આ શબ્દો લખુ છું ત્યાં તે નણીરાત બેઠો હશે અને ખારીમાથી નજર નાખતા તેણે ધણીવાર મામેના પર્વતની હારામાળાને આધમતા સુગંજના રંગથી ગાતી નિહાળી હશે આવા પર્વત પર માયકાળે એમેટની શાત મૂર્તિની નજર હતી—એ ચિત્રના કરતા વધારે કીમતી વારમો ભાગ્યે જ કોઈ ધગમા સાપડી શકે, એથી વધારે રમ્ય ટ્રેસણા ભાગ્યે જ કોઈ શાળાને મળી હશે

‘જરા જેટલુંક પાણી કોઈ પણ રમ્યાને કેટલું રમણીય બતાવે છે!’ એમ પહેલી વાર આ વન દેખાડતી વખતે માળીએ મને કહેલું પામેના ડુંગરામાથી વહેતું ઝરણું અમારી જમીનમાં ત્રણ કેમણે ભૂરખા મારે છે અને એ દરેક જગ્યાએ નાના પુખ્ત પાંચેના છે જ્યારે આ ઝરણામાં ભરતી આવે છે ત્યારે મારા ઓરડામાં સૂતે સૂતે ખળખળ વહેતા પાણીનો અવાજ દૂં સાંભળું છું, તે ઉપરથી વળી મને આખા વનમાં ને તેના ધામપાણીમાં વાસો કરતા અમખ્ય જીવજતુ યાદ આવે છે ખરેખર, કબિલનથી આટલે નજીક આવેલી પચાસ એકરની ખીજી કોઈ જમીનમાં જગનની આટલી સમૃદ્ધિ ભાગ્યે જ સભર ભરી હશે આપર્લન્ડના બાગ અને જગનોમાં સાધારણ રીતે જેવામાં આવતા પખીઓનો મિલકિલાટ અહીંયા સભળાય છે તે ઉપરાંત, પહાડોમાં અને એકાંતમાં વસતા સરમાળ પ્રાણીઓ પણ ધણીવાર અમારી મુનાકાતે આવી ચડે છે

વળી અમાગ વહેજાની ખામ ખૂબી તો માહલી પર ડોળો રાખી ચકાવા ખાતા મોટા પખીઓની છે સૂવના તેજમાં ચમકતી ભૂરી જ્યોતની ધાગ સમા પાચ આવા પક્ષીઓ, ભૂખરા ઝાંડાની

વચ્ચે વહેતા પાણી પર તરપ મારે છે ત્યારે તેની ગોલામા અજગ
 વૃદ્ધિ થાય છે વળી ઈ ઠેગણે પાણી ઊંડુ વહે છે ત્યાં વચ્ચે
 ફૂંકા માગતા શિકારી જળચર પણ નજરે પડે છે કદાચ એના
 શિંગને લીધે જ માછનીની મખ્યા પહેના જેટલી નદિ ગદી
 રોય પણ તેની અને તેના લક્ષ—માછનીની વચ્ચે અનગપ
 નાખવાની અમે બાધા લીધી છે કુદગતી પ્રેરણાથી તેઓ બને એક-
 બીજાની મામે લડ્યા કરે કેટલીક વાર માજ પાંચે મમના તેનાં
 દમથી બહાર નીકળી આવે છે અને ઝાડની નીચે ખેને છે પણ
 જલચર—હું જ બૃખ્યો થઈ બહાર ડોકિયુ કરે છે એટલે તેઓ
 નામભાગ કરે છે

આમ ગતદિવસ આ હરિયાળા વનમાં—અને દુનિયાના દરેક
 હરિયાળા વનમાં—હિંમ્મા ચાલ્યા જ કરે છે આવી હિંમ્મા અને
 નાશથી જ પ્રાણીજીવન જેની મુદ્દ વસ્તુ મમતે છે મૃત્યુમાથી જ
 જીવન જન્મે છે—હિંમ્મા પર જ જીવન નમે છે આપણે કીડા
 અને ગીધને ગા મારુ ધિક્કારીએ આપણે બધાએ મરેલા જીવ
 પર જીએ છીએ, ફક્ત એટલો જ છે કે આપણે પ્રાણીઓને
 મારીને ખાંડીએ છીએ ત્યાં તેઓ અનાયાસે મરેલા પ્રાણીઓને
 ખાય છે તે અજગ મૃત્યુ એ ને જૂની ગીન રોય તો આ
 બધું મે બધું જ ગણાવું!

ધાસ, વન અને જલમાં વાસો કરતાં પ્રાણીઓને અમારા વિદ્યાર્થીઓ કાળજી અને પ્રેમથી નિહાળશે તો તેમને ઘણું શીખવાનું મળશે. તેમને શહેરમાંથી બહાર લઈ આવવામાં આ ખાસ હેતુ હતો.

જે કળવણી બાળકોને પ્રેરણા ન આપે તે મજબૂત ન બનાવે તે નિષ્ફળ જ ગણાય. આ પ્રેરણા તો દુનિયાની સ્વદેશની શૌર્ય-કથાઓમાંથી, નિશાળના સસ્કારમાંથી, મહાનુભાવ શિક્ષકો પાસેથી અને સ્વધર્મના સાચા ઉપદેશમાંથી સાંપડવી જોઈએ. આવી પ્રેરણા સીચવી એ દરેક શાળાનો પ્રથમ ધર્મ છે. પણ આથી કંઈક વધારે તેણે સાધવું જોઈએ.

શક્તિનું સામ્રાજ્ય પૂરું થયું છે અથવા થતું જાય છે. નિરતર સમ્રામનો કુદરતી કાયદો હવે રદ થયો છે—અને દરેક માણસની પહેલી ફરજ શાણા ને વિનયી થવાની જ છે—એમ જે ભાવિક ભક્તો માને છે તેમના જેવા કોઈ બેવકૂફ નહિ હોય. જો હું એમ કહું કે દરેક માણસની પહેલી ફરજ સંજ્ઞન થવાની છે તો મને કોઈ દોઢાણો કહેશે. પણ તેટલા જ આગ્રહથી હું આ સૂત્ર પણ રજૂ કરું છું કે દરેક માણસની ખીજી ફરજ મશક્ત થવાની છે. આપણે પ્રાચીન કાળના જેવું પ્રચંડ બાહુબળ ફરીથી કળવવું ઘટે છે. ન્યાં સુધી ઉપર આકાશ અને નીચે ધરતી રહેશે ત્યાં સુધી સમ્રામ તો ચાલ્યા જ કરશે—કદી તે શાંત અને ભયકર હશે, તો કદી તે કારમા ને વિકરાળ બનશે. ન્યારે શત્રુ ધમારો કરે ત્યારે જે માણસ પાછા પડશે તેના તો ભોગ જ લાગશે—ને તેનાં હાથનાં કર્મો જ હૈયે વાગશે. જે આ વાતમાં સત્ય હોય તો એ અત્યંત આવશ્યક છે કે આપણે દરેક બાળકને સાચી સિપાઈગીરીની તાલીમ આપવી જોઈએ કે જેથી તે પોતાની પ્રજાની કે માનવ-

સંત એંડાની પાઠશાળા

જાતની આધ્યાત્મિક કે સામાજિક લડતો લડવાને લાયક અને તે સમર્થ સિપાઈની જૂની વ્યાખ્યા 'બાહુમા બળ, જીભ પર સત્ય ને અંતરમાં શુદ્ધિ' એ હજી પણ સાચી જ ગણાવી જોઈશે

'બાહુમા બળ' અમારી શાળાના કુમારો (અને કન્યાશાળાની કન્યાઓ પણ) ખાસ કરીને મેદાન પર રમતો ખેતીને ને પોતાની બેડીઓ ફેંકીને ઢાઢા આપાદ કરી રહ્યા છે સૂઝના ડિગ્લોથી ચમકતા મેદાનો અને તે પર દોડધામ કરતા કુમારોને—પ્રકૃતગદીઓ અને સફેદ બહિયનમાં મજા થયેની સુકુમાર બાલમૂર્તિઓને પીઠ મરદોની મામે મેદાનમાં નિશ્ચિતપણે હરીફાઈમાં ગતરતા જોઈને તેમને તાળીઓના અરાજકી વધારતો પ્રેક્ષકગણ અને ઘણીયે વાર 'મત એંડા'ની વીગદાકથી ઉત્તેજન પામીને હારવાની આપી પર આવેલા કુમારોનો ઝગડો વિજય—આવા કુમારોના ખેતતા દશ્યો મારી આખા આગળ નિગતર ગમ્યા દરે છે આમ ખેતને દુમ્મીઓની હરીફાઈમાં વિજય અને ચાદ મેળવ્યા હતા અને મોળી દુકડીની હરીફાઈમાં છેક છેવટ મુધી ટક્કર ખીની હતી

ચાતુ આય વિન્ડર પ્રાતની પાઠશાળાઓની વચ્ચે નવી હરીફાઈની યોજના ધડી છે અને તેથી અમારા કુમારોને પોતાની ખામ રમતોમાં વધારે પાવન્ધા ચલાવી પ્રેન્સા મળશે ગોળીમાર, અટાપટા, ફૂચકદમ, મુક્કામાથ, કુસ્તીમાથ, તરતુ—આ મધાયમાં અમારા છોદ્રાઓને એકા બનાવવાની મારી મુગદ છે મારી એવી પણ મુરાદ છે કે બીજી શાળાઓ પણ અમારે પથે પડે મેનરોજ મારી પાળી ખાવરી થતી નથી છે કે આપનેન્ડમાં આજે તો કુમારો અને જુવાનોની કાપા માણુ કન્વાનુ જ કામ વધારેમાં વધારે આવશ્યક અને તાત્કાલિક હાયમાં હેરા જેતુ છે

‘રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ’* હવે શરૂ થઈ ગયું છે અને તેમાં અભ્યાસના એક વાહન તરીકે આયરિશ ભાષાને સ્વીકારવામાં આવી છે અમારા વિદ્યાર્થી ડેનીસ ગ્રીને આ શાળાનો વિજયનત વાવટો ત્યાં મગરખીથી રાખ્યો છે ગયા આક્ટોબર મામમાં લેનાયેલી પ્રવેશક પરીક્ષામાં ઘણા ય મોટરાઓને ટક્કર મારીને તેણે પ્રાચીન ભાષાની પહેલા નમરની (પચાસ પાઉંડની) શિષ્યવૃત્તિ મેળવી છે ગ્રીક લેટિન અને આયરિશ કેઈ પણ માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીને માટે આ જિંયામાં ઊંચું માન ગણાય લવિષ્યમાં આધીયે કદાચ વધારે ઝળકતી કીર્તિ અમારી શાળા મેળવી શકશે, પણ રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ’ના પહેલા જ વરસમાં ડેનીસ ગ્રીને જે પરાક્રમ કર્યું છે તેને આગી જાય એવું કઈ અમે ભાગ્યે જ લવિષ્યમાં ધરી શકીશું

ગઈ સાલ અમે કેટલાક છોકરાઓને સરકારી પરીક્ષામાં મોકલ્યા હતા તે સારું માત્ર વરસની આખરે જ અમે આયરિશ અને ફ્રેંચ પાઠ્યપુસ્તકોના અગ્રેજી ભાષાતર ૫૦ ભાગ મૂક્યો હતો પરીક્ષા થઈ ત્યારે જન ડાઉલિંગ અર્નાચીન માહિત્યના વિષયમાં પહેલી હારમાં આ યો અને વિજ્ઞાન તેમજ આયરિશના વિષયમાં તેને છનામ પણ મળ્યા જે અમે આ પરીક્ષા ૫૦ જ પહેલેથી એકાગ્રપણે ધ્યાન આપ્યું હોત તો આથી પણ આગ પગિણામ

* આ ખરું જોતા સરકારી વિદ્યાપીઠ જ હતી તેને જૂની ‘ડબ્લિન વિદ્યાપીઠ’ થી જુદી પાડવાને જ ‘રાષ્ટ્રીય’ ઉપનામ આપવામાં આવ્યું હતું વળી જ્યારે ટ્રીનિટી કોલેજવાળી જૂની વિદ્યાપીઠ ગ્રોટ ભાગે રાણી એલિઝબેથે આપેલી જમીનની આવક પર નક્કી ત્યારે નવી વિદ્યાપીઠ સરકારી નાણા પર ચાલતી તેથી જ્યારે જૂની સરકારમાં ગ્રોટ ભાગે પ્રોટેસ્ટન્ટ વિદ્યાર્થીઓ માટે જ બધી જોગવાઈ થતી ત્યારે નવી વિદ્યાપીઠમાં કેથોલિક પંથના વિદ્યાર્થીઓને માટે જ આવક થતી પિયર્સના સમયમાં જ જૂની ‘ખાદશાટી વિદ્યાપીઠ’ તુ ‘રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ’માં રૂપાંતર કરવામાં આવ્યું હતું

સંત એ'દાની પાઠશાળા

મેળવી શકત. પણ આવું કરવાનો અમારો ઇરાદો નથી. ને શિક્ષણની સારી પ્રધાની બાબતમાં તો અમારે સરકારી અધિકારીઓ પાસેથી નહિ પણ તેમને અમારી પાસેથી જ ઘણું શીખવાનું છે. આવતી સાલ અમે આ પરીક્ષા પર ઘણું જ ઓછું ધ્યાન આપીશું. અમારી ખાતરી છે કે એમ કરવામાં જ અમારા વિદ્યાર્થીઓનું સાચુ શ્રેય છે.

જે અમે વિધિના લેખમાં માનતા હોત તો કલન્સવુડ હાઉસ કદી પણ છોડત નહિ; કારણ કે અમે ત્યાં હતા ત્યારે કુમારોએ પરીક્ષાઓમાં તેમજ રમતગમતમાં જાયામાં જાંચી નામના મેળવી હતી. પણ આ ફતેહનો વારસો કુમારોએ હવે ત્યાં જઇડેલી કન્યાશાળામાં લણતી બહેનો અને નાનાં ભાંડુઓને ઉદાર દિલે સોંપી દીધો છે. આ નવા અતિથિઓ દમણાં જ ત્યાં દાખલ થયા છે તેથી તેમને વિષે હજી કંઈ લખી શકાય એમ નથી. પણ ત્યારે ત્યારે હું તેમને મળવા મળે છું ત્યારે તેમનામાં કંઈ ને કંઈ પરાક્રમ કરવાની ને ભોગ આપવાની વૃત્તિ જોઈને હું રાશું છું. આવી ભાવનાથી જ દેશનો નવો ઇતિહાસ ઘડવાની તૈયારીઓ કરી શકાયો.

ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં અમે કલન્સવુડ હાઉસની નાનકડી રંગભૂમિ પર અને પછી એખી થિયેટરમાં નાટકો ભજવ્યાં હતાં તેને તો ઘણો કાળ વીતી ગયો હોય એમ લાગે છે. 'દા. દેર્ગાના મહેલના વિનાશ' (કોનર મોર) ની કરુણગનિક નાટિકા કાલમે પ્રાચીન ઇંગ્લાન્ડની ઉદાત્ત બૂમિકા પર રમી હતી. પૃથ્વી પરનાં પામર માનવીઓનાં દુઃખ અને વિવાદ પર દયામય છતાં ચાંત ચિત્તે નગર નાંખનાર દેવોના જોડો ભવ્ય મનોદષ્ટિ તેમાં દેખાતી હતી. ખીન્ન—મારા પોતાના—'ઈસોગન'ના નાટકમાં જે કંઈ મૌન-દર્શ્ય જોવામાં આવ્યું હતું તે મોટે ભાગે તેને રજૂ કરનાર બાળનટોની કલાને જ આભારી હતું. તેમનાં મીઠાં સ્વરની તાઝગી, તેમનાં બાળસ્વર આભારી હતું. તેમનાં મીઠાં સ્વરની તાઝગી, તેમનાં બાળસ્વર અને કુમારભાવની મોહિની તેમાં પડે પડે જગતની હતી. ને 'ત્રણ લાલ પીપ્પીવાળા'નાં ગીતના મંગીન સ્વર મને ફર

સુદૂરથી આવતા હોય તેમ અજ્ઞા ગાંભીર્યથી ગાઈને ત્રણ કુમારોએ તો કમાલ કરો હતી. ફેબ્રુઆરીમાં જ ત્રણ વાર એ નાટકો અમારી રંગભૂમિ પર ભજવાયાં. પછી એપ્રિલ માસમાં દા. હાલડ અને સ્ટેન્ડીશ એ-મેડીનાં આગલાં નાટકોની માથે અમે આ બન્ને એબી થિયેટરમાં રજૂ કર્યા હતાં.

વરસની આખરે અમે કુદાલતના ઐતિહાસિક પુરાણા પ્રદેશમાં જઈને એ વીરની કુમારલીલાને સર્વાંગે સજીવ કરી. આ શાળાના કાર્યનાં છેલ્લાં એ વરસમાં ખરેખર એ અમારો ધન્ય દિવસ હતો. સિપાઈઓના પોશાકમાં સજ્જ ચર્મ, તલવારો બેટમાં બાંધી, હાથમાં બાલા લઈ, ઘોડા પર સવાર ચર્મ, શિકારી કૂતરાઓને પાછળ દોડાવતે દોડાવતે કુમારોએ આખા રણક્ષેત્રમાં સુદ્ધલીલા આદરી, તે વખતે તેમનાં સુકુમાર મુંદર મસ્તક પર ને ઘાટીલાં નગ્ન અંગ પર સૂરજનાં કિરણ ચમકતાં હતાં—ને ધૌવન, ચેતન, અને શક્તિનું સૌરલ આરે પાસ પસગતું હતું—એ બધું ચિરંજીવ સુધી મારા સ્મરણમાં રમ્યાં કરશે. દિવસ આચમ્યો ત્યારે ધન્યો દુરકાવતા અને રણસંગીત વગાડતા અમે સ્ટેશન સુધી ફૂચ કરી—ને છેવટે ડબ્બિલન પહોંચતાં ગાડીમાંથી ઊતરી દીવાના ગ્રાંખા પ્રકાશમાં ચાલતા અમે ઘેર આવ્યા. શાળાના જૂના મકાન પર આ અમારી છેલ્લી ફૂચ હતી. હવે અમારી શાળા અને મકાન વધારે વિશાળ બન્યાં છે. પણ એ જૂનો આવામ અને એ ફૂચના આગરોતોના ચહેરા (તેમાંના કેટલાકે તો આગળ અભ્યાસ કરવાને અમને છોડી ગયા છે તેથી ફરી ફરી નહિ દેખાય) અને ઘણી વાર યાદ આવે છે. અને કદી ભવિષ્યમાં કોઈ મહાન લડતને માટે મારે તેમનો ખપ પડશે તો મેં જગાવેલી શ્રદ્ધા, પ્રેરણા ને પ્રણાલિકાને વક્ષાદાર રહીને તેઓ જ્યાં હશે ત્યાંથી (ઘણાખરાએ તો વચન પણ આપ્યાં છે તે મુજબ) દોડી આવશે કે નહિ એમ ધરણીવાર નહીં મારા આત્માને પૂછું છું.

આનંદોત્સવ

(આગ્રમ રાયકાર્નહમ—મે ૧૯૧૩)

બે વરસ સુધી આ પત્રને ઘોર નિદ્રામાં લીન કર્યા પછી હું આજે ફરીથી તેને જગાડું છું. બાદશાહી દાઠથી ઘોર ગુફાઓમાં સૂતેલા પ્રાચીન મહારાજાઓની માફક આ પત્ર પણ મારા આહ્વાનની જ ગાઢ નોંધ રહ્યું હતું. આજે હું અમારા ભાતભાતના દોરદમામ અને નાટકચેટકની દુનિયાને ખબર આપવાને માટે તેને ફરીવાર બહાર રવાના કરું છું. કહેવાની જરૂર નથી કે આજે હું અને મારા મિત્રો આયર્લેન્ડની પ્રગતિ શાળાના ઉત્સવોમાં નોતરીએ છીએ તે કેવળ અમારા દિલની ઉદારતાને દેખાડવાને જ નહિ, પણ મુખ્યત્વે કરીને શાળાનું કલ્યાણ સાધવાને જ. વળી આ શાળાના સાહસને હવે પાંચ વર્ષ પૂરાં થયાં છે તે અવસરે આયર્લેન્ડના શિખરેશિખર પર જઈને આ પત્ર અમારી આનંદ-ગર્જના સર્વેને સંભળાવે એ પણ તેના પ્રકાશનો હેતુ છે.

પુસ્તકા શબ્દોમાં કહું તો અમારી શાળાનાં પાંચ વર્ષ પૂરાં થયાં છે અને આ સરખાતના મહિનાઓમાં મકાનના બાંધકામને અંજો ને બેહદ દેવું થઈ ગયું હતું તે ભરપાઈ કરીને શાળાનો પંચવાર્ષિક ઉત્સવ ઊજવવાનો અમે નિશ્ચય કર્યો છે.

આ દુનિયામા કેટલાંક સાહસ એવા જોખમભરેલા હોય છે કે એક બીન-જવાબદાર બાળકની માફક હસતે હમતે જ તેમા ઝુકાવી શકાય, તેનો બાગીકાર્થી પહેલેથી વિચાર તો ન જ થઈ શકે જેમ રમતના મેદાન પર છોકરાઓ ગેડો વતી બોલ ફટકાવે છે, અને હારે છે કે જીતે છે તો પણ ખડખડાટ હસે છે તે જ પ્રમાણે કર્મ ચોક્કસ ગણતરી કર્યા સિવાય જ આવા કામ ઉપાડી શકાય છે. અમારો શાળાનું સાહસ પણ આવું જ હતું અને આવી વૃત્તિથી જ અમે તે આદ્યું હતું એનો અર્થ એમ નથી કે આમા અમારો કંઈ ગભીર હેતુ નહોતો અથવા તો અમારી ફજવનો અમને કંઈ ઊંચો ખ્યાલ નહોતો. આ બધું યે છતાં અમાગ દિલ સાધુસતોના જેવા આનંદી જ રહ્યા છે—અથવા બીજી રીતે કહું તો સ્વર્ગોચ આનંદથી જ અમારાં દિલ ભર્યાભર્યા રહ્યા છે. જો અમે દુનિયાદારી વ્યવહારુ માણસોના જેવા ઉદાસી મનના હોત અને જો શેરબજારની કે શરતના મેદાનની તેજમદીથી અમે આંધુળવ્યાકુળ થતા હોત તો તો પાચ વર્ષ ઉપર જે ભારે જવાબદારીઓ અમે માથે લીધી હતી તેનાથી અત્યારસુધીમા અમે ચગદાર્જન ગયા હોત. સદ્ભાગ્યે એક સુખી આશ્રમના માગરીતો હોવાથી અમે આવી વ્યવહારુ ચિંતાઓથી અલિપ્ત રહ્યા છીએ. અમે નાની નાની બાબતોની પરવા નથી કરી અને તેથી જ આજે મોટા સાહસોમા પૂરેપૂરું મચી શક્યા છીએ છતાં અમાગમા એટલી વ્યવહારસુધ્ધિ તો છે જ કે જેથી અમારે બોલ્ને દલકા કરવાને અમે ચાહીએ અને અમાગ જોખમમાં બીગતે ભાગ લેવા દેવાની ઉદારતા પણ દાખવીએ. તેથી જ અમે એં મી થિયેટરમા ને બીજે ટેકાણે આવા બધાં નાટકએટક કર્યા છે.

પ્રાચીન ગેલ વિષે કવિઓએ એવું ગાયું છે કે તે રણમાં ધણા આનંદી રહેતા અને જાફત વખતે ઘણા ગમગીન બનતા. આયર્લેન્ડ વિષે પરદેશીઓએ હમણાં જે જે ચોપડીઓ લખી છે

મંત્ર એંડાની પાઠશાળા

તેમા એવી છાપ પાડી છે કે આ દેશ અતિશય ગમગીન છે કાગળ કે તેમણે આપણા લોકોને મોટે ભાગે ઉત્સરને પ્રમંગે જ, ચગતના મેદાનમા કે લપકાદાર જાકતોમા જ નિહાળ્યા છે અને એ દષ્ટિએ એ છાપ વાસ્તવિક છે કાગળ કે ઘણા ગાળથી રણમગ્રામનો આવેશ આયર્વેન્ડમાથી નાશુદ થયો છે, અને છે'ના થોડા દમકાથી જૂના વીગ કીનની માફક આપણે 'ભારે વિપાદમા ને લયકર આત્મપરીક્ષામા' ગરકાવ થઈ ગયા છીએ

પણ અમારી શાળામા જેદગ્રામીથી ગણદેવમા હામ્ય કરતા, એક બાજુએ જગ શિર ઝૂલવીને વીગદાસ્ય કરતા કીનની મૂર્તિ સદાયે અમારી નજર મગીપ ગાળીએ છીએ એ વીગદાસ્યનો રણમગ્ર આયર્વેન્ડના ઇતિહાસમા અમર થઈ ચૂક્યો છે, ત્યારે દોમગ સ્ત્રીમા એમેટ કાસીને લાકડે ચડ્યો—ને તાજેતરમા માએટગના નણ વીગલાઓ કાગીએ લટખ્યા, ત્યારે એ જ વીગદામ્ય તેમના મુખાગર્વિ પર પગ ઝગમગુ હતું આયર્વેન્ડ ત્યારે કાગખાનાના ધમકાથી ગાળગે અને તેની ગોદીએ ભગજ મા થી કાટગે ત્યારે જ લોકો મુખી થગે એમ કહેનાગ તો બેદન એવદૂદ જ છે કાર્ક પાપી બનેના મન કે નિગચ થગેના ગ્રેમીને વિશે કો િ એમ ખારો કે “તેને માગી કમાખી થગે એટલે તે મુખી થગે” ત્યા મુખી આયર્વેન્ડના મનવીઓના ચરુગ પર એ પ્રાગીન વીગદામ્ય—કાગીને લાકડે ચડના એ જુવાનોના જેવુ વીગદામ્ય—નહિ ઝગડે ત્યા મુખી તે કદી પગ મુખી ન જ થાય

આપનાની આણી પર હતો તે ઘણો જ આનંદી અને મગરૂબ દેખાતો હતો—જાણે કઈ મગ્નકથી હસતે હસતે એનું મનોહર મસ્તક એક બાજુએ સહેજ નમતું હતું આગળ રમતના મેદાન પર તેમ આ વખતે પણ મે તેનું ખુલ્લું સફેદ ગળું નિહાળ્યું—બાલના બૂલકા પવનથી તેના કપાળ પર વેગતાં જોયા આથી મને કઈ અકારણ આનંદોન્માદ થઈ આવ્યો. પણ આખી મેદની તો તેના તરફ શાખાશીની નહિ પણ દયા અને નવાઈની નજર નાખતી હતી—પોતાની ફરજ બગવતા શહીદ તરીકે નહિ, નકામી જિંદગી ફના કરનાર મૂરખ તરીકે તેને ગણતી હતી. તેથી મારો આનંદ શમવાને બદલે ઊલટો વધતો ગયો. આ ટોળું તેને તાળીઓથી વધાવે કે શત્રુવદથી તેના પર ગાળો વરસાવે તોયે તેની સમક્ષ મરવું સહેલ બને. પણ આવા ચડીચૂપ જીભેલા બેઠ્ઠર માનવીઓની આગળ મરવું એ તે કેમ સહેવાય. આ ઘડીએ એ સ્વપ્નામા મેં જોયું કે મારો એક બીજો વિદ્યાર્થી એ માયડા ઉપર ચડી ગયો અને તેણે પહેલા કુમારની આખો ઉપર સફેદ પાટો બાધી દીધો. જલ્લાદને હાથે આવું મિત્રકાર્ય થાય તે તેનાથી કેમ સંભાય ?

આ કૃત્યમા મને એક બિરાદરનો અખૂદ પ્રેમ અને વફાદારીનું ખુ દેખાયું અને એ ટોળાની ભયંકર બેદરકારીનું તેથી કંઈક સાદું વળતું લાગ્યું.

મને બાળપણમા બૂતપક્ષિતના સ્વપ્ના આવતા તે પછી આ પહેલું જ સ્વપ્ન આમેહૂબ યાદ રહ્યું છે મને એ પણ યાદ છે કે થોડા દિવસ પછી શાળાનો એક સભામા મેં આ સ્વપ્નું વર્ણવેલું, પણ ત્યાં કોઈનું નામ નહોતું આપ્યું તેથી ક્યા કુમારને મેં સ્વપ્નામા જોએયો તેનો કોયડો ઉકેલનામા સર્વે રોકાયેલા. વળી એ પણ મને બગબર યાદ છે કે જ્યારે મેં એમ કહેલું કે કોઈ સનાતન સત્યની એવામા આમ મરવું એ તમારે સર્વેને માટે સૌથી

રળિયામણુ ગણાય ત્યારે કોઈને જગ્યે નવાઈ લાગેની નહિ; કારણ કે એ વાત અમારી શાળાના સર્વ ઉપદેશને અનુમગ્તી હતી. અલમત, અમે ગજકીય પ્રચાર જેવું કંઈ આ શાળામાં વ્દાપિ કર્યું નથી. ફક્ત એટલું જ અમે તેમના ધ્યાન પર હમેશા ટાવ્યા છીએ કે જે જિંદગીને કનૂમની માફક સાચવે તેનું જિવતર ધૂળ ગણાય, ને સેનાદાર્યમાં સદાયે ઉદાર ચિત્તે અને આનંદથી જાતને હોમી દે—જગ પડચે પ્રાણ પણ પાથરે તેવું જ જીવુ સાચક ગણાય. ‘પીટર પેન’ ના નાટકમાં જે. એમ (હવે સર જેમ્સ) મારી લખે છે તેમ, “આવુ મગ્લુ એક જગી સાહસ સમાન છે” મારા લખેલા ‘રાગ’ ના નાટકમાં ગણસત્રામમાં જતી વખતે ભોજો કુમાર જ્યારે કહે છે કે “મને આટલું નાનુથું કામ કગ્વા દો” ત્યારે તે બોલમાં આપણા વીરયુગનો વળી વધારે તચોટ પડ્યો પડે છે.

મને દહેશત છે કે શાળાના આનંદનું વર્ણન કરતે કરતે હું અતિશય ગંભીર બની ગયો છું એક ધિષ્ણે મારા ઉપર એવો આરોપ મૂક્યો છે કે હું “આનંદોત્સવની વ્યવસ્થાઓ ધગી જ સખ્તાઈથી” કરું છું ખરી વાત તો એ છે કે આ સ્થળે સર્વ આનંદ બાળકોમાંથી સ્ફુરે છે અને વિષાદની ઊંડી ખીણમાંથી બાળકોની ઊંચી ભૂમિકા પર ચડીને જ અમે તેમના આનંદમાં ભાગ પડાવીએ છીએ પણ જ્યારે અમે ખડ પર જ આનંદી ચવાની કેશિશ કરીએ છીએ ત્યારે અમારા ફાફ ફાફટ નીવડે છે. જ્યારે આ પત્રનો પહેલો અંક તૈયાર થતો હતો ત્યારે એક દિવસ બેઠક ગંભીર બનીને મારો સાથી મોક ડોના મારી પાસે આવ્યો તેને જરા મશકરીબોર ચવાની મેં મિનતિ કરી મેં મમજાવ્યું કે આ પત્રનું લખાણ હદપાર ગંભીર રહી ગયું છે, અને તેમાં નાનુક ચચળ તરંગની ને ખડખડ દસાવે એકા દાસ્તગસની ઘણી ઉજુપ છે.

એ દોસ્ત આધારણ રીતે ઘણા જ કટપનાશીલ ને મસ્કરી છે પણ
 આવા દુકમથી તો તે કશોયે જાતીવાર કરી શકશે નહિ. છેવટે
 મસ્કરીના છુટા મોઢવાને ફાંફાં મારતાં અમે અમારા છલાદિત
 ખંડમાં આખી સાજાં બેઠી રહ્યા. ત્યારે બીજા અમને જે વિચારો
 આવ્યા તે તો સ્મશાન ને ગીધના, અણુચૂકવેશાં દેવાના, ને આરતી
 પરીક્ષાઓનાં પરિણામના જ. બીજે દિવસે બોગન વખતે એક
 કુમારના મનુષ્ય સ્વરનો રણકાર માંજાળ્યો, અને તરત જ દાસ્ત-
 રમની ઝડી યામી. તેણે હૈદગયાદના મોગની વાત કહી ને આથી
 છેવટે અમારો અંક મુઢતો ગયો.

સંત એ'હાની પાઠશાળા

(૩) વેપારઉદ્યોગમાં પડવું નહિ—નહિ તો હાથ મેલા થાય;

(૪) હાથમાં કંઈ બોળે લઈને ગસ્તામાં ફરવું નહિ—નહિ તો આબરૂદાર લોકો નિંદા કરે;

(૫) કસામાં વધારેપડતો ઉત્પાદ ન ગખવા—નહિ તો વકીલો ને તેમના ગુમાસ્તા તમને બેવફૂફ ગણે,

(૬) નોકરી ગળ એવું તો કશુંએ કદી ન કરવું.

આવી લયકર નીતિ ખ્રિસ્તી શાળાઓમાં શિખવાય છે, ખ્રિસ્તી વર્તમાનપત્રોમાં તેનો પ્રચાર થાય છે, અને ખ્રિસ્તી દેવજોમાં પણ તેનો આદેશ મંલગાય છે. ખેતરમાં ખીલતા ફૂલ અને હવામાં વિચરતાં પખીઓ વિષે ઈસુએ જે કહ્યું છે—ને આગળપાછળની ચિંતા કરતી માર્યાને ઈસુએ જે કહ્યું છે—તે બધું આ નવા જમાનાને માટે અપ્રગતુત ગણવામાં આવે છે. પણ આ વચનોમાં જ ઈસુના ઉપદેશનું પગ્મ રહ્યું મમાયેલું હોવાથી આબરૂદાર લોકોના હિમાબે તો મારો ખ્રિસ્તી ધર્મ જ આ જમાનાને માટે છેક જ નકામો ગણાય.

ખ્રિસ્તી ધર્મનો જે કોઈ મોટામાં મોટો દુશ્મન હોય તો તે આગરદારોની દુનિયા જ છે હાલના જમાનામાં વળી તેને અર્થશાસ્ત્રનો હાથો મળ્યો છે મારી ખાતરી છે કે અર્થશાસ્ત્રની મોઘ એડમ રિમથે નહિ પણ સેતાને રૂઝી દતી કમચ એમ પણ હોય કે સેતાને, જેમ પહેલા આદમની માગફત માણ્યને આગરદારોના વાધા મગ્ન્યા હતા તેમ, આ બીજા આગમને પણ તેના આધન તરીકે જ વાપર્યો દગે. ગમે તેમ હોય, પણ એટલી તો ખાતરી જ ગખજો કે કોઈ વ્યક્તિ કે સમાજ માટે જીવનના ગમ્યા પંથનો પેગામ અર્થશાસ્ત્રમાંથી તો નહિ જ મળે. નિલગીનું ખરું ગદમ્ય જુદાજુદા રૂબેરાની તકરારમાં નહિ પણ દૈવી ને આસુરી મત્તોના સંગ્રામમાં જ ગડેલ છે. ને આ વિષયમાં નીકારો, મા'દમ કે મી'દ

તમને શુ શીખવવાના છે? હું મનુષ્યો ને પ્રગ્નઓ ' ભાડા ને ભાવતાલની ચોપડીઓમા પૂજો મૂકો અને વાચો તમારા વીરચાના પ્રાચીન પુરાણો !

જો તમે વીરકથાઓ તરફ નહિ વળો તો એ નવા લેગામમા તમારી સમક્ષ આવી જિભશે તેના સત્ત્વે એવા પ્રચડ અને અમર છે કે તેને જોઈ આમરદાર દુનિયા કે વાયડુ અર્થશાસ્ત્ર નાખૂદ નહિ જ કરી શકે જૂના સત્યો નવા ગીતોમા ગવાશે—જૂના આવેશ અને વિષાદ નવા રૂપમા ચળુ થશે સત્યનુ સ્વરૂપ એ જ સૌન્દર્ય છે—અથવા તો સૌન્દર્યના વાધા સજીને જ સત્ય દુનિયામા અવતરે છે આમ સૌન્દર્ય પ્રકૃતિની માફક ગમે તેવા વિવિધ રૂપ ધારણ કરે છતાં અતે અવિનાશી છે ત્યારે બધિયાર દીવાલો ચણીને તેને બાતલ કરશે ત્યારે તેને તોડીને હજાર સ્વરૂપે તમારા ઉપર તે છાપે ભારશે આ દેશમા અને આ જમાનામા સત્તાતન સૌન્દર્યસૃષ્ટિનુ આપણને કયી રીતે દર્શન થશે તે હું નથી કહી શકતો કદાચ આયર્લિશ નાટ્યશાળાની માફક કે પછી આયર્લિશ ભાષા બોલતા ગામડિયાઓના હૃદયમાથી નીતરતી કવિતાની ભારફત પણ તે સાપડે પણ તેના દર્શન થશે એ તો ચોક્કસ કદાચ તે દેવદૂતની માફક પ્રકટ થશે ત્યારે ' મધ્યાહને સમગે કોઈ અનનવી ઉપા'ના દર્શન થતા હોય એમ લાગશે !

*

હવે સર્વેનો ઉપકાર માનવાનો પરમ ધર્મ મને પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રથમ પંક્તિમા તો શાળાના એક દિત્તથી બિરાજે છે—તેમનું નામ આપતો નથી, કારણ કે આવી બહેગત તેમને પર્મદ નથી તેમની અને તેમના બે દોસ્તોની મલાહથી જ આ શાળા સ્થાપવાનું શક્ય બન્યું છે તેમને કોઈ રીતે પૈમાદાગ તો ન જ કહેવાય, છતાં તેમની સહાયથી જ મારા બેવો ગરીબ માણસ આ શાળા

સંત એ'ડાની પાઠશાળા

સ્થાપીને નભાવી શક્યો છે વળી શાળાની જે ભાવના અને સ્થળ વિષે દુનિયામાં હજી ઘણી ગેરમમજૂતી ફેલાયેલી છે તેના તરફ અચળ વફાદારી દાખવવા માટે નાના કુમારોથી માડીને મોટા ધર્માધ્યક્ષો સુધીના સર્વે મિત્રોનો તેમજ અમારા વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓનો હું આભાર માનું છું

ચાલુ વરમ પર આવતા, શાળાના ઉત્સવની બધી વ્યવસ્થા કરવામાં જે મર્વેએ સહાય આપી છે તેમનો પણ આભાર માનું છું ને મેની ૧૭મી તારીખે એંબી થિયેટરમાં શાળાના નાભાઈ ખાસ જેન રજૂ કરવાની અદ્ભુત ઉદ્દાગતા દાખવવા માટે કવિવર ડબ્લ્યુ બી ચીર્મ અને તેમના સાથીઓનો ખામ આભારી છું કવિવર સ્વીન્ડ્રનાથ ટાગોર પર ભાષણ આપના મિ ચીર્મે તેમના શાન્તિનિકેતનને 'ભાગતવર્ષની મત એડા' તરીકે વર્ણવ્યું હતું આ વચનથી પ્રેરાઈને મારા એક મિત્ર મૂચ યુ કે આપણે કવિ પાસે જઈને વિનંતિ કરીએ કે તેમની નાટકશાળા આપણી પાઠશાળા માટે કર્મ કરી શકે તો સાડુ જેની અમે ચીર્મના આગળ આ વાત ઉઘાડી તેવી જ તેમણે તે ઝડપી બીધી ઉપરાત તેમણે એક ખાસ મહેરબાની અમારા ઉપર કરી એંબી થિયેટરમાં કવિવર ટાગોરનું 'ડાકધગ' નાટક રજૂ થાય—જે કવિને તેઓ આજે દુનિયાના સર્વોત્તમ કવિવર ગણે કે તેમની એક કૃતિ મારા યુરોપમાં પહેલી જ વાર ગમ્મૂમિ પર ઝગડી બેઠે—એ દિવસની ચીર્મ ઘણા વખતથી આતુરપણે ગાઠ જોતા હતા ને આ 'ડાકધગ'નો પહેલો જ જેન અમારી શાળાના લાભાર્થે ભજવવાનું અમને વચન આપીને ચીર્મે તો આડો આક વાળ્યો સાથે માથે મને શાળાનું એક નાટક પણ રજૂ કરવાનું તેમણે આમનણ આપ્યું ત્યારે મારી ખાતરી થઈ કે મહાન કેનાકાર જ સૌથી વધારે ઉદાર થઈ શકે છે—મારો

કલાકાર જ સદાએ ચારેબાજુએ તેની નીધા વગસાવે છે

છેવટે 'ડાકઘર'ની માથે મારુ 'રાજા' નામનું નાટક રજૂ કરવાનું અમે ઠરાવ્યું અમારા જ મેદાનમાં એક ઠેકણે પાણીના ઝરણા પર નાનો પુત બાંધેલો છે, ત્યાં ઘોડા અને બધા લશ્કરી હાઠ સાથે આ નાટક અમે ગયા ઢિનાળામાં લજવ્યું હતું તે પછી નાટકના જુદાજુદા પાત્રોનું ધક્કર વધારે પાકું કરવાને મેં ઘોડાઘોડા વાક્યો તેમાં ઉમેર્યા હતા, અને કુમારોએ શાળામાં જ તે ફરીવાર લજવવાને તૈયારીઓ પણ કરવા માડી હતી થીટ્સે પહેલી વાર વાત કરી ત્યારે ટાગોરના નાટક વિષે હું કંઈ ખાસ જણાવતો નહોતો તે વખતે તો હું એટલું જ સમજ્યો હતો કે મારા અને એ હિંદી નાટકમાં—મનેમાં એક મીઠડો કુમાર મુખ્ય નાયક હતો, અને બંનેમાં મૃત્યુનું ગૌરવ આલેખ્યું હતું તે પછી ટાગોરનું નાટક હું વાંચી ગયો ત્યારે મને સમજાયું કે મેં પહેલાં ધાર્યું હતું તે કરતાં પણ બધું નાટકની વચ્ચે વધારે મામ્ય છે અને હિંદી નાટકની પાદપૂર્તિરૂપ મારું નાટક બનશે ટાગોરે હિંદુસ્તાનના ગામડાના પાત્રોદ્ધાર તેમ મેં આયર્લેન્ડની પુરાણગાના વીરનાયકોદ્ધાર એકનું એક જ સનાતન સત્ય આલેખ્યું છે—કંઈ મોટામાં મોટું પરાક્રમ કોઈ પણ માણસ કરી શકે તો તે સેવા જ છે

(આશ્રમ રાયફર્નહામ : જુલાઈ-ઓગસ્ટ, ૧૯૧૩)

[પિયસેં પોતાની શાળા વિષે આ લેખ બેલક્રાસ્ટના ગેલિક સંધના માસિકમાં પ્રકટ કર્યો હતો. શાળા વિષે તેના અંતિમ ઉદ્દગાર આ લેખમાં જ આપણને વાંચવા મળે છે. તે પછીથી ધીમેધીમે રાજકીય લડતમાં તે ખેંચાતો ગયો અને તેથી પોતાના શાળાપત્રમાં પણ તે કંઈ મુદ્દાનું લખી શક્યો નહિ.]

સંત એન્ડાની પાઠશાળા ને તેના વિદ્યાર્થીઓ વિષે કંઈક લખવાનું મને કહેવામાં આવ્યું છે. હજી કંઈ ખાનગી વાતો પ્રકટ કરવાનો વખત નથી આવ્યો. શાળાના કામને અંગે મને કેટલોક એવો જાડો આનંદ અને એવી કેટલીક કારમી નિરાશાઓ થઈ છે જે હું કદી જાહેરમાં તો નહિ જ મૂકું. વળી છેલ્લાં પાંચ વર્ષની કારકીર્દિ દરમ્યાન કેટલાક એવા રમૂજી પ્રસંગો બન્યા છે કે જે વાંચવામાં ઘણો જ રસ પડે. પણ જો હું તે વર્ણવું તો મારા વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓ અને જાહેર પ્રજા એક પાઠશાળાના આચાર્ય ઉપર જે ગંભીર વિવેકની જવાબદારી મૂકે છે તેને માટે હું નાલાયક ગણાઉં. જ્યારે સરકારી પરીક્ષાઓ અને સરકારી ખાતાની જગજગમાંથી તદ્દન દૂરો થઈને હું મોડી રાહત ભોગવીશ

ને કદાચ મારી શાળાનો સાગોપાગ ઇતિહાસ લખીશ, ત્યારે તેના એકેએક પ્રસંગમાં એવી ગભીર અસહ્યતા દેખાશે કે જે શુદ્ધ સત્યમાં જ સંભવી શકે. અમારી શાળા જદી કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે એની એક અસંભવિત વસ્તુ છે, અને છતાં પણ તે હસ્તી ધરાવે છે !

બેલફાસ્ટના ગેવલા ડિગ્રી કોલેજીને રાજ્ય યશો કે આ શાળા સ્થાપવાને પહેલું પ્રેત્સાહન મને તેમનામાના એક તરફથી જ મળ્યું હતું મને બરાબર યાદ છે કે ત્યારે પ્રથમ મેં મારા મિત્રોને લખી જણાવ્યું કે આયર્લેન્ડના ઉમરાવોના દેશનગ (સન ૧૬૦૦-૧૬૧૩) પછીના છેલ્લા આશરે ત્રણસો વર્ષમાં જેની કદી નથી જોયેલી તેવી ખરેખરી આનંદિશ શાળા કલ્પિતનતી પામે ઉદ્ધાડવાને મારો ધરાહો છે—તેમાં બધું શિક્ષણ આયરિશ અને અંગ્રેજી એ બન્ને ભાષાઓ મારફત આપવામાં આવશે, તેમાં પરદેશી ભાષાઓ પણ સુખપાઠથી જ શીખવવામાં આવશે, ખીજી માધ્યમિક શાળાઓના કરતા વધારે વિશાળ અને ઉદાત્ત મસ્જદ વિદ્યાર્થીઓ પર પાડવામાં આવશે, તેમાં પરીક્ષાઓની અને ગોખલુપનીની આખી પ્રથાને સદતર નાબૂદ કરવામાં આવશે, ને એક માકડાં એકકામાં બધાએ વિદ્યાર્થીઓને જોગ્યુનમથી ઠોકી બેસાડવાને બદલે તે દરેકનું વ્યક્તિત્વ ખોનવવાને ખામ ફાળજી લેવામાં આવશે. આવું બધું મેં મારા મિત્રોને લખેલું—ત્યારે ઘણાખરાએ તો તરત રોડું પગખાંચી દીધું કે “આવું કંઈ કરતા ના !” માત્ર બેલફાસ્ટથી જ મને એવો પ્રેત્સાહક સદેશો મળેલો કે “બેલાશક શાળા ઉઠાડો, મારા છાત્રાઓને તેમાં જરૂર મોકલી આપીશ.” પ્રેત્સાહનનો ખીજો સૂ છેક ગોવનોસેમથી (આર્નેસ્ટ-ઈન) મગ્દુમ વિલિયમ બર્લીને સમજાવ્યો, ને તેમણે પણ એવું જ

સંત એ'ડાની પાઠશાળા

વચન આપ્યું ત્રીજું પ્રોત્સાહન એક ઉંચા દરજ્જાના કેથોલિક પાદરી બાવાએ આપ્યું આ બધું કેટલું તરેહવાર લાગે છે ! ને અમારો પછીનો બધો ઇતિહાસ પણ એવો જ છે !

અસ્ટરની સગદર હાલના સગદરી ધોરણથી નહિ પણ આયર્લેન્ડના ઇતિહાસના ધોગણે દોરીએ તો, એ પ્રાનના ત્રણ દોસ્તોએ આ શાળાના ખર્ચની મુખ્ય જવાબદારીનો ભાર બોળે ઉઠાવ્યો છે તેમનો એક તો કેથોલિક પણ નથી, ને અમારી શાળા તો કેથોલિક પંથની છે આ પણ કેટલું બધું અસંભવિત લાગે છે ! વળી અમારા ત્રણ મરમમા સરમ શિક્ષકો પણ અસ્ટરના જ વતની છે ઉપરાત આ ધડીએ અમારા સર્વોત્તમ છ શિષ્યોના નામ ગણાવનાનું તમે મને કહો તો એ છમાથી ચાર નામ તો મારે અસ્ટરના કુમારોના જ આપવા પડે અસ્ટર હમેશા બહુ જ 'અતડો' પ્રાત ગણાય છે પણ અસ્ટરના કુમારો ને માણસોનો મારો અનુભવ તો એવો છે કે આયર્લેન્ડના બીજા કાઈ ભાગના માણસો દરતા અસ્ટરના માણસોના સ્વભાવમા મેટિક જાતિનો ખુશમિજાન અને આનંદી સ્વભાવ વધારે અશે દેખાય છે વળી તેમનો આનંદ પણ દક્ષિણના લોકોના દરતા વધારે ઊછળતો હોય છે, અને તેમા તીખી કગડાગીનો અશ ઓછો હોય છે

વળી, મુખ્યત્વે રીને એક વર્તમાનપત્રકાર તરીકે અને ગૌણ અશે વકીલ તરીકે જ જોને લોકો પિછાનતા તેવો માણસ આયર્લેન્ડમા પ્રચલિત કેળવણીની મમ્મ પ્રથાને ઠોડર મારીને નવા ધોરણુમર એક શાળા મઠવાની હામ બીડે ત્યારે તેને થોડા પણ વિદ્યાર્થીઓ સાપડે એ અમલનિત જ ગણાય છતાં પહેલે જ દિવસે ૪૦ વિદ્યાર્થીઓ શાળામા દાખલ થયા, અને દરમાન તેમની મમ્મ વધતી જ ગઈ છે ખરેખર આવા કઈ અખતરાની ધડી આવી

પહોંચી જ હતી, અને સવાલ માત્ર અમારી લાયકાતનો જ હતો. આજ સુધીમાં ઘણા અસહવિત કિસ્સા અમે પાર ઉતર્યા છે તે ઉપરથી અમારી લાયકાત પુરવાર થાય છે.

અમારો એક ચમત્કાર તો એ છે કે છોકરાઓને શાળા છોડવી ગમતી જ નથી. લાગ્યે જ કેઈ કુમાર અમારી શાળામાં દાખલ થયો હશે કે જેને થોડા જ વખતમાં તેની લગની નહિ લાગી હોય. અમે કંઈ તેમને સાકર પિરમના નથી. બિયડું, અભ્યાસમાં તેમજ વ્યાયામમાં તેમનાથી ખની રોકે તેટલું મખત કામ તેમની પામેથી લઈએ છીએ. અમારી ફતેહની આવી શિક્ષકો અને શિષ્યો વચ્ચે ગમતી ખિરાદરીમાં રહેલી છે. આનો અર્થ કંઈ એટલો જ નથી કે માત્ર નવરાશના વખતમાં જ કુમારોની માથે અમે બધા લાઈબંધી કરીએ છીએ; અમે દરેક રીતે તેમની સાથે એવો નિકટ સંબંધ કેળવ્યો છે કે જેથી અમારી ટ્રિસોસ્ટની પૂરેપૂરી ખાતરી રાખીને તેઓ બધી સુખીમનો અમારી આગળ રજૂ કરે. વળી માગ અનુભવ મુજબ જવહરે જ કેઈ વિદ્યાર્થીઓ પોતાના ગુનાની શિક્ષામાંથી ખચી જવાની ઠાસિસ કરે છે. હિલટા, ઘણીવાર, તેમજ પોતાની મેજે અમારી પામે આપીને ગુના કખૂબ કર્યા છે અને મળત માગી લીધી છે. દારજુ એટલું જ કે ગુનો છુપારીને માગ કે બીજા શિક્ષકો તરફ જગમે દવકાર્થ કરવાનું તેમને ગમતું નથી. પોતાના માથોઓ માથેના વર્તનમાં કુમારો માધારજુ રીતે ઘણા વટવાળા હોય છે. અમારી વિરોધના એ છે કે આ જાદુઈ ખિરાદરીમાં અમે શિક્ષકોને પણ સમાવી દીધા છે અને ‘વિદ્યાર્થીની આત્મ’ નો નવો બદોલો અર્થ અમારી શાળામાં થયો છે.

વળી એ પણ એક તાલુતીમહેલું નથી જાણતું કે અમારી શાળા જ્યાં વધારેમાં વધારે જાર આયગિસ બતાવે પણ મુશ્કે

છે તે ડબ્બિયનની કોલેજમાં શ્રેષ્ઠ ભાષાઓની પરીક્ષામાં પણ પહેલું
ધનામ મેળવે?—તે અમુક જિલ્લા બોર્ડ તરફથી આપવામાં આવતા
ધનામો પર જાણે કાયમનું દાણુ તેમનું જ થઈ જાય? છતાં આ
બધું બન્યું છે આયર્વેન્ડના સર્વે કસરતમાજ કુમારોમાં અમારા
વિદ્યાર્થીઓને સર્વોપગિ સ્થાને મૂકના એ તો પ્રમાણમાં સહેલું
હતું આથીયે વધારે નવાઈની વાત તો એ છે કે મન્સ્ટર પ્રાંતની
દુકડીની સામે હરીફાઈમાં જિતનાર લીન્સ્ટરની દુકડીના આગેવાન
તરીકે અમારા જ ઉત્તાદને પમદ કરવામાં આવ્યો હતો ।

શુદ્ધ આયર્લિશ તેમજ મિશ્ર અંગ્રેજી-આયર્લિશ નાટકો અમે
રજૂ કરીને અમારા કુમારોની જ નહિ પણ સારા દેશની નાટ્ય-
કલાની ખિલવણીમાં અમે ઠીક ફાળો આપ્યો છે એક દોગ્તે
લખ્યું છે તેમ, પાગટી ભૂમિમાંથી નાટ્યકલાનો તૈયાર છે : આપણી
જમીનમાં રોપવાનો પ્રયાગ કરવાને બદલે આપણી નાટ્ય-નાને
તેના ડુફ્ટી ભૂમિમાંથી ખોતવાનો પ્રયાસ અમે આદર્યો છે

પહેલા પાંચ વરસમાં આવા કામ માંથીને શાળાએ ઠીક
નામના મેળવી છે પણ અમારી ફતેહની ખરી કસોટી તો અમારા
વિદ્યાર્થીઓના ચાગ્રિય અને નિત્યજીવન પગથી થશે જે કેળવણીની
છાપ જિલ્લાની પર ન પડે તે નિષ્ફળ જ ગણાય તેથી હું આશા
રાખું છું કે ત્રણ વગ્ગ પર પ્રો મેફ નેઈલે ઉચ્ચારેલા શબ્દો
હમેશાં માયા જ પડશે “મન ઝોડાની શાળાની મફતના માત્ર
તેના અભ્યાસગૃહમાં તે રમતના મેદાન પર જ નહિ, પણ મુખ્યત્વે
કરીને તેના વિદ્યાર્થીઓના ગૃહજીવનમાં જ મામિન થઈ ચૂકી છે ”

પટ્ટશિષ્યની સ્મરણાંજલિ

(કલન્સવુડ હાઉસ : એપ્રિલ ૧૯૧૭)

[સન ૧૯૧૬ના એપ્રિલ માસમાં રાષ્ટ્રીય લગ્નની આગેવાની જાઈને પિયસે ડબ્લિનની પોસ્ટ બોક્સનો કબજો લીધો ત્યારથી તે જોડમાં ગયો ત્યાં સુધી તેણે પોતાના પટ્ટશિષ્ય ડેમીંગ રાયને પોતાની પાસે જ રાખ્યો હતો. ગોળીબાર થતા પહેલાં તે એવી સૂચના મૂકી ગયો કે રાયને અત્રે રજૂ કરેલા બધા લેખો, શાળાના ઇતિહાસ વિષે એક પ્રકરણ ઉમેરીને, એક પુસ્તકના રૂપમાં પ્રકટ કરવા. તે મુજબ રાયને જે પ્રકરણ લખ્યું હતું તેનો ટૂંકો સાર નીચે આપું છું. રાયને આયર્લેન્ડના ઇતિહાસ અને તેના આચાર્ય વિષે ઘણાં લોકપ્રિય પુસ્તકો લખી મારી કીર્તિ સંપાદન કરી છે. ઈ. ચા.]

સંત ઝેડની શાળા ઊધડી તે દિવસ મને બરાબર યાદ છે.

જુદીજુદી વય અને કદના આશરે આળીસેક છોકરાઓ કલન્સવુડ હાઉસમાં આરે તરફ ધ્યાનથી નજર નાંખતા એક

પદ્મશિષ્યની કમરણુંજલિ

ઉત્સવમાં—આ બધે ઠેકાણે હજાર જાતની વાતો કરીને અને હામશ્કરી કરીને તેઓ સર્વેને સચોટ ચાનક આપતા.

વિલિયમ પિયર્સ ખરું જોતાં તો એક કલાકાર જ હતો. છતાં અમારી શાળામાં તેના મોટાભાઈ પછી તેનું સ્થાન સર્વોપરિ હતું. સાધારણ દુનિયાની નજરે તો તેના ભાઈની કાર્તિની છાયામાં જ તે વસતો. પણ આ શાળા તો બન્ને ભાઈઓના સરખા ઋણુ નીચે દબાયેલી છે. મોટાભાઈએ નિશાળ સ્થાપવાને અને ચલાવવાને બધી જ જવાબદારી ઉપાડી હતી. તેમ નાનાભાઈએ પણ ઘણે પ્રમણે વ્યવહારુ મલાહ આપીને, છેલ્લાં વરસોમાં કાળજીથી શાળાની વ્યવસ્થા કરીને તેમજ શિક્ષક તરીકે પૂરો શ્રમ લઈને એ શાળાને સાર્થક બનાવવામાં મોટો હિસ્સો આપ્યો હતો. છેક છેવટે તો વિલિયમે (જેને વિલિ કહીને તેના દોસ્તો મંજોષતા હતા) શાળાનું સુકાન લગલગ પૂરેપૂરું હાથમાં લીધું હતું. તે પહેલાં તો તે કલાનું શિક્ષણ આપતો અને નવરાશના વખતમાં શિલ્પકામ કરતો. અમારાં નાટકો ને દસ્તોની બધી વ્યવસ્થા તે જ કરતો. રંગમૂમિ પર જોઈતા પડદા ને બીજી વસ્તુઓ તે તૈયાર કરતો ને રાત્રે છેક મોડે સુધી દરેક દરેક વીગત પર મોટાભાઈ માથે ચર્ચા કરતો. વળી તે હમેશાં કહેતો કે વિદ્યામાં અને નાટ્ય કળામાં વિજય મેળવવો એ બસ નથી—સાથે સાથે વિદ્યાર્થીઓએ રમનના મેદાન પર પણ વિજય મેળવવો જ જોઈએ. રમત અને કમરતમાં તે વિદ્યાર્થીઓ કરતાં પણ વધારે રમ લેતો, અને ત્યારે ત્યારે અડધા દિવસની રમ્મ પડતી ત્યારે બધો ફાજલ વખત ગેડીદડા ને ફૂટબોલ રમવામાં ગાળતો. વળી હાથદડાની રમનનો તેને એટલો બધો શોખ હતો કે ચોતાની માંઠના જ પૈસા ખરચીને તેની દરીદ્રાઈના દાવ તે ખાંડવતો.

વિલિયમ પિયર્સના અવસાન વિષે લખવાનું આ સ્થાન નથી. તેના જેવા નિઃસ્વાર્થી અને મહાતુલાવ માણુમને શોભે એવા ઉમદા ગૌરવથી તે તેના ઉલ્લાસ સાહસ દરમ્યાન પણ વર્ત્યો હતો. એક વખત કોઈ લડતમાં અલિદાન આપવા વિષે વાત નીકળી ત્યારે તે બોલ્યો: “મને મરણની બીક નથી. હું જે માત્ર છું તેને મારે ખુશીથી પ્રાણ આપીશ. બાપી, આ શાળા સિવાય મને જિંદગીમાં બીજો કંઈ રમ નથી.”

આવા શિક્ષકોના શિક્ષણ અને ચારિત્ર્યથી, શાળાના મંડાર અને વાતાવરણથી, અને કુદરતના નિત્ય સમાગમથી વિદ્યાર્થીઓની કલ્પના અને જીવન પર ઘણી જ ઊંડી અસર થતી. પણ તે ઉપરાંત, બહારની દુનિયાની છાપ પણ વિદ્યાર્થીઓ પર પડવાને સારુ અને તેટલા પ્રબળો ગોઠવવામાં આવતા. અડધા દિવસની રજા હોય ત્યારે બહારના વિદ્વાનોનાં ભાષણો સાળામાં માંભળવાને મળતાં. પેટ્રિક કોક્સ, દાંડી ડબ્લાસ હાઈડ અને મેજર મેફ્લાઈડ જેવા નામાંકિત વિદ્વાનોને ભાષણ કરવાને નોતરવામાં આવતા. પછી સર્વે છૂટથી અને ઉત્સાહથી ચર્ચામાં ભાગ લેતા. શાળા-સમિતિની સભાઓમાં અને પંખવાડિક (રાષ્ટ્રીય) નૃત્યના ઉત્સવોમાં વિદ્યાર્થીઓને જાહેરમાં બોલવાની ટેવ પડતી. તેમ વખતોવખત ‘સીન ફેર્ન’, સ્ત્રીઓના મતાધિકાર, દારૂનિષેધ, આયરિશ, વિરુદ્ધ પર્દેશી રમતો—વગેરે વિષયો પર ઘણી ઘણી ચર્ચાઓ વિદ્યાર્થીમંડળમાં થતી.

ઉનાળાની રમતોમાં ‘ક્રિકેટ’ દાખલ કરવી કે નહિ—એ સવાલ પર શાળામાં એક વખત બે મોટા પક્ષ પડી ગયા હતા. મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ ક્રિકેટની તદ્દન સામે હતા. પછી આખી શાળાના વિદ્યાર્થીઓના મત લેવામાં આવ્યા ત્યારે વધુમતિથી ક્રિકેટ નામંજૂર કરવામાં આવી. આ પરિણામ આવતાં પહેલાં ઘણી જ

પટ્ટશિષ્યની સ્મરણાંજલિ

ચળવળ બન્ને પક્ષ તરફથી ચનાવરામા આવી હતી છેવટે,
રાષ્ટ્રીય રમતો તરફ વક્રાદારીની ભાવના અમારી શાળામા
કાયમ ગદી હતી

*

સન ૧૯૧૬ના ઇંગ્લેન્ડના તહેવાર પહેલા અમારી શાળા મધ્ય
યર્ષ તે વખતે વિદ્યાર્થીઓએ તેમના આચાર્યની છેલ્લી ગમ
લીધી—તે પ્રમગ મને બગમગ યાદ છે પિયર્ષ ગણતો હતો કે
તેના બાલવિદ્યાર્થીઓના મુખજ તે છેલ્લી વાર નિહાળતો હતો
આવતા તોફાનના ભણુડારા તે એ લો જ માલગતો હતો છતા
તે નિયમમગ પોતાનુ ધમ ને જતો ને મોઢને ચમકાવે એનો
એક અક્ષર પણ તે ન બોલતો ગૃમી નાચતે દિવસે અમારી
શાળાનો ઉત્સવ હતો તે વખતે તેણે વિદાયના વચનો અમને
સભાગાવ્યા એ ઉત્સરને પ્રમગે નૃત્યનો નવમો ગોરેનો હતો
તેનો ઉપમંદાર કરતા તેણે કહ્યું કે ‘ આ શાળાને હવે અક
વરમ પૂગ થયા છે ઇન્છુ છુ કે તે એંશી વગમ નુધી ચાને
પણ તેને અગે મારુ પોનાનુ નાય તો હવે પૂરુ થયુ છે આપણા
દુમારોને દેશની ધાર્મિક અને અમારી નડતો લ નાને મમર્થ
સિપાહીઓ બનવાને મારુ આ શાળા મે ગ્યાપી છે આયર્લેન્ડના
સ્વયમેવ સેન્યમા આજ એવા ઘણાએ મિપાનીઓ મોજુ છે
દુનિયાના પાપ ધોવાને માટે ઇન્છુના પુત્રને પોનાનુ લોહી રેડુ
પણુ હતુ આયર્લેન્ડનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે આયર્લેન્ડના પનોતા
પુત્રોને તેમના પ્રાણુ પાથગવા પડશે ”

આ જગતમા સ્વયમેવ સેન્યના અમ નદાગે, જાળીતા ગરેયા,
અને બીજા ઘણા બધાના મિત્રો પણ દ જગ હતા તે જ દિવસે
સવારે સ્વયમેવ દગની એક ડરખી પર દરોડા પડેનો ત્યાં ને
સામાન્ય ગજગીય પરિસ્થિતિને લીધે આ ઉપાગાએક બાજુની

મોકલવામાં આવતું. આમ હજારો માઈલ દૂર બેઠેબેઠે તે સર્વેના ઉપર દેખરેખ રાખવાની કોશિશ કરતો. જ્યારે તે ખાજો આવ્યો ત્યારે કેટલાકે આશ્રમના છાપરા પર બિભે બિભે, શાળાના વાવટા ફરકાવીને તેમજ બચ્ચગણ અને શરણાર્થીઓ વગાડીને તેને ભાવભર્યો આવકાર આપ્યો. બાકીના કુમારો નીચે હારબંધ બિલા રહ્યા અને સર્વેએ શાળાનો પ્રથા મુજબ ત્રણ વાર 'સંત ઓડા'ના જપનાદના પોકાર કર્યા.

*

શાળાની આંતરિક વ્યવસ્થા વિષે હુંકામાં જ લખીશ. “ભોજન વગેરેની બધી વ્યવસ્થા સ્ત્રીઓને હસ્તક છે”—એ શબ્દોનું પૂરેપૂરું રહસ્ય દરેક વિદ્યાર્થી થોડા વખતમાં જ કળી ગયો. સદ્બાએ પિયર્ષનાં માતૃશ્રી અને બહેન જેઓ બધી ધરમથ્યુ વ્યવસ્થા કરતાં હતાં તેઓ હજી પણ હયાત છે. * તેથી તેમને વિષે અહીંયાં એટલું જ રહીશ કે શાળાને ફતેહમંદ બનાવવામાં, વિદ્યાર્થીઓ ઉપર ઓર જાદુઈ અસર પાડવામાં અને શાળાને ભયકર કેદખાનાને બદલે આનંદી ઘર બનાવવામાં—એ વીર શહીદોના કરતાં તેમની મા અને બહેન જરા એ ઓછી મહેનત નથી લીધી.

હવે આ શાળાનાં અને તેના આચાર્યની ફતેહનાં વધારે વખાણુ કંવાથી ગો લાલ ? જેમને તેમની સાથે કામ કરવાનો અમૂલ્ય અવસર મળ્યો છે, તેઓ જ તેમને સાચી રીતે પિછાની શક્યા છે.

અમારામાંથી કેટલાક તેમની છેલ્લી લડતના સાક્ષી હતા અને

* આ લેખ મૂળ પુસ્તકમાં પ્રકટ થયા પછી પિયર્ષનાં વીર માતા ખરલોક સિધાન્થા છે; ને હવે તેના બહેન જ પાડશાળા ચલાવે છે. ઇ.

પટ્ટશિષ્યની સ્મરણાંજલિ

અમે તેમના મોટામાં મોટા (રાજકીય) અખતરાના મંગલાચરણ, સાહસ, પ્રગતિ અને આર્તદોષસવ નિહાળ્યાં હતાં. ડબ્બલનમાં ન્યારે સ્વતંત્રતાની ધ્વજ ઊંચે ફરકાવવામાં આવી અને યુરોપના એક સારામાં સારા રાજમાર્ગની બન્ને બાજુએ આવેલી હવેલીઓ દારૂગોળાથી સજગીને લસ્મયતી હતી ત્યારે એક જાણુ બોલી ઊઠ્યો: “આ બધાનો આત્મા પિયર્સ જ છે.” ન્યારે ચારે બાજુએ આગની લથકર જૂતાવળમાંથી ધુમાડાના ગોટગોટ આકાશમાં ઊંચે ઊડતા હતા ત્યારે નિરતર ગોળીબારથી વિંધાતા (પોસ્ટ બોક્ષિમના) મકાનની અંદર બેઠેલા અમાગ આચાર્યનું એક રુવાંટું પણ ઊભુ નહોતું થતું. ચારે બાજુએથી હુમલો કરનાર સરકારનાં સિપાઈઓ વધારે ને વધારે નજીક ધમતા હતા. બંદૂક, મશીનગન અને તોપોનો લથકર કોલાહલ કાનના પડદા ચીરી નાંખતો હતો. આ લથકર સાહમની કુલ ગુન્મેદારી પિયર્સના માથા પર જ સર્વેએ મૂકી હતી. ન્યારે પરાજય ચોક્કસ જણાયો ત્યારે શાંત ચિત્તે સજગતા અને વૃદ્ધતા ધરમાંથી તે હેઠ્ઠો બહાર નીકળ્યો. ગોળીબારથી છવાયેલો રસ્તો એળગી, મારગમાં પડેલાં ધણુયે શખને વટાવી, મશીનગનના ભડાકાથી ચમકતી ગલીઓમાં યઈ, તેનો સાથી કોનોલી ન્યાં મરણુતોલ ધવાઈને સૂતો હતો ત્યાં તે આવી પહોંચ્યો. ત્યાંથી તે મરકારને શરણે થવાને—ને મરવાને ગયો ત્યારે તેની આંખમાં એનું એ ગુમાન, એનો એ ભારેલો અભિ પ્રત્યજ્ઞતો હતો. એ મહાગુરુનાં હેઠ્ઠાં દર્શન અમે ત્યાં જ કર્યા. એણે પોતે જ કહ્યું છે કે સેવા એ જ પરમ ધર્મ છે. અમે તેના શિષ્યો તેની તારીફમાં એટલું જ કહીશું: “તેણે અમને આપર્જેન્ડોના સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો.” બાકી, શાગાનો વીગતવાર ઇતિહાસ તો ટાઈ દિવસ લવિષ્યમાં જ લખાશે.

કેટલાક લોકો આ શાળાને એક સ્વપ્નસૃષ્ટિના તરંગ સમાન ગણે છે. પણ આ વાત કોઈ માનશે નહિ. ઉચ્ચ ભાવનાથી જ્યોતપ્રેત થયેલી આ શાળામાં કુમારોને સુતારકામ અને ખાગકામ તેમજ કન્યાઓને સોયકામ અને રસોઈ, તે ઉપરાંત આકૃત પ્રમંથે પ્રાથમિક સારવારનું કામ દરેકને શીખવવામાં આવતું. વળી જે વિદ્યાર્થીઓને રોબર્ટ એમેટ અને એન ડેવલીનના જેવા બહાદુર થવાને પાતો ચડાવવામાં આવતો હતો તેમણે 'રાષ્ટ્રીય વિદ્યાર્થી'માં જર્મને શિષ્ટ ભાષાના વિષયમાં પહેલાં ધનામ મેળવ્યાં અને રમતગમતની હરીફાઈઓમાં સોનાના ચાંદ મેળવ્યા. અમે કંઈક જાતી ભાવનાઓથી પ્રેરાયા છીએ તેથી શું દુનિયાના રાજના વહેવારમાં કે હુન્નરઉદ્યોગમાં, ખજારમાં કે ઘરમાં, શું અમે ઓછા કાબેલ નીવડ્યા છીએ ?

નાટકોનો સાર

[પિયર્સની 'મંત્ર ઝંડા'ની પાઠશાળામાં જુદેજુદે વખતે લખવાયેલાં જે નાટકોનો આગલા લેખોમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે તેનો સાર હવે એકસાથે આપુ છે. જેમ રામાયણ ને મહાભારત, પૃથ્વીરાજ ને પ્રતાપ, અકબર ને શિવાજીની કથાઓ જનપ્રિય સિવાય હિંદી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો મર્મ ન સમજાય તેમ શ્રીન ને કુહાલનની પુરાણી અને વુલ્ફ ટોન ને એમેટની ઐતિહાસિક વાતો જનપ્રિય સિવાય આયરિશ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનો મર્મ પણ ન જ સમજાય.]

૧

ફ્રીનનો ઉદય

આ નાટકનો લેખક સ્ટેન્ડીશ ઓ'ગ્રેડી પ્રાચીન તેમજ ઐતિહાસિક આયરિશ વાર્તામાહિત્યના પ્રથમ લેખક તરીકે હજી પણ ઘણું ઊંચું સ્થાન ભોગવે છે. તેણે જ ગર્જ મદીના ઉત્તરાર્ધમાં આયરિશ ભાષામાં લખાયેલા ભારોભાર ગ્રંથોનો બારીક અભ્યાસ

કરીને તેમાંથી આપણા ભીષ્મ અને દ્રોણ, અર્જુન અને અભિમન્યુની હારમાં મૂકી શકાય એવા આયરિશ વીરનાયકોના શૂરાતનની કથાઓ પોતાની સખળ કલમથી અંગ્રેજીમાં ઉતારી. ત્યારથી જ ભૂતકાલના સાહિત્યલંકારની લોકપ્રિયતાનો ને સમગ્ર રાષ્ટ્રજીવનનો પણ નવો યુગ શરૂ થયો.

‘શ્રીનંદો ઉદય’ એ, આ લેખકના એક આખા નાટકનો પહેલો અંક છે. શ્રીન (જેનો શાબ્દિક અર્થ ગોરા અથવા મુંદર થાય છે) એ ફીઆનાનો—એ નામની યુનેસા મુજટોની પ્રાચીન રાષ્ટ્રસેનાનો—મોટામાં મોટો સરદાર ઇમ્મુ ખ્રિસ્તની ત્રીજી સદીમાં યજ્ઞ ગયો એવી દત્તકથા છે. તે વખતે આખા આયર્લેન્ડનો ચક્રવર્તી મહારાજ કોર્માકે (હાલના ડબ્લિનની ઉત્તરે આવેલા) તારાની ગાદી પર રાજ્ય કરતો હતો.

ફીનના જન્મ પહેલાં જાસ્ના અને મોર્ના નામના બે વંશની વચ્ચે ફીઆના સૈન્યની સરદારી માટે કટોકટીની હરીફાઈ ચાલતી. આ બે પક્ષના મુજટો વચ્ચે નોકના (જે હાલ કામલનોક કહેવાય છે) મેદાન પર ખૂનખાર લડાઈ થઈ. તેમાં જાસ્નાનો આગેવાન કુમાલ ને તેનો મોટો દીકરો પણ માર્યા ગયા. ત્યાર પછી તેની ગર્ભવતી સ્ત્રી મુર્ના મહામુસીજતે દુશ્મનોના પગમાંથી છટકીને જંગલોમાં છુપાઈ ગઈ અને ત્યાં તેને પેટ એક મુંદર બાળકનો જન્મ થયો. તેનું નામ ફીન. પછી પણ રખેને દુશ્મનો તેને શોધીને મારી નાંખે એવી બીકથી રાણીએ એ બાળક બે વૃદ્ધ જોગમાયાને સોંપી દીધો. ફીને છેક બાળપણથી જ કૃષ્ણની માફક અમોઘ લીલા કરવા માંડી. પ્રથમ તો તેણે મોર્ના પક્ષના લંકારીને જ મારી નાંખી નાણાંની ઘેલી દાય કરી. તે જ પ્રમાણે જંગલમાં ભયંકર પ્રાણીઓનો પણ તેણે અનાયામે શિકાર કરવા માંડ્યો. તે બાર ચૌદ વરસનો થયો એટલે તે પોતાનાં સર્વાવધાનાં ને સાથીઓની શોધમાં નીકળી પડ્યો.

નાટકોનો સાર

બીજા પાત્ર તેનો કંકો કીમાલ પોતાના મૂકીલર સાથીઓને લઈને એક ગુફામાં ભગઈ બેઠો હતો. શત્રુઓની બીડથી તેઓ છેક ગરેજ વધે સિકારની શોધમાં નીમ્નતા અને મોટે ભાગે તો જે કંઈ ફળપાન મળે તે ખાઈને જ મહામુસીમતે પોતાનો નિર્વાહ કરતા એવામાં એક દિવસે ગરે તેમના બારણા પર ટકોગ થયા તેથી બધા ગભરાઈ ગયા. પણ કાંઈ કીમાલને એક કુર્ષડ જોશીએ કહેલું કે તેનો તાગણુહાર એક દિવસે આવી ચડશે તેથી તેણે બારણું ઉઘાડવાનો પોતાના સાથીઓને હુકમ કર્યો. બારણું ઉઘાડ્યું કે તરત એક તેજની કુમાર અઢઢ દાખલ થયો. તેણે ભોજન અને રાતવામો માગ્યા ત્યારે કીમાલે પોતાની દીનદશાનું કલ્પાત કરીને પત્રી ગુફામાં જો હોય તે અતિથિ આગળ રજૂ કરવાનો હુકમ કર્યો. આવી રક સામગ્રી રજૂ થઈ કે તરત જ આ કુમારે ઝટપટ પોતાની ઝોળીમાંથી શિકારમાં મળેલો ભરપૂર ખોરાક, દારૂના મોટા પીપ અને એવા બીજા ચમત્કારિક લગાર કીમાલની સમક્ષ ધર્યાં આ ઉપરથી આનંદા નાના કુમારની અસાધાગ્ય શક્તિ પાગખીને કીમાલ સ્તબ્ધ થયો. છેવટે કુમારે પોતાના બાપની નિશાનીરૂપે એક સોનાનો વઢોરો બતાવ્યો અને જાહેર કર્યું કે હું બીજો કોઈ નહિ પણ કુમાલનો પુત્ર શીન છું.

ઓઝેડીનો પહેલો અઢ અહીયા પૂરો થાય છે તે પછી શીનનો ચડતી અને લડાઈઓની અમખ્ય અદ્ભુત વાતો છે. પોતાના કાકાને મળ્યા પત્રી શીને કવિઓના એક આશ્રમમાં ધણી વરસ સુધી કેળવણી લીધી. સર્વે વિદ્યામાં પાગત થયા પછી શીઆના-સૈન્યની મદદારી પાછી હામન કરવાને તે કોર્મકના દરબારમાં ગયો. તે જ દિવસે આખા રાજગઢમાં ઘણી ગમગીની છવાઈ ગઈ હતી. કારણકે દર માલ તે જ દિવસે એક ભયંકર રાક્ષસ દૂર દૂરથી આવીને પ્રથમ તો પોતાના જાદુઈ સગીનના

સૂરથી તારાના બધા ય સૈન્યને ઘેનમા નાખી દેતો અને પછી બળતા ગોળા ફેંકીને આખા શહેરને આગ લગાડતો આ સાલળી શીને પ્રતિજ્ઞા કરી કે કોઈ પણ રીતે હું રાજધાનીનો બચાવ કરીશ, અને મહાગગનએ પણ વચન આપ્યું કે જો શીન આવું પરાક્રમ કરી બતાવશે તો શીઆનાની સગદારી તેને સોંપવામા આવશે

રાત પડી કે બધા સુભટો તારાના કિલ્લા પર ચોરેર ગોઠવાઈ ગયા પણ જેવા તેમણે પેલા રાક્ષસના સૂર માબજવા માડ્યા કે તેઓ નિદ્રાવશ થવા લાગ્યા સદ્ભાગ્યે શીનને તે જ વખતે તેના પિતાના એક જૂના સાથીએ છુપાવેયો એક બદુઈ ભાનો કાઢી આપ્યો તેમા એવી શક્તિ હતી કે તેની અણી ને પોતાના કપાળમા દબીને ઊભો ગહે તે રાક્ષસી માવાને વશ ન થતા અજબ ઝંઘનથી લડવાને ધૂંધવાય આથી શીને મહાજીત વેડી એ લાલો કપાળમા દબાવી રાખ્યો પછી રાક્ષસે બળતા ગોળા નાખવા માડ્યા તે તેણે એક બદુઈ આદરમા ઝીલીને છુટાવી નાખ્યા રાક્ષસ આમ નિર્જીવ થતા પોતાનો કાળ નજીક આવ્યો છે એમ સમજીને લાગ્યો પણ શીન તેની પૂ કે પડ્યો તેને લાવાથી વીધી નાખ્યો ને તેનું માથું કાપીને, પોતાના વિજયની નિશાનીરૂપે તેણે એક મોટા થાભલા પર ખોર્યું

સવાર પડી એટલે શીને ગર્જના કરીને બધા ઊઘડતા માણસોને જગાડ્યા તેઓ આખું શહેર સાબૂત જોઈને ચકિત થયા રાત્રને રાક્ષસનું માથું જોઈ તેના વધની ખાતરી થઈ પછી તેણે શીનને આખા લશ્કરની સરદારી સોંપી, તે જીવતા લગી તેણે ભોગવી

ઇંડડના પ્રસિદ્ધ ગાન આર્યગ્ને પણ શીને હરાવેનો તેની પણ ઘણી કથાઓ છે શીનનો દીકરો એસીઅન હતો ને તેણે આ બધી કથાઓ રચેલી તેથી આ સમગ્ર કથાસમૂહ પણ એસીઅનના નામે આપર્જન્ડની તત્કારીખમા ઓળખાય છે

કુહાલનની કથા

અહરટર પ્રાંતના 'લાલ શાળાના' રાજવશમાંજ (તે વખતના મહારાજા કાનર અને સેનાધિપતિ ફર્ગસની માફક) કુહાલનનો જન્મ થયો હતો. દતકથા એવી છે કે તેની માતા કર્ધ દેવી ગ્રેરણાને અનુસરીને ચાળીસેક સખીઓની સાથે, જુવાન વયે જંગલમાં ચાલી ગઈ હતી. ત્યાં એક દેવના સસર્ગથી તેને પેટ કુહાલનનો જન્મ થયો હતો. થોડાં વરસે કાનર રાજ્યને તેની ભાજ લાગી એટલે તરત એ તેજસ્વી બાળકને તેની માશીને ત્યાં ઊછેરવાને મોકલ્યો. તેણે પણ શીનની માફક બેત્રણ વરસની ઊંમરે જ એક ભયંકર જળચર કૂતરાનો સહાર કરીને પોતાની દેવતાઈ શક્તિનું પારખું બતાવી આપ્યું. પછી એકબે વરસમાં તેણે પીક પર બખ્તગ, હાથમાં ભાલો અને બીજા હાથમાં ગેડી લઈને મોસાળના બાગબગીચામાં ખૂબ ખેલવા માંડ્યું. પણ જ્યારે જ્યારે તે પોતાના જેવા સોબતીઓ સાથે ખેલવાને રાજધાનીએ જવાની વાત કરે, ત્યારે તેના વાલીઓ તેની વાત કાન પર ધરે નહિ.

એમ કરતાં કુહાલન સાત વરસનો થયો એટલે એક દિવસ તેણે પોતાની ગેડી વતી દડાને ખૂબ દૂર પહોંચાડ્યો અને તેને શોધવાનું બહાનું કાઢીને તે ધરમાંથી નાસી છૂટ્યો. રખડતો રખડતો

તે અસ્તરની તે વખતની રાજધાની અવન-માહ (હાલનું આર્મા) આવી પહોંચ્યો. ત્યારે મોટા મેદાન પર ત્યાંની નામચીન ખાળસેના ગેડીદડા રમતી હતી. તેમાં તાબડોડ લાગ લઈને કુહાલને પોતાની શક્તિનો પરચો દેખાડ્યો. તે ઉપરથી છેવટે તેને તેના મામા રાગ કાનર પાસે લઈ જવામાં આવ્યો, અને તેને યથાવિધિ શસ્ત્રવિદ્યા શીખવવાનું કામ સેનાપતિ ફગેમને સોંપવામાં આવ્યું.

એક દિવસ સારી મેનાનાં હથિયાર ધડનાર કુલન નામના લુહારોના સરદારે રાજગઢ પર આવીને રાગ કાનરને તેના યુનંદા સાગરીતો સાથે પોતાને મહેલ પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું. કાનરે તે સ્વીકાર્યું ને કુહાલને પણ માથે આવવા કહ્યું. કુહાલને તે વખતે ખાળસાથીઓ માથે ખેલતો હતો તેથી તેણે પાછળથી આવી પહોંચવાનું વચન આપ્યું. હવે કાનર ને તેના રસાલો કુલનના કિલ્લામાં દાખલ થઈ ગયા એટલે તેણે તો રાજના રિવાજ મુજબ તેના વિકરાળ શિકારી કૂતરાને બહાર ચોડી કરવાને છોડી મૂકીને દરવાજા બંધ કરી દીધા. અંદર બહુત શરૂ થઈ એટલે તરત જ કાનરે આગ્રિતો કુહાલને યાદ કર્યો. કુલનને દહેશત લાગી કે રખેને શિકારી કૂતરો એ ખાળકનો જન લે. પણ એટલામાં તો બહારથી કૂતરાની જ રાડ સંભળાઈ, અને ભોતભોતામાં ચીથરેહાલ દશામાં કુહાલને દાખલ થયો અને તેણે મારેલો કૂતરો ટસડીને બાગુ પર પટકાવ્યો. આખી મિજલસમાં હાહાકાર થઈ ગયો. લુહાર કુલને આ કૂતરાની હત્યા પેટે નુકસાનીની રકમ માગી ત્યારે તો મહેમાન અને જજમાન વચ્ચે ગદવાસ્થળીનો તૈયારી થઈ. પણ અજબ કુનેહ અને સિપાઈગીરીથી કુહાલને જ ઝગડાનું સમાધાન કર્યું. તેણે લુહારને વચન આપ્યું કે: “જ્યાં સુધી આવે ખીંજે કૂતરો તમને મળે નહિ ત્યાં સુધી હું પોતે જ આખા ગઢની રખેવાળી કરીશ.”

થોડાં વરસમાં કુહાલની રખેવાળી પૂરી થઈ એટલે તેને

નાટકોનો સાર

રાજની સેનામાં દાખલ થવાને વિધિમગ્ન શસ્ત્ર બાધવાનો દિવસ નજીક આવ્યો. આ શૂરા કુમારે જ્યારે એક દિવસ પસંદ કર્યો ત્યારે દ્રુષ્ટિએ કુડવી જોઈ લવિષ્ય ભાષ્યુ કે “એ દિવસે જે શસ્ત્ર બાધશે તે આખા આયર્લેન્ડમાં શૂરામાં શૂરા સાહસ માટે સદા કાળ પડાગે—પણ તેનું આયુષ્ય ટૂંકું નીવડશે” આ સાંભળ્યા છતાંયે તે જ દિવસે શસ્ત્ર ગ્રહણ કરવાને કુહાલન સંજ્ઞ થયો.

પ્રથમ તો કુહાલન ઘોડાની શોધમાં નીકળ્યો. દૈવી સર્વોએ તેની સેનામાં બે પાણીદાર ઘોડા—એક ઘોગો અને બીજો કાજો—રજૂ કર્યા તરત તે ઘોડા પર સવારી કરીને મમુદ્ર પર્વત આખા દેશના સીમાડાને ફરતા ઝાડ, જંગલ, પહાડો અને ખીણો પર ત્રણવાર તેણે પ્રદક્ષિણા કરી પછી ગામએ જે ગય તેને આ ઘોડા જોડવાને આપ્યા તે તેણે એક પછી એક જોતજોતામાં ભાગી નાખ્યા. છેવટે તેને જૂના વખતનો સધરી રાખેલો જાદુઈ રથ આપ્યો તે જ કુહાલનની શૂરી સનારી માટે માફક આવ્યો. તે જ પ્રમાણે અગણિત તલવારો અને ભાલાની પરીક્ષા કર્યા પછી કુહાલને કનચ, બે ભાલા અને એક તલનાગ પસંદ કર્યા. છેવટે તેણે તેના એક શૂરા સાથીને સારથિ તરીકે પસંદ કર્યો એટલે તેની ગણસામગ્રી મંપૂર્ણ થઈ.

કુહાલન હવે યુનાવસ્થાએ પહોંચ્યો. હોવાથી પ્રિયાની શોધમાં નીકળી પડ્યો. તેને કાને લસકના સગદાર ફોર્ગનની નાની કુવરી એમરની કીર્તિ પહોંચી હતી, એટલે તેના ધગનો પથ તેણે લીધો. કથાકાર લખે છે કે બીજાને યોગ્ય છે એ ગુણમાં—રૂપ, સંગીત, વાણી, સોયકામ, જ્ઞાન અને ચારિત્ર—એમગ સર્વોપરિ હતી. છેવટે કુહાલને એમરને મળી તેના પ્રેમની માગણી કરી ત્યારે કુવરીએ તેને રોકકું પગખાવી દીધું “શરવીરો સાથે મંત્રામ બેનીને મને પરણના આવ હજી તારે તો સાહમ બેનવાના બાકી છે.” આ સાંભળીને કુહાલન પાછો ફર્યો.

હવે ચમત્કારિક સાહસ કરવા સારુ જાદુઈ શસ્ત્રવિદ્યા શીખવાને કુહાલન દૂરના એક ડુંગરાળા મુલકમાં રકથ નામની એક જંગલવિખ્યાત સકિતદેવીની શોધમાં નીકળ્યો. પાસેના પ્રદેશમાં પહોંચતાં ખીખ સેંકડો ચૂરાઓ કુહાલનને મળ્યા. તેમણે કહ્યું: “પેલો મુસ્કેલ રસ્તો વટાવી, તે પછીના જંગલનાં વિકરાળ પ્રાણીઓને હંફાવીને જે પેલી જાડી ખીણ પરથી એક ફૂદકા મારીને સામેના શિખરે પહોંચી શકે તેને જ એ દેવી શુભ વિદ્યા શીખવે છે.” કુહાલને આ બધાંયે સાહસ જોતજોતામાં કર્યા. રકથની પાસેથી એક વરસ સુધી સંપૂર્ણ શસ્ત્રવિદ્યા શીખ્યો—ને છેવટે દેવીએ તેને એક જાદુઈ ભાલો આપ્યો, કે જે શત્રુના પેટમાં ભોંકાતાં તેનાં રૂવેરૂવાંમાં કારમાં ચૂળ ઊપજાવે.

આ શસ્ત્ર કુહાલને સિદ્ધ કર્યા તે પછી તરત તેની કસોટીને પ્રસંગ પ્રજ્વળ્યા. દેવોના—કે રાક્ષસોના—આ પ્રદેશમાં રકથની પાડોશમાં જ ઐશ નામની રાજકુમારી રહેતી હતી, અને તે વારંવાર રકથને હેરાન કરતી હતી. તેથી તેને કાયમને માટે વશ કરવાને તેના પર રકથે ચડાઈ કરી. કુહાલનને વારવાને દેવીએ તેને ખૂબ માદક દારૂ પિવડાવ્યો. પણ તેનો નશો એક દિવસને બદલે એક કલાકમાં જ જિતરી ગયો. કુહાલન લગ્નાર્થના મેદાન પર આપ્યો, એટલે તરત જ તે એ રાજકુમારી સાથે દંદયુદ્ધમાં જિત્યો. ઐશાએ જોતજોતામાં કુહાલનની તલવારના ટુકડા કર્યા. આમ, આ કુમારની નિંદગી જોખમમાં આવી પડી તે વખતે કુહાલને એક તરકટ કર્યું. રાજકુમારીને તેનો રથ અને ઘોડા બધું જ વહાલા હતા તે જાણી લઈને કુહાલને ઓચિંતી ખૂમ પાડી: “અરે! જો! તારો રથ અને ઘોડા પેલી ખીણમાં ગળાડી પડ્યા!” આથી રાજકુમારીએ પાછું જોયું એટલે કુહાલને તરત તેને કમ્બરમાંથી પકડીને રકથની જાવણીમાં ફેડી ગયો. ત્યાં તેને જમીન

માટકોનો સાર

પર પટકાવીને કુહાણન તેની છાતી પર ચડી બેટો. રાજકુમારીએ હવે હાર કબૂલ કરીને તેની જિંદગી અચાવવાની વિનંતિ કરી તે શૂરા કુમારે સ્વીકારી, પણ એક શરતે કે તે કદી શક્યની સાથે ટેટા કરે નહિ. છેવટે કુમાર આ રાજકુમારી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો. તેને છોડતી વખતે કુહાણને તેને કહ્યું કે: “કદી તને છોડરો થાય તો તેનું નામ કોલ પાડજે, અને તેનું નામ કે જાત કદી પણ ન જણાવવાની બાધા પાળજે.”

આ વાતનો ઘણો કરુણ અંત આવ્યો. વીસેક વરસ પછી આ રાજકુમારીના કુવર કોલે અવન-માહના દરબારમાં જઈને દંડયુદ્ધની માગણી કરી, ત્યારે જોને જોને તેની સામે મોકલવામાં આવ્યા તેને તેણે જોતજોતામાં પટકી નાખ્યા. છેવટે કુહાણન તેની સામે મેદાનમાં પડ્યો. લડતે લડતે બન્ને બળિયા દરિયામાં પડ્યા અને કુહાણને ડૂબી જવાની દહેશત લાગી. તે વખતે તેને તેના ગુરુએ આપેલો જાદુઈ બાલો યાદ આવ્યો ને તે તેણે પોતાના જ દીકરાના ચેટમાં ભોંકીને તેને ધાયલ કર્યો. પછી તરત જ તે કુમારની આંગળી પર રહેલી વીંટી કુહાણને પારખી પોતાના દીકરાને પિછાન્યો. પછી તેને આ ધાયલ દશામાં અદસ્તરના વીરોની આગળ લઈ ગયો અને બોલ્યો: “દોસ્તો! મારો દીકરો તમને ભેટ ધરું છું.” આખરે એ કુમારે બધા શૂરાઓને અને પિતાને નમસ્કાર કરીને દેહ છોડ્યો.

આમ શક્યની પાસેથી શસ્ત્રવિદ્યા શીખીને કુહાણન પાછો દરબારમાં આવ્યો તે પછી વળી તેણે શૂરા મરદોને પોતાનો ચમત્કાર દેખાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ સારુ તે રથમાં બેસીને ફરવા નીકળ્યો ત્યારે તેના સારથિએ આયર્લેન્ડનું પાટનગર તારા વગેરે અનેક સ્થળો દૂરથી દેખાડ્યાં. છેવટે કુહાણનની નજર એક દુર્જયગઢ પર ઠરી. સારથિએ તેને લેણા વાર્યો, પણ ગઢના નામચીન

શરાઓની માથે ખાથ લીડવાની તેણે ભારે જીદ પકડી કુહાલનની
 ધીરગર્જના સાબળી ગઢવીનો મોટો દીકરો તેની મામે આવી
 પહોંચ્યો ફરીથી માગથિએ કુહાલનને ચેતાવ્યો. ‘ખનરદાર! આ
 ચોદાના શરીરમા તલવાર ન ખૂપે એવો તેની બહુઈ શક્તિ છે.”
 તેથી કુહાલને પોતાની ગોફલુમા લોદાનો ગોજો મૂકીને તે તેના
 પર છોડી ગોજો તેના ઠપાળને વીંધી આગપાર ચાલી ગયો.
 આમ એ કુમાર પડ્યો પછી તેના નાના ભાઈએને કુહાલને
 તલવાર ને લાનાથી ઠાર કર્યા, ને તેમના મધાના માથા વચ પર
 બાધીને રાજધાનીએ ગયો.

તે નખતે કુહાલનના શરીરમા લડાઈનું શરાતન એટલું ઊંડળી
 ગયું હતું કે તેના ધસતા રથનો વેગ દૂરથી જોઈને રાગ કાનરના
 દૂતો ગભરાઈ ગયા. રાગને થયું કે કુહાલનનું શૂર કેમે ઊતરશે
 નહિ તો જે કોઈ સામે મળશે તેનો તે સહાર કરશે તેથી તેણે
 એક અજબ યુક્તિ રચી તેના કુકમથી તમામ મગદો ધર ઝાલી
 બેઠા ને રાજધાનીની પચાસે મુઠગીઓ તમામ વસ્ત્ર ઉતારી નમ
 સ્વરૂપે કુહાલનની વાટે ઊભી રહી તેમને જોતા વાર જ તે વીરો
 શરમાઈને નીચું જોઈ રહ્યો પછી કાનરના તોફરોએ કુહાલનને
 નવડાવવા હડા પાણીના કુડમા નાખ્યો. પણ તેના શરીરમા એટલી
 ગરમી વ્યાપી ગઈ હતી કે તે પાણી ઊંડળીને ઊભરાઈ ગયું અને
 કુડના કાઠા પણ ભાગી ગયા તેથી ફરીફરી વાર તેને હડા
 પાણીમા દૂમકીઓ ખનડાવી ત્યારે કેટલો વારે કુહાલન છેવટે શાન
 થયો અને સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરી ગાગની માથે બોજન કરવા ગયો.

આવા સાહમમા સફળ થઈને કુહાલન જૂનો પ્રિયાને વગવાને
 ઊપડ્યો સસરાના મુલખમા આવીને તેણે ગઢની દીવાલો પરથી
 એવી મોટી યુગ મારી કે જ્યાં તે એમના આવામમા જ સીધો
 આવીને ઊભો તરત જ તેના બાપના મિપાઈઓ કુહાલન પર

નાટકોનો સાર

તૂટી પડ્યા આ ઝપાઝપીમાં આ વીગલાએ ઘણાનો મહાર કર્યો. એલરનો બાપ નામના જતા લપમી પડ્યો તેને પણ કુહાલને ઠાર કર્યો છેવટે એમર અને તેનો મહેતને લઈને કુહાલન મહાર નીકળ્યો ત્યારે બીજી મેનાએ તેની મામે થઈ, તેનો પણ ધોર સહાર કર્યો પછી એમરને લઈને કુહાલન અરન-માલ પગેગી ગયો—ત્યા તેમના વિધિમર લગ્ન થયા, અને તેઓ છેવટે મળ્યુંથી જ નિષ્કૂટા પડ્યા.

આ વખતે અસ્તરમા ત્રણ બળિયા પકાતા દોનાય, નિયરી અને કુહાલન આ ત્રણેની વચ્ચે એક ગદ્દમે દરીદ્રાઈ ગોદી તેમે એવો કોયડો મૂક્યો કે જે માતુ માયુ આજે લાપી નામે અને જે કાને તેનું માયુ મને કાપવા દે, તે અસ્તરનો મુખ્ય યોદ્ધો મળાર એકલો કુહાલન જ આ કમોગીમાથી પાગ ડીનર્યો અને તે ગજનના મુખ્ય યોદ્ધા તરીકે પકાયો.

હવે—શાપ હતો દત્તકથા એવી છે કે એક વખતે રાજધાનીમાં ઘોડાની શરતો ચાલતી હતી ત્યારે એક ખેડૂત બોલી બાક્યો કે મારી સ્ત્રી અહોંયા હોય તો તમાગ બધાય ઘોડાને હરાવી દે આ ઉપરથી તેની સ્ત્રી માહને બોલાવનામાં આની તે ગર્ભવતી હતી તેથી પોતાને ન દોડાવવા તેણે ગાળને ઘણી ચે આજીજી કરી, છતાં તેણે માહને તાળડતોળ શરતમાં દોડવાનો હુકમ કર્યો છેડે માહ દોડી તો ખરી—ઘોડાને શરતમાં હરાવ્યા—પણ પછી તરત જ ગર્ભપાત થતા રાડ પાડીને જમીન પર પડી મરતે મરતે તેણે રાજાને કારમો શાપ આપ્યો—કે તારી સાત પેઢી સુધી જ્યારે જ્યારે પરગાળ્યનો હુમલો થશે ત્યારે અલ્સ્ટરના ચોદાઓ ઘોર માયાને વશ થઈને લડવાને અશક્ત બનશે

તેથી રાણી મોવના દુદુબી વાગ્યા એટલે અલ્સ્ટરના લડવૈયા પોતાની પધારીઓમાં લથડી પડ્યા માયાને વશ ન થયો એક માત્ર કુહાનન જ તેણે એકલે હાથે કોનોટના આખા લશ્કર સામે લડતા જે જીદુઈ સાહસ અને પરાક્રમો કર્યો—છેવટે બળથી ન જિતાયો તેથી તેની ભલમનસાઈનો લાલ લઈને તેના વિરોધી-ઓએ તેને હણ્યો—તેની અસંખ્ય ક્યાઓ પ્રાચીન પુસ્તકોમાં ખૂબ વિસ્તારથી વર્ણવી છે

શરૂઆતમાં તો કુહાલને કેટલીક કળાઓ કરી એક ઝાડની ડાળી કાપીને તેની અટપી ગાંઠ વાળી, શત્રુના માર્ગ પર ગોઠવી, ને તેના પર લખ્યું કે જે એવી ગાંઠ વાળી શકે તે સિવાય બીજા સર્વેને આગળ જવાની આણ છે આથી રાણીનું લશ્કર એક દિવસ તો રોકાયું પછી બીજે દિવસે લશ્કર આગળ વધ્યું એટલે તેની આગળ દોડી જઈને કુહાલને ત્રણ ફાકાવાળી ડાળી એક હાથ વડે જમીનમાં ખોસીને તેવી જ રીતે એક હાથે જે ઉખેડી શકે તે સિવાયના બીજાને આગળ વધવાની આણ આપી.

નાટકોનો સાર

છેવટે ફર્ગસે આ ડાળી ઉખાડી ત્યારે લશ્કર આગળ વધ્યું આ પછી કુહાલને ખરેખરે મગ્રામ આદ્યે પશુ આ માનાયરણુ કર્યું ત્યારે પણ વિનયમાં તે કદી ચૂક્યો નહિ શત્રુનો એક મારથિ તેની પાસે ગયે મમરાનના આગે ત્યારે નમ્રપણે કુહાલને સેનાકાર્ય કર્યું ને કહ્યું મારથિ સામે હું હથિયાળ ઉગામતો નથી પછી તરત જ એ રથના માલિક સામે કુહાલને દોડ્યો અને તેને ગળુમાં રાખ્યો.

આમ કરતા કુહાલનના શૂરાતનનો પારો છેડ જ ચડી ગયો, અને એડલે જાથે શત્રુસેનામાં હાહામગ વર્તાયો તેણે હજારોનો મપાટાબધ મંહાર કરવા માડ્યો આથી ગભરાઈને ગણી મેલે તેને પોતાના પક્ષમાં લઈ જવાને ઘણું થે લલચાયા પો પણ વ્યર્થ છેવટે ફર્ગમની મારફત એવું નક્કી થયું કે કુહાલને આખા સૈન્ય પર હુમલા કરવા નહિ પણ તેમાંથી જે પ્રેર મગિરાને તેની સામે મોખલવામાં આવે તેની માથે જ તેણે દ્વંદ્વયુદ્ધ આદરવું વળી ફર્ગમ કુહાલનનો મૂળ ગુરુ હોવાથી તેમને મામમાં ન લડનાના પણ સોગન લીધા.

હવે કુહાલન કોનોના એક પછી એક બગિયા મામે બાથ બીડીને હરાવે ગયો તે દરમ્યાન ગણીએ એક વિનમ અનુગ્રહ આગળ વધીને પેના લાલ માલને આનરો ને તેના કાકાને લગાડ્યા કુહાલનને આ ખમગ મગના ને પોતાના ખંડોની વહારે દોડ્યો તેણે દુશ્મન સેનાના મગદારને ખતન મ્યો—જતા કોનોટનુ લશ્કર એ માલને તો પોતાના મુનમ્માં લગાડી ગયું પછીની વાત એવી છે કે એ માલે કોનોટના મંદે મન માથે સાકમારી કરી ને તેમાં છેરે બજના મન ગયા આ પછીરે માન રાણીએ લડાઈ ચલાવી—તે અનુગ્રહને ખમને લૂટવા માટે જ

પછી વળી બીજા બળિયાઓ સામે કુહાલને લડવા માંડ્યું. પણ એવામાં વળી એક નવું વિદ્યુતે તેને નડ્યું. કારીગર નામની ગદુર્ધમાયા એક સુંદરીનું રૂપ લઈને તેની પાસે પ્રેમની લિલા માગવાને આવી. તેને એ વીરાએ તુછકારી કાઢી, એટલે એ બેગણીએ અપમાનનું વેર લેવાના સોગન લીધા. હવે જ્યારે કુહાલન કાઈની સાથે લડે ત્યારે જાતજાતનાં પશુ, પ્રાણી ને જીવજંતુનાં સ્વરૂપ ધારણ કરીને તે તેને હેરાન કરે. આમ લડતેલડતે થોડા મહિનામાં કુહાલન આખે શરીરે હલપાર લવાયો અને યાત્રીને લોથપોથ થઈ ગયો. આ સ્થિતિ પારખીને તેનો દૈવી પિતા એક સોહામણા યુવકનું રૂપ લઈને તેની પાસે પ્રત્યક્ષ થયો. અને તેને આગમ લેવાનું સમજાવી તેનું સ્થાન ખોતે લીધું. પછી કુહાલન ત્રણ દિવસ ને ત્રણ રાત ઘેર નિદ્રામાં લીન થઈ ગયો અને તે દરમ્યાન તેના બધા ધા પણ ગદુર્ધ વનસ્પતિથી રૂઝાઈ ગયા.

દરમ્યાન કુહાલનના સારથિએ આખા અલ્સટરમાં ફરીને બધા ચોદાઓને મેદાનમાં લડવાને વીરહાક વગાડી. પણ માહના શાપથી હજી બધા શૂરાઓ તો લોથપોથ થઈને પડી જ રહ્યા. પણ અવન-માહની કુમારસેનાના શૂરાઓએ જ્યારે સાંભળ્યું કે તેમનો જૂનો સાથી કુહાલન એકલે હાથે લડે છે ત્યારે તેઓ કેસરિયાં કરીને મોવ રાણીની સામે મોરચા માંડવાને નીકળી પડ્યા. તેમની મંખ્યા દોહસોની હતી. પણ એ મહાભારત યુદ્ધમાં તે સર્વે હોમાઈ ગયા અને અવન-માહના બાળમૈન્યની કીર્તિ આયર્લેન્ડના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે લખતા ગયા.

કુહાલન જ્યારે જાગ્યો ત્યારે આ કુમારેના સંહારની કારખી કયા સાંભળીને ક્રોધથી મળગી ઊઠ્યો. ફરીવાર તેણે દંડયુદ્ધમાં કોનોદના ચોદાઓનો સંહાર કરવા માંડ્યો. છેવટે દેવિયા નામનો

તેનો એક વિદ્યાર્થીઅંધુ તેની સામે આવી ઊભો. મહાભારતના અમર વીરોની માફક તેમણે એક બીજાને ભેટીને યુદ્ધ શરૂ કર્યું. પહેલે દિવસે તેઓ નાના ભાલાથી અને પછી મોટા ભાલાથી લડ્યા. બન્ને ખૂબ ધવાતાં સૂર્યાસ્ત થયો ત્યારે યુદ્ધ શમ્યું. તરત જ જૂના દોસ્તો બહુ જ ભાવથી ભેટી પડ્યા ને તેમના રથ ને ઘોડા એક જ તખેલામાં બંધાયા. એમ ત્રણ દિવસ જુદાંજુદાં આયુધોથી યુદ્ધ ચાલ્યું. પછી બન્નેને શૂરાતન ચઢી ગયું અને તેમના સ્વભાવ કડક બન્યા. ચોથે દિવસે મામલો પડ્યો. બન્ને સમજી ગયા કે હવે લડાઈના છેલ્લા દાવ ખેલવાના છે. છેવટે, કુદાલને પોતાના જાદુઈ ભાલાથી શત્રુને વીંધીને કાર કર્યો.

આમ ઘણો વખત વીતી ગયો ત્યારે છેવટે અસ્સ્ટરના યોદ્ધાઓ જાગ્યા. તેમના અને કોનોટના લશ્કરની વચ્ચે એક દારણુ યુદ્ધ થયું તેમાં મોવ રાણીની સખત કાર રૂઠ. તેણે ભાગવા માંડ્યું. તે જ વખતે કુદાલન તેની પાછળ પડ્યો. તેનાથી ગભરાઈને રાણી પોતાના રથની નીચે ભરાઈ ગઈ. પણ એ શૂરાએ તેને અભયદાન આપ્યું અને રાણીએ શેનન નદી ઓગાંગીને કોનોટમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યાં સુધી કુદાલને તેનું વશણ કર્યું.

પછી કેટલાંક વરસે કુદાલનો અંતકાળ મમીપ આવ્યો. મોવ રાણીએ અસ્સ્ટરની માથે કવશે મંધિ કરી હતી. છતાં તે કુદાલનની સામે વેર લેવાને તલસતી હતી. ખામ કરીને એક જાદુગરને કુદાલને આગલી લડાઈમાં દણ્યો હતો તેનાં ૭ આળકોને ઘણી ઘણી રાક્ષસીમાયા શીખવાને રાણીએ દેશદેશાવર મોકલ્યાં. તે અધાં તૈયાર થયાં—અને અસ્સ્ટરના વીરો વગી માદના ચાપથી ઘેરાઈ ગયા ત્યારે—મોવરાણીએ ફરીથી શત્રુવેર આંદીને પ્રયત્ન દર્શાવ્યો. ફરીતાર કુદાલન એકલો જ લડવાને નીકળ્યો, ત્યારથી

જ તેને અપશુકન થવા લાગ્યા. તેણે પોતાનું મોત નજીકમાં જાણીને પોતાની સ્ત્રી અને સગાંઓની વિદાય લીધી. રણમેદાનમાં જતાં ત્રણ ભેગણીઓ તેને સામે મળી તે પરથી તેની શંકાઓ પાડી થઈ. છેવટે ન્યારે મોવના લશ્કરની સામે આવીને તે જીવો રહ્યો ત્યારે લુધ્ધ નામના તેના એક દુશ્મને આવીને તેના લાલાની માગણી કરી. કુહાલને પહેલી વાર માગણી સ્વીકારી ને લાલો ફેંકી નવ માણસને વીધી નાંખ્યા. પણ તે જ લાલો સામે ફેંકીને લુધ્ધે કુહાલનના શ્વસ સારથિને હણ્યો. ન્યારે તે ત્રીજી વાર લુધ્ધે માગ્યો ત્યારે કુહાલને ના પાડી. લુધ્ધે ટાણે માર્યો: 'હીક ત્યારે, હવે તારી રેવડી આખા અસ્તરમાં કરીશ.' આથી શરમાઈને ફરીવાર કુહાલને લાલો નાંખ્યો ને લુધ્ધે તે પાછો તાકીને કુહાલનના એક ઘોડાને ધાયલ કરી જમાડ્યો. તે ત્રીજી વાર તેણે પાછો નાંખ્યો તે લુધ્ધે સામે તાકીને કુહાલનને મરણતોલ ધાયલ કર્યો. અંત સમે તેને ધણી તરસ લાગી તે છિપાવવાને તે વહેજા પર ગયો ને પાણી પીધું. ત્યારે તેના દેહમાંથી લોહીની ધારાઓ વહેતી હતી છતાં તે એક ભેખડને અટકીને ઝોબો રહ્યો. કારણ કે સૂતે સૂતે તે મરવા ચઢાતો નહોતો. પછી તેના કપાળ પર દૈવી તેજ ઝળકી રહ્યું અને તેનો આત્મા પરલોકમાં સિધાગ્યો.

કાનર મોરની કહાણી

આ વાત આયરિશ કથાકારે ‘દાદેર્ગાના મહેલનો વિનાશ’ એ મથાળા નીચે લખી છે.

અહરટરના રાજા કોર્માકને એક દીકરી મિવાય કંઈ મંતાન નહોતું. તેથી તે એટલો રીમે ભરાયો કે એ બાળકને દૂર એક ખાડામાં દાટી દેવાનો તેણે હુકમ કર્યો. પણ જે બે બાઈઓને આ દૂર કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું તેમને એ સુંદર બાળક પર ઘણું પહાલુ આવ્યું. તેથી તેમણે રાજાના હુકમનો ભંગ કરીને તારાના મહારાજાના રાજ્યમાં રહેતા એક ગોવાળને તે બાળક સોંપ્યું. તેથી તે કન્યા ગોવાળકન્યાના નામે પછીથી ઓળખાવા લાગી.

મોટી થઈ ત્યારે એ કન્યા ઘણી રૂપવતી બની. તેને જોઈને કોઈ તેનું હજીયુ કરી ન ગય તે મારુ બધા ગોવાળોએ તેને એક ઘરમાં રાખી ને તેની ચોકી કરવા લાગ્યા. પણ મહારાજાનો એક આકર એક દિવસ તે કન્યાને જોઈ ગયો, ને તરત જ તેણે દરબારમાં ખબર આપી. આ મહારાજાને પણ કાંઈ મંતાન નહોતું અને એક દુર્ઘટ એવી લવિષ્યવાણી લાખી હતી કે કોઈ અગ્નિષ્ટ્યા વંશની સ્ત્રીથી તેને ઘેર પુનઃજન્મ થશે. આ ઉપરથી રાજાએ તરત જ આ છોકરીને વરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને ગોવાળોમાંથી તેને છોડીને

મહેલની રાણી બનાવી. આ સ્ત્રીને પેટે જે છોકરાનો જન્મ થયો તે કાનર મેરને નામે આયરિશ ઇતિહાસમાં પ્રમિદ્ધ છે.

દંતકથા એવી છે કે એ કન્યા રાગને વરી તે પહેલાં તેના આવાસમાં એક દેવતી જોડે તેને પ્રેમમંબદ્ધ થયો હતો, અને કાનર ખરું જોતાં એક દેવપુત્ર હતો. જ્યારે તે મોટો થયો ત્યારે બાહોશ શૂરવીર બન્યો અને તેને એક અમીરને ત્યાં કેળવણી આપવામાં આવી. એ અમીરના ત્રણ છોકરાઓ તેના ગુરુભાઈ બન્યા. તેમને કાનર ધણું જ ચહાતો અને તેમને એણે ઘણી વિદ્યાઓ પણ શીખવી.

પછી તેનો પિતા—તારાનો મહારાગ—ગુજરી ગયો. એટલે આયરિશ રિવાજ મુજબ તેના બધા પિતરાઈઓ એક સભામાં તેનો વારસ ચૂંટવા માટે એકઠા થયા. તેમાં એવું નક્કી થયું કે મિજલસમાં ખાઈ પરવારીને એક દુર્ધડ હોંઘી ખાવ અને જેવી પ્રેરણાથી સ્વપ્નામાં જેનું તે મોં જુએ તેને ગાદીનો વારસ ઠરાવવો. થોડા કલાક પછી એ દુર્ધડે એમ જણાવ્યું કે આવતી કાલે સવારે જે માણસ છેક નગ્રાવરમાં હાથમાં પથ્થરની ગોદણ લઈને શહેરમાં પહેલો દાખલ થાય તેને ગાદીએ બેસાડવો.

હવે તે રાત્રે કાનર તેના ગુરુભાઈઓની સાથે હીફી નદીના કિનારા ઉપર ગમનો ખેલતો હતો. તેમનાથી છૂટો પડીને કાનર ડબ્બિલન તરફ આવતો હતો. તે વખતે રસ્તામાં તેને સુંદર પક્ષીઓનું મોહું ટોળું દેખાયું. તેના ગોદણથી શિકાર કરવા કાનર રથમાંથી નીચે ઊતર્યો તરત જ એ પક્ષીઓએ જગરા પોકારું ૩૫ ધારણ કર્યું. તેમની સાથે તસવાર ને બાલાથી કાનરે લડાઈ ચલાવી ત્યારે તેમાંથી એકે તેને મર્વે વસ્ત્રોતો ત્યાગ કરીને માત્ર ગોદણ હાથમાં લઈ તેની રાજધાનીમાં દાખલ થવાની સૂચના કરી. આમ કાનર તેના બાપની—તાગની રાજગાદી પર વિરાજ્યો.

૬ સોગન

પિયસે લખેયું જે નાટક તેની શાળામાં અને પછીથી એબી
'થિયેટરમાં' પણ ભજવવામાં આવ્યું હતું, તેનો માર નીચે
મુજબ છે.

આયર્લેન્ડને છેક પશ્ચિમ કિનારે આવેલા કોનોટ પ્રાંતના
દરિયામાં નાહ્યા પછી થોડા કુમારો રેતીમાં રમે છે. છોકરાઓની
હમેશની રીત મુજબ તેઓ રમત કરતે કરતે કંઈ તકરાર કરી
પડે છે ને તેનો નિવેડો લાવવા માટે મેથિયામ નામના એક બુઢાની
પાસે જાય છે. તેની સાથે વાત કરતા તેઓ રમતને ભૂલી જાય
છે ને પુરાણકથાઓ કહેવાનો તેમને આગ્રહ કરે છે. પણ બિચારા
મેથિયામનો અંત કાળ આવી પહોંચ્યો છે. તેથી જેવી કેઈ વાત
શરૂ કરે છે કે તરત તેનો આગળનો ભાગ ભૂલી જાય છે. એવામાં
સામે ઘૂઘવતા દરિયા પર દૂરથી એક જગલાને આવતો નિહાળે
છે અને તે બીજી દુનિયામાંથી હમરો માઇલની મજલ કરીને
આવ્યો હશે એમ કહે છે.

વાતો કહેવામાં નિષ્ફળ ગયા પછી તે કંઈ જૂના ગીત
સંભળાવવાની કોશિશ કરે છે. પણ તેણે તેની યાદમાંથી સરી
-જતાં લાગે છે. તે વખતે બધા લોકો દેવળમાં પ્રાર્થના કરવા

નાટકોનો સાર

ગયા હતા તે ત્યાં મેથિયાસ કેમ નથી જતો એ વિષે ચર્ચા ચાલે છે. છેવટે આ સવાલના પણ કંઈ હગધડાવગરના જવાબ આપીને મેથિયાસ ખોડગતો ખોડગતો રસ્તાની ખીજ ખાજુએ ચાલી જાય છે.

પછી છોકરાઓ તેમના દોસ્તાર ઈસોગનને સંભારે છે. ઈસોગનને બાળક ઈસુખ્રિસ્ત તરીકે જ ઓળખવાનો છે. તે નિર્દોષ બાળકોની સાથે જ આઠદસ દિવસે ખેલવાને દરિયા-કિનારે આવતો અને મોટી ઉમરના માણસોને જોઈને તે લાગી જતો—એવી કલ્પના નાટ્યકર્તાએ કરી છે.

બાળકો ઈસોગન સાથે વાર્તાવિનોદ કરે છે એવામાં મેથિયાસ પાછો આવે છે. તે દેવળમાં જતો નહોતો છતાં પણ દેવળમાં જનારા બધાએ કરતાં વધારે પવિત્ર અને નિર્દોષ હતો. તેથી ઈસોગન તેની સાથે વાત કરે છે. મેથિયાસ ઈસોગનને જોઈને 'પ્રેમભક્તિમાં લીન થાય છે. ત્યારે છેવટે મેથિયાસ તેને પૂછે છે: “ત્યારે ફરીથી તું મને ક્યારે મળશે?” ત્યારે દેવપુત્ર જવાબ આપે છે: “આજ રાત્રે.”

ખીજા ને છેલ્લા અંકમાં મેથિયાસ મરણખિંજાને પડેલો દેખાય છે. તેવામાં એક પાદરી બારણું ઠોકીને અંદર આવે છે. તેને જોઈને મેથિયાસ અગ્નયજ્ઞ થાય છે. ત્યારે પાદરી કહે છે: “કેમ, તું એક બાળકને મને બોલાવવા નહોતો મોકલ્યો?” મેથિયાસ ના પાડે છે અને કંઈ સમજી શકતો નથી. પણ એટલામાં ઈસોગન ત્યાં આવી પહોંચે છે. મેથિયાસ તેનામાં ઈશ્વરનો અંશ સમજીને તેને પ્રણામ કરે છે અને પછી શાન્તિથી મરણ પામે છે.

એ મંત્રી આગળ હરિયાળા ખેતરમાં, કુમારોની એક
મેદની મળેલી દેખાય છે દ્વરથી સાધુઓની પ્રાર્થનાના અવાજ
ગંભીર છે એટલામાં ઓચિંતું એક રણશિશુ વાગે છે અને એક
છોકરો મંત્રીની ખેતરમાં આવીને મળેને જણાવે છે કે રાજાનું
સૈન્ય પામે આવતું દેખાય છે

કુમારો અદ્ભુત કાળા ઘોડા પર સવાર થયેના મુદર
રાજાનું અને તેના શરૂ ત્રિપાઈઓનું વર્ણન કરે છે એટલામાં
મંત્રી મહત્ત બહાર આવીને જાહેર કરે છે કે રાજા
એના શત્રુઓને હરાવવાને ગુણસામ્રાજ્યમાં જાય છે પછી ખીજ
સાધુઓની માથે છોકરા જે વાત કરે છે તે ઉપરથી જણાય છે
કે રાજા આ લડાઈઓમાં વાગવાર હારી ગયો છે, અને તે
જ્યાં સુધી પહેલાની માફક લૂટકાટ ચલાવશે તે ગરીબો ઉપર
જુલમ કરશે ત્યાં સુધી લવિષ્યમાં પણ હાથે જ આગળ
આવતા મહત્ત કહે છે કે ખરેખરો દેવદૂત જ 'લોહી રેડવા માટે
રણે ચડવો જોઈશે' અને વળી 'પ્રજા જ્યાં સુધી કાર્ધ
ન્યાયી રાજાને પસંદ નહિ કરે ત્યાં સુધી તે સ્વતંત્ર નહિ થાય'
પછી ખીજે સાધુ પૂછે છે 'આવો ન્યાયી રાજા કયાથી આવે?'

નાટકોનો સાર

ત્યારે મહંત સૂચક જવાબ આપે છે: “કાણુ જાણે—કદાચ તે આ નાનાં બાળકોમાંથી પણ જડી આવે.”

આ વાતચીત દરમ્યાન છોકરાઓ સાધુઓની પાસે આવે છે અને બધાની વચ્ચે રાજાના રણસંગ્રામ વિષે વાતચીત ચાલે છે. તે વખતે મહંત કહે છે, કે “એક એવી જાતનો સ્વર્ગીય દારૂ હોય છે તે સર્વે જુવાનોએ પીવો જોઈએ—જેણે એ ચાખ્યો નથી તેનું જીવનું વ્યર્થ છે.” અને “સાચા ધર્મયુદ્ધમાં પ્રાણ આપવાને તો હું આ વહાલામાં વહાલા કુમારોને પણ જરૂર મોકલી આપું.” એક સતકુમાર—જે બધામાં વધારેમાં વધારે રૂપાળો, સુકુમાર અને વિનયી હતો—પોતાની સાધુ ચવાની ધ્વજા મહતને જણાવે છે ત્યારે તે તેને પૂછે છે કે “શું તું લડાઈમાં ન જાય?” ત્યારે સતકુમાર જવાબ આપે છે: “હું જરૂર જાઉં—હું રાજાનો ચોપદાર બનું—જ્યારે બધાએ એને ત્યજી જાય ત્યારે એની હું મેવા કરું.”

પછી દૂર રણનો કાલાહલ વધતો મંભજાય છે તેથી મહંત સાધુઓને કાટની દીવાલ પર ચડીને લડાઈ નિરખવા સૂચવે છે. લડાઈમાં રાજા હારતો જણાય છે ને થોડીવારમાં તો તે વીડે મોટે તેના રહ્યામહા સૈન્ય સાથે મહંતનાં મંડળ પામે આવી પહોંચે છે. જ્યારે તે પોતાના દુર્ભાગ્યની ફરિયાદ કરે છે ત્યારે મહંત કહે છે: “ધૈર્ય તારી, પ્રજાને તજી નથી. જો તે ન્યાયી રાજાને પર્મદ કરે તો હજીએ ધૈર્ય મરેને બચાવે.” છેવટે પેલા સંતકુમારને બીજીસક્ષણે ગણીને રાજા તરીકે પસંદ કરવામાં આવે છે—રાજા તેને પોતાનાં ઘોડા ઉપર બેસાડે છે ને પોતાનો લાલો બેટ કરે છે. મહંતને સાધુઓની આશિષ લઈને સંતકુમાર એક બાળરાજાનો ભરપૂર દાંડ્યો મિપાઈઓની આગેવાની કરીને રણસંગ્રામ તરફ દૂરે કરે છે.

પછી વળી કેટલાક માધુઓ ડાટ પર ચડીને લડાઈ નિહાળે છે. બન્ને પક્ષની વચ્ચે તુમુલ્લ મુદ્દ થાય છે. દૈવી પ્રેરણાથી બાળ-રાજાની સેના કેસરિયાં કરે છે, શત્રુના સૈન્યમાં ભંગાણુ પડે છે— અને છેવટે બાળરાજાને વિજયદેવી વરે છે. તે જ વખતે તે શત્રુના ધાથી મૃત્યુ પામીને ધરતી પર પડે છે ! તેના સૈનિકા માનભેર તેને સર્વ રાજ્યચિહ્નો સાથે મઠ આગળ લઈ આવે છે.

સૈન્યને પાછું આવતું જોઈ મૂળ રાજા યાદ કરે છે કે બાળ-રાજાએ કહ્યું જ હતું કે આજ રાતે તે શયન કરે ત્યારે મારે તેની રખેવાળી કરવી. પછી તે ઉમેરે છે કે તે મારી તલવાર પણ પાછી લાવ્યો છે ને તેણે મારી ધન પણ ઠીક સાચવી છે. પછી રાજા એ સંતકુમારને પ્રણામ કરીને તેને તલવાર સાથે જમીન પર મુવાડે છે.

છેવટે ત્યારે આસપાસના લોકો કહ્યાંત કરે છે ત્યારે મહંત કહે છે: “આ કુમારને સારુ શોક ન કરો. તેણે પોતાના પ્રાણ આપીને તેની પ્રજાને સારુ સ્વતંત્રતા મેળવી છે. માટે ઈશ્વરના ગુણ ગાઓ અને બત્રીસલક્ષણ બાળકનો જયજયકાર પોકારો.”

બાળરાજાના રાજને ધર્મગીત ગાતેગાને બધા મઠમાં લઈ જાય છે ત્યારે પડદો પડે છે.

